

Josip Petrić

Gospodarski i društveni razvoj Hrvatske i Slavonije u svjetlu ugarsko-hrvatskih proračuna 1874. – 1914.

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet – Zagreb

Mentor: dr. sc. Željko Holjevac
Student: Josip Petrić, mag.oec.
Broj indeksa autora : 0067413958

Zagreb, studeni 2016.

Sadržaj

1. UVOD	4
1.2. Terminološko određenje	7
1.2.1. Računovodstvo	7
1.2.2. Financijski izvještaji	8
1.2.3. Bilanca	10
1.2.4. Račun dobiti i gubitka	11
1.2.5. Analiza financijskih izvještaja	11
1.2.6. Horizontalna analiza	13
1.2.7. Vertikalna analiza	13
1.2.8. Inflacija	14
1.2.9. BDP	15
1.2.10. Realni i nominalni BDP	17
1.2.11. Revizija	18
1.3. Historiografski pregled problematike	19
2. ANALIZA EKONOMSKIH POKAZATELJA	21
2.1. BDP izračun	21
Dodatak 1: Popisi stanovništva po županijama, upravnim kotarima i gradovima	37
2.2. Analiza financijskih izvještaja	39
2.2.1. Analiza proračuna i zaključnog računa Hrvatske i Slavonije	39
2.2.2 Horizontalna i vertikalna analiza izdataka	48
2.2.3 Horizontalna i vertikalna analiza primitaka	53
2.2.4. Razlike primitaka i izdataka	57
2.2.5. Analiza primitaka Hrvatske i Slavonije	59
2.2.4. Proračun Zemalja ugarske krune	64
2.2.5 Analiza primitaka Zemalja ugarske krune	69
2.3. Hrvatsko-slavonske stavke zajedničkog proračuna Zemalja ugarske krune	73
Dodatak 2: Primjer proračuna Kraljevine Hrvatske i Slavonije	82
3. SOCIJALNI EFEKTI GOSPODARSKOG RASTA	83
3.1. Prometna povezanost	83
3.1.1. Ceste	84
3.1.2. Željeznice	92

3.2. Obrazovanje.....	97
3.3. Zdravstvo.....	113
Dodatak 3	125
4.Zaključak	126
5. Popis literature.....	128
6. Popis tablica	129
7. Popis grafova.....	131

1. UVOD

Multidisciplinarni pristup problematici, koja god ona bila, predstavlja u sebi određene izazove. Isto tako, može i promijeniti određene stavove koji su dugo vremena bili petrificirani i kao takvi prihvaćani upravo zbog jednodimenzionalnosti promatranja problema. Drugačiji pogled često može baciti novo svjetlo te promijeniti naša viđenja. Upravo je permanentno propitkivanje, neki bi rekli revizionizam ili rušenje uvriježenih stavova temelj znanstvene djelatnosti u pokušaju izgradnje cjelovite slike. *Res gestae historia rerum gestarum*, rečenica je koju svaki student povijesti tokom svoga obrazovanja čuje više puta. Također, naglašavanje potrebe propitkivanja autoriteta, odnosno već iznesenih tvrdnji te neprihvatanja činjenica bez vlastitog promišljanja, jedna je od osnovnih postavki na kojima počiva edukacija povijesne znanosti. Upravo iz navedenih razloga, nemoguće je tvrditi da ovaj rad donosi potpuno i apsolutno jasne činjenice koje u potpunosti opovrgavaju neka dosadašnja viđenja. No, sigurno je da preuzimanjem ekonomskih načela, odnosno postavljanjem problematike na fundamente ekonomske znanosti u povijesno-prostornom kontekstu, otvaramo čitav niz novih pitanja. Premda su neki zaključci neosporni, odnosno matematički dokazivi, a opet oprečni sa relevantnijim publikacijama domaće historiografije, još su zanimljiviji oni koji ostavljaju prostor nekim novim i detaljnijim istraživanjima, ako iz niti jednog drugog razloga onda da ih se barem opovrgne.

Kao problem istraživanja nameće se teza moderne hrvatske historiografije o negativnim ekonomskim učincima financijske povezanosti s ugarskim dijelom Monarhije, odnosno tvrdnja kako je Hrvatsko-ugarska nagodba onemogućila ekonomski uzlet Hrvatske i Slavonije u vremenu kada je cijela Europa, a sa njom i ostatak svijeta bio u periodu snažnog ekonomskog rasta. Upravo te tvrdnje dolaze u izravan konflikt sa statističkim podacima koje je moguće pronaći u statističkim godišnjacima i u Hrvatskom državnom arhivu. Naime, analizom proračuna lako je utvrditi da je prostor Hrvatske i Slavonije također bio u snažnome ekonomskom zamahu, čak i snažnijem od ostatka Monarhije, te da Nagodba ni u kojem slučaju nije ekonomski naštetila Hrvatskoj i Slavoniji.

Dakle, možemo zaključiti da je temeljna hipoteza ovoga rada tvrdnja da je, barem u okvirima koje nam daje moderna ekonomska analitika, Hrvatska i Slavonija u promatranom razdoblju prolazila kroz period snažnoga gospodarskog rasta.

Promatrano razdoblje od 1874. godine pa do 1914. godine (ne uključujući 1914. godinu) nije odabrano slučajno. Do revizije Hrvatsko-ugarske nagodbe 1873. godine, izvorna nagodba predviđa paušalni iznos od 2,200.000 forinta za potrebe autonomije Hrvatske i Slavonije. Uzevši takvo striktno određenje, teško je govoriti o razvoju gospodarstva kroz proračunske stavke koje su nepromjenjive i predodređene paušalnim iznosom. Tek od 1874. godine i prvoga autonomnog proračuna koji je utilizirao poznatu tangentu od 45% prihoda možemo analizom autonomnog proračuna stvarati zaključke o gospodarskim aktivnostima na teritoriju Hrvatske i Slavonije. Konačno, proračun sa početka 1913. godine zadnja nam je točka analize jer već sljedeće godine dolazi do radikalnih promijena pošto izbijanje rata dramatično mijenja investicijske prioritete. Stoga se ne može ratni proračun svrstati u isti kontekst kao i mirnodobni.

Kao svrhu i cilj istraživanja mogli bismo apostrofirati želju za prikazivanjem gospodarske situacije u promatranom razdoblju, korištenjem isključivo ekonomskih metoda. Radi se o pokušaju sagledavanja problematike pomoću objektivnih podataka bez subjektivnosti izvora. Također, prisutan je i pokušaj prikazivanja utjecaja ekonomskih kretanja, za koje želimo dokazati da su pozitivna, na svakodnevni život pojedinca. Slijedom navedenog možemo zaključiti da postoje dva cilja: isticanje pozitivnih financijskih i investicijskih učinaka na Hrvatsku i Slavoniju u promatranome razdoblju te refleksija upravo tih kretanja na kvalitetu života prosječnog stanovnika navedenih prostora.

Izbor literature u izravnoj je sprezi sa ciljem istraživanja. Izuzmemo li opće preglednike hrvatske povijesti koji se dotiču navedenog razdoblja i tvrdnje kojih primarna hipoteza pokušava opovrgnuti, rad je temeljen gotovo isključivo na izvornoj građi. Obradena je građa dostupna u Hrvatskom državnom arhivu koja je relevantna za promatranu problematiku. Pri tome se isključivo misli na zakone Hrvatsko-slavonskog sabora, koji donose stavke autonomnih proračuna za promatrane godine te zakone Hrvatsko-ugarskog sabora koji donose stavke zajedničkog proračuna. Ti zakoni nam daju uvid u potencijalne investicije iz zajedničkog proračuna na promatrani prostor koje bi se mogle protumačiti kao katalizatori gospodarskog rasta. Osim navedenog, obrađeni su i statistički godišnjaci Zemalja ugarske krune te Kraljevine Hrvatske i Slavonije, koji nam pobliže prikazuju podatke o agregatnoj potrošnji i dohodcima, ali i o učincima ekonomskog rasta na svakodnevni život stanovnika promatranog područja kroz niz izabranih parametara.

„Metoda u znanosti znači način istraživanja i izlaganja predmeta (stvari ili pojave) koji znanstvenik istražuje tj. ona je skup različitih postupaka kojima se znanstvenik koristi u znanstveno-istraživačkom radu da bi istražio i izložio rezultate znanstvenog istraživanja u određenom znanstvenom području, polju, grani ili ogranku.“¹

Kako je sam rad u svojoj srži interdisciplinaran, metode korištene u izradi istoga sveobuhvatne su i ponekad specifične pogledu i načinu razmatranja problematike. Induktivna metoda korištena je zbog nepotpunosti pojedinih podataka te je nužna za aproksimaciju nedostataka koji proizlaze iz necjelovitosti arhivskih materijala. U drugu ruku, dedukcija se može koristiti u izvođenju pojedinačnih zaključaka upravo na temeljima moderne ekonomske znanosti, odnosno spoznaja koje nam ista pruža. Zbog kompleksnosti arhivskih materijala jasno je da je nužna primjena i analize, ali i sinteze ovisno o potrebi, odnosno o prirodi materijala i pokušajima generiranja valjanih zaključaka na temelju istih. Može se zaključiti da je primijenjena i metoda dokazivanja usmjerena prvenstveno prema osnovnoj hipotezi na kojoj rad počiva, odnosno opovrgavanja ukoliko je riječ o stavovima koji su uvriježeni u modernoj historiografiji.

Upravo je opovrgavanje navedenih stavova glavni znanstveni cilj ovoga rada. Pristupanje povijesnom pitanju kroz ekonomsku prizmu i analiziranje dostupnih podataka kao da je riječ o modernom proračunu, uz korištenje recentnih i relevantnih ekonomskih modela i spoznaja, daje novi uvid u prostor i vrijeme, ali i povijesne okolnosti te svakodnevni život pojedinca u okvirima koji se promatraju u ovome radu.

---

¹ Miroslav Žugaj, Ksenija Dumičić i Vesna Dušak, *Temelji znanstvenoistraživačkog rada: metodologija i metodika*. Varaždin: Sveučilište u Zagrebu, Fakultet organizacije i informatike Varaždin, 2006, 31.

1.2. Terminološko određenje

Kategorički eklatantno definiranje terminologije koja se u samome radu koristi izuzetno je važan dio rada. Treba uzeti u obzir da je riječ o prilično apstraktnim i neopipljivim pojmovima koje bi različite skupine iz različitih područja djelovanja protumačili na ponekad i dijametralno suprotan način. Upravo iz tih razloga takve je pojmove važno inicijalno utvrditi kako bi se izbjegle zabune u nastavku rada.

1.2.1. Računovodstvo

Kao i u svakom znanstvenom radu, stvaranje valjanog terminološkog okvira ključni je dio, odnosno kamen temeljac postavljanja bilo kakve teze kojom su promatrani termini obuhvaćeni. Iako računovodstvo kao pojam djeluje vrlo jasno i homogeno, valja istaknuti kako korektnu definiciju koja bi obuhvatila sve procese s kojima se unutar samoga pojma susrećemo, nikako nije lako donijeti. Primjerice, računovodstvo možemo definirati kao: „vještinu bilježenja, razvrstavanja, skraćenog prikazivanja i interpretiranja u novčanom obliku izraženih poslovnih događaja koji su bar djelomično financijske naravi i interpretiraju iz tog proizišle rezultate.“² Nadovezujući se na prethodnu definiciju može se zaključiti da računovodstvo sadrži nekolicinu glavnih uloga:

1. kao vještinu, tehniku ili umijeće,
2. kao znanstvenu disciplinu,
3. kao uslužnu funkciju poslovnom subjektu,
4. kao dio upravljačkog informacijskog sustava poslovnog subjekta.³

Nakon same definicije računovodstva kao termina, valja pomnije proučiti i njegovu strukturu odnosno proces kako bi se izbjegla moguća terminološka konfuzija. Tradicionalna struktura računovodstva sam proces dijeli na nekoliko faza:

1. računovodstvenog planiranja,
2. knjigovodstva,
3. računovodstvene kontrole,
4. računovodstvene analize

---

² Definicija AICPA (Američki institut ovlaštenih računovođa), prema: Mladen Habek, Stjepan Tadijačević i Radivoj Tepšić, *Računovodstvena teorija i metoda*. Zagreb: Progres, 1990, 8.

³ Belverd E. Needles, *Financial accounting*. Boston: Houghton Mifflin Co., 1989, 2.

5. računovodstvenog informiranja.⁴

Za potrebe ovog konkretnog rada, najviše govora bit će o knjigovodstvu i računovodstvenoj analizi kao alatima neophodnima za prihvaćanje ili pak odbacivanje već navedene hipoteze. Jasno, u modernom poslovnom okruženju ovi alati sami za sebe nikako nisu dovoljni te je kombinacija svih navedenih elemenata nužna da bi bila od koristi poslovnom subjektu, poglavito jer je riječ o procesu. Knjigovodstvo izdvajamo kao evidencijski dio računovodstva, orijentiran na prošla zbivanja koja su morala nastati, biti evidentirana, a za koja postoji valjana prateća isprava te se mogu vrijednosno izraziti. Računovodstvena analiza potom, provjerava navedene podatke i interpretira ih te služi kao informacijska podloga daljnjem odlučivanju.

1.2.2. Financijski izvještaji

Za bilo kakvo promišljanje poslovanja, poslovnog subjekta, kako i države, kao informacijski temelj javljaju se financijski izvještaji. Financijski izvještaji su nositelji računovodstvenih informacija nužni za racionalan proces upravljanja poslovanjem te pružatelji realnih i objektivnih informacija. Oni su konkretan proizvod računovodstva, adekvatna informacijska podloga namijenjena eksternim i internim korisnicima. Ipak, poslovni svijet često dinamikom prednjači pred institucijom centralne države pa tako zahtijeva strukturiranje i koherentnije podatke.

Većina financijskih izvještaja namijenjena je poslovnim subjektima, jednako kao i alati kojima se simplificiraju i kvantificiraju učinci poslovanja subjekta u određenom periodu. Jasno je da privatni sektor prednjači, odnosno iskazuje istaknutiju potrebu za postojanjem takvih alata koji su primarno razvijani upravo za povećanje vjerojatnosti uspješnog ulaganja, odnosno bolje spoznaje i informiranosti vezane za vlastito poslovanje. Ipak, to ne znači da se neke od njih ne mogu primijeniti i na državni proračun. Ako smo upoznati sa temeljnim financijskim izvještajima i pokazateljima koji su namijenjeni njihovom jednostavnom iščitavanju, isto možemo učiniti u bilo kojem poslovnom okruženju u današnjem svijetu zbog unificiranosti odnosno standardiziranosti i reguliranosti istih. S druge strane, zbog razlika u sustavima upravljanja državnih financija teško se može jedan set alata upotrijebiti u više slučajeva, već se mora separatno pristupiti i koristiti znanja privatnog sektora kako bi se moglo polučiti što je

---

⁴ Katarina i Lajoš Žager, *Analiza financijskih izvještaja*. Zagreb: Masmedia, 1999, 44.

više mogućih rezultata. Upravo iz tih razloga, nužno je dubinsko poznavanje temeljnih financijskih izvještaja.

Prema državnim zakonima, u većini zemalja poduzeća moraju ustupiti svoje računovodstvene informacije javnosti. Informacije moraju biti pouzdane i kompletne – osnovna je stavka financijskog izvještavanja. Financijski izvještaji se moraju sastavljati u obliku, sadržaju i na način propisan zakonima države. Izvještaji moraju biti istiniti i davati objektivan prikaz financijskog položaja i uspješnosti poslovanja.

Temeljni financijski izvještaji su definirani Zakonom o računovodstvu (NN 109/07), članak 15., stavak 3.: Godišnje financijske izvještaje čine:

- Bilanca
- Račun dobiti i gubitka
- Izvještaj o novčanom toku
- Izvještaj o promjeni kapitala
- Bilješke uz financijske izvještaje⁵

Međunarodni računovodstveni standard 1 (MRS1) regulira prezentiranje svih financijskih izvještaja.

Ovoj rad osvrnut će se i na bilancu i račun dobiti i gubitka. Upravo shvaćanje važnosti ova dva financijska izvještaja te razumijevanje osnova na kojima su oni postavljeni daje nam spoznaje, alat, za potencijalno razumijevanje državnog proračuna, proračunskih stavki, ali i drugih financijskih izvještaja generiranih kroz sumiranje arhivske građe. Bez razumijevanja temeljnih ekonomskih načela, teško možemo realizirati dublji uvid u stanje gospodarstva u promatranome periodu te se pokušavati osvrnuti na silnice koje na njega djeluju. Navedeno se odnosi i na svakodnevni život stanovnika promatranog prostora.

---

⁵ „Zakon o računovodstvu“, *Narodne novine* 109/07 (2007).

1.2.3. Bilanca

Podrijetlu same riječi bilanca pripisuju se dva različita tumačenja. Prema jednome bilanca potječe od talijanske riječi *bilancia*, što u prijevodu označava vagu sa dvije zdjelice koje prikladno ilustriraju važnost uravnoteženosti bilance, odnosno aktive i pasive. Drugo pak tumačenje predlaže da riječ bilanca dolazi iz francuskog od riječi *bil*, odnosno račun te *an*, odnosno godina, što bi zajedno predstavljalo godišnji račun, koji i tvori bilancu u svojem užem značenju.

„Neracionalno i neekonomično bilo bi sastavljati bilancu poslije svake knjigovodstvene promjene, pa se ona sastavlja u dužim vremenskim razmacima, s time da se u bilancu unosi samo trenutačno stanje imovine, obaveza i glavnice.“⁶

Ukratko rečeno, poslovni subjekti izdaju bilancu najmanje jednom godišnje, dok veće organizacije svoje bilance javno iskazuju na kvartalnoj razini. Važno je istaknuti da se ovdje radi o javno dostupnim podacima koji su namijenjeni prvenstveno eksternim korisnicima.

„To je naime, pregledno sređen i potpuni vrijednosni iskaz svih dijelova aktive i pasive koje privredna organizacija ima u datom trenutku.“⁷

Sama bilanca sastoji se od aktive, koju čini imovina poslovnog subjekta i pasive koja predstavlja kapital i obaveze istog tog poslovnog subjekta. Ujednačenost dugovne i potražne strane, aktive i pasive, odnosno imovine sa kapitalom i obavezama osnovna je premisa računovodstva.

Imovina = Kapital + Obaveze

Aktiva = Pasiva

Ovisno o formi razlikuju se sljedeće vrste bilance:

Početna bilanca – sastavlja se prilikom osnivanja poduzeća, na početku njegova poslovanja i na početku godine.

Završna bilanca – bilanca koja se sastavlja na kraju poslovne godine (31.12.)...⁸

Prema međunarodnim standardima financijskog izvještavanja:

- a) imovina (sredstvo) je resurs koji je pod kontrolom poduzeća, koji proizlazi iz prošlih događaja i od kojeg se očekuje buduća ekonomska korist
- b) obaveze su postojeći dugovi poduzeća, proizišli iz prošlih događaja, za čije se podmirenje očekuje smanjenje resursa koji utjelovljuju ekonomsku korist

⁶ Skupina autora, *Računovodstvo*. Zagreb: Sveučilišna tiskara, 2006, 50.

⁷ Šimun Babić, *Teorija i tehnika računovodstva*. Zagreb: Informator, 1971, 60.

⁸ Ivan Vujević, *Financijska analiza u teoriji i praksi*. Split: Ekonomski fakultet Split, 2005, 89.

- c) kapital (glavnica) jest ostatak imovine nakon odbitka svih njegovih obaveza.⁹

1.2.4. Račun dobiti i gubitka

Za razliku od bilance koja prikazuje financijski položaj poslovnog subjekta u određenom trenutku vremena, račun dobiti i gubitka prikazuje aktivnost poduzeća u određenom razdoblju.

„Račun dobiti i gubitka je prikaz prihoda, rashoda i financijskog rezultata u određenom vremenskom razdoblju. Pokazuje profitabilnost poslovanja poduzeća tijekom nekog vremenskog razdoblja.“¹⁰

Obračunska jedinica u ovome slučaju najčešće je kalendarska godina, tako da se račun dobiti i gubitka priređuje za razdoblje od 1. 1. xxxx godine. do 31. 12. xxxx godine. Kako svaki poslovni subjekt svoje poslovanje želi što je preciznije kvantificirati, račun dobiti i gubitka iskazan je kroz međuodnos prihoda i rashoda unutar jedne kalendarske godine:

- a) prihodi su „povećanje ekonomske koristi tijekom obračunskog razdoblja u obliku priljeva ili povećanja sredstava ili smanjenja obaveza, što ima kao posljedicu povećanje glavnice, ali ne ono u vezi sa uplatama vlasnika.“
- b) rashodi su „smanjenje ekonomske koristi kroz obračunsko razdoblje u obliku odljeva ili iscrpljivanja sredstava, što ima kao posljedicu smanjenje glavnice, ali ne ono u vezi sa raspodjelom glavnice.“¹¹

Svakako, moramo naglasiti kako valja diferencirati termine prihodi i rashodi od primitaka i izdataka, jer se prihodi i rashodi utvrđuju nastankom događaja, a ne u stvarnome trenutku kad je novac primljen ili pak isplaćen.

1.2.5. Analiza financijskih izvještaja

„Analiza financijskih izvještaja može se opisati kao proces primjene različitih analitičkih sredstava i tehnika pomoću kojih se podatci iz financijskih izvještaja pretvaraju u upotrebljive informacije relevantne za upravljanje.“¹²

Upravo je primjena dostupnih analitičkih ekonomskih modela te pretvaranje dostupnih podataka u relevantne informacije i osnova ovog rada.

---

⁹ „Međunarodni standardi financijskog izvještavanja 2004.“, prijevod, Zagreb: HZRFD, 2004, 32.

¹⁰ Ljiljana Vidučić, *Financijski menadžment*. Zagreb: RriF, 2006, 386.

¹¹ „Međunarodni standardi financijskog izvještavanja 2004.“, prijevod, Zagreb: HZRFD, 2004, 36.

¹² Mladen Habek i ostali, *Temelji računovodstva i analitika knjigovodstva*. Zagreb: RRIF-Plus, 2004, 25.

„Revizija osigurava pouzdanost financijskih izvještaja. Analizom financijskih izvještaja i te se informacije pretvaraju u sažetu i prihvatljivu formu za donositelje odluka. Prema tome, računovodstvo koje procesira financijske izvještaje, revizija i analiza međusobno su povezani i uvjetovani.“¹³

Važnost osvrta u obliku revizije na poslovanje, neupitna je. Komparacijom podataka iz prethodnih razdoblja pokazuje se sveobuhvatniji pogled na problematiku uspješnosti poslovanja te je lakše predvidjeti buduća kretanja i postavljati ciljeve za budućnost. Iako u promatranom kontekstu revizija, pa potom analiza sa ciljem sagledavanja budućeg poslovanja gubi smisao, alati koji su razvijeni u ovu svrhu od nemjerljive su koristi. Upravo bez tih alata teško bi se iz promatranih podataka mogao iščitati ikakav smisao te na temelju njih donijeti valjane zaključke.

„U procesu analize financijskih izvještaja moguće je koristiti se čitavim nizom različitih postupaka, koji su, prije svega, utemeljeni na raščlanjivanju i uspoređivanju.“¹⁴

Komparativni financijski izvještaji služe nam kao podloga za provođenje horizontalne analize kojom se uočava dinamika i tendencija promjena tokom određenog perioda vremena poradi čega se ova metoda nameće kao savršeni alat u analiziranju promatranih nam podataka.

Također, vertikalna analiza koja koristi strukturne financijske izvještaje, omogućava nam uvid u zbivanja i promjene unutar stavaka u kraćem periodu što nas upućuje na načine, ili bolje rečeno, promjene načina potrošnje ograničene količine sredstava. Uz navedeno, mogu se koristiti i pokazatelji koje dijelimo na: pojedinačne, skupne, sustavne i zbrojne. Ti pokazatelji u obliku matematičke formule daju odgovore na pojedina pitanja. Naravno, ukoliko se odgovori mogu protumačiti. Pokazatelje isto tako, možemo razvrstati na: pokazatelje likvidnosti, zaduženosti, aktivnosti, ekonomičnosti, profitabilnosti i investiranja. Problem koji nam se javlja prilikom korištenja pokazatelja je njihova neprilagođenost korištenju na nivou državnog proračuna. Naime, njihova je osnovna namjena analiza privatnog sektora, odnosno financijskih izvještaja poslovnih subjekata, a ne državnog proračuna. Ipak, određena znanja i iskustva sa pokazateljima možemo i generalizirati te primijeniti i u ovome slučaju.

---

¹³ Katarina i Lajoš Žager, *Analiza financijskih izvještaja*. Zagreb: Masmedia, 1999, 215.

¹⁴ Ibid, 222.

1.2.6. Horizontalna analiza

„Analiza financijskih izvještaja koja omogućava uspoređivanje podataka kroz dulje vremensko razdoblje da bi se otkrila tendencija i dinamika promjena pojedinih bilančanih pozicija (financijskih podataka) uobičajeno se naziva horizontalnom analizom.“¹⁵

O samoj prirodi horizontalne analize kao analitičkog aparata dobro svjedoči i činjenica da se sam postupak horizontalne analize provodi prilikom sastavljanja komparativnih financijskih izvještaja. Ova vrsta analize govori o smjeru razvoja financijskog subjekta u odnosu na prošla vremenska razdoblja. Pomoću te analize također je moguće procjenjivati i buduće poslovanje. Ipak, valja napomenuti da su takve projekcije rizične i često upitne kvalitete.

Mana horizontalne analize je to što se uspoređuje s prošlim rezultatima, a ne u apsolutnim veličinama. Stavka koja raste u odnosu na prošlo razdoblje daje privid poboljšanja, ali ako su oba razdoblja ispod željene razine rezultat ostaje nepovoljan.

Horizontalna analiza se temelji na baznom indeksu kojem dodjeljujemo broj 100 za baznu godinu, a pozicije u ostalim godinama uspoređuju se s baznom godinom i na temelju usporedbe dobivaju svoje indekse.

1.2.7. Vertikalna analiza

„Pod vertikalnom analizom podrazumijevamo najčešće uspoređivanje financijskih podataka (pozicija financijskih izvještaja) u jednoj godini.“¹⁶

Također, navedeni alat koristimo u procesu sastavljanja strukturnog financijskog izvještaja. Vertikalna analiza se obavlja na način da se pozicije aktive i pasive u bilanci izjednače sa 100, a ostalim pozicijama se dodjeljuju odgovarajući koeficijenti izraženi u postotku od pasive ili aktive. Vertikalna analiza je izrazito korisna kod inflacije za uspoređivanje podataka i za usporedbu s drugim poduzećima gdje su strukturalni financijski izvještaji usmjereni na razmatranje izvora i strukture imovine.

---

¹⁵ Jack L. Smith, Robert M. Keith i William L. Stephens, *Financial accounting*. New York: McGraw-Hill College, 1992, 653.

¹⁶ Ibid, 656.

1.2.8. Inflacija

Inflacija je kao pojam odavno zabilježen i prihvaćen u modernom društvu, odnosno u gotovo svim njegovim slojevima, no sa iznimnom dozom straha i zabrinutosti. Gotovo je nemoguće ne povezati navedeni pojam sa nerijetko šokantnim procesima koji su obilježili bližu povijest i ostavili negativnu konotaciju, svojevrsnu stigmu na pojavu i proces inflacije.

„Tako je npr. inflacija koja je u Argentini 1954. godine dosegla 100% dovela vojsku na čelo države, Aljendea 1973. u Čileu, Izabelu Peron u Argentini 1976. Hiperinflacija u Rusiji i Njemačkoj nakon I svjetskog rata dovela je u prvoj zemlji na vlast komunizam, a u drugoj nacizam.“¹⁷

Jasno je da uz tako dramatične efekte koje inflacija može polučiti na društvo, njezino postojanje dovodi do straha izazvanog, u suštini, nerazumijevanjem.

„U ekonomiji, inflacija predstavlja porast opće razine cijena dobara i usluga u određenom vremenu. Kada razina cijena poraste, potrošači kupuju manje dobara i usluga. Inflacija označava uništenje kupovne moći novca. Stvarna vrijednost nenovčanih dobara se smanjuje po stopi koja je jednaka stopi inflacije, zato što inflacija snižava stvarnu vrijednost novca. Glavna mjera inflacije cijena je stopa inflacije, godišnji postotak promjene opće razine cijena. Inflacija je u Hrvatskoj do 1998. godine mjerena indeksom cijena na malo (RPI), a od 1998. nadalje indeksom potrošačkih cijena (CPI).“¹⁸

Također, nedovoljna upoznatost sa problematikom, ali uz spoznaju dramatičnih efekata koje inflacija može izazvati dovodi i do opasnih zamisli.

„Priča se da je Lenjin jednom izjavio kako je obezvređivanje novca najbolji način za uništenje kapitalističkog sustava. Neprekidno podgrijavajući proces inflacije vlada je u stanju, da tajno i bez svjedoka, prisvoji značajan dio bogatstva svojih građana. Na taj način ne samo da prisvaja, već prisvaja bez ikakve kontrole, pritom većina postaje sve siromašnija, a pojedinci sve bogatiji... S produživanjem inflacije i snažnim kolebanjem realne vrijednosti novca iz mjeseca u mjesec, trajna veza između dužnika i kreditora, koje predstavljaju krajnji temelj kapitalizma, u toj su mjeri poremećene da gube svaki smisao, a proces stjecanja bogatstva svodi se na kocku i lutriju.“¹⁹

---

¹⁷ Ivan Lovrinović i Marijana Ivanov, *Monetarna politika*. Zagreb: RRIF plus d.o.o., 2009, 387.

¹⁸ Oliver Blanchard, *Makroekonomija*. Zagreb: Mate, 2005, 86

¹⁹ John Maynard Keynes, *Ekonomski eseji*. Novi Sad: IRO Matica Srpska, Evropski centar za mir i razvoj, 1987, 31.

Zanimljivo je da se i nakon turbulentnih događanja dvadesetog stoljeća ovakve ideje još uvijek javljaju na društvenoj, ali i na političkoj sceni, te je teško u skladu sa uzrečicom *historie est magistra vitae* ne zaključiti da promatrani pojedinci ili nisu dobri studenti učiteljice života ili su samo jednostavno strukturirane ličnosti.

1.2.9.BDP

U potrazi za opširnijim znanjem o ekonomiji kao znanosti, kao kamen temeljac nameće se udžbenik gotovo svih učenika i studenata različitih studija i smjerova ekonomskog obrazovanja, knjiga *Ekonomija* Paula A. Samuelsona i Williama D. Nordhaus. Također, za područje makroekonomije, kojoj je ovdje promatrani pokazatelj BDP osnova, valja se okrenuti knjizi *Makroekonomija* Olivera Blancharda. Jasno je da je BDP iznimno važan i široko primijenjen pokazatelj te je o njemu kao takvome napisano nebrojeno mnogo radova. Iako je kao pokazatelj mjere agregatne aktivnosti novijeg datuma²⁰, ipak okretanje osnovnoj udžbeničkoj ekonomskoj literaturi djeluje kao valjan prvi korak.

„Iako se može činiti da su račun bruto domaćeg proizvoda i ostali računi nacionalnog dohotka tajanstveni pojmovi, oni su uistinu među najvećim izumima dvadesetog stoljeća. Vrlo slično kako satelit u svemiru može dati pregled vremena za cjelokupni kontinent, tako i račun BDP-a može dati ukupnu sliku stanja ekonomije.... Bez mjera ekonomskih agregata poput BDP-a, tvorci bi ekonomske politike nasumce plutali na moru neorganiziranih podataka.“²¹

„Ekonomisti koji su proučavali gospodarske aktivnosti u devetnaestom stoljeću ili tijekom Velike krize nisu imali mjeru agregatne aktivnosti na koju bi se oslonili. Morali su staviti zajedno djeliće i pojedinačne informacije o pošiljkama željezne rude ili prodajama u nekim robnim kućama, kako bi pokušali zaključiti što se događa sa gospodarstvom kao cjelinom.“²²

Iz navedenih razmišljanja svakako se može zaključiti da bi diletantski bilo propustiti iskoristiti ovako značajan makroekonomski pokazatelj. Iako je kao alat dostupan tek od polovice dvadesetog stoljeća, korist od njegovog retrospektivnog izračunavanja nije ostala neprimijećena mnogim ekonomskim povjesničarima. Premda taj zadatak nije nimalo

---

²⁰ Simon Kuznets sa sveučilišta u Harwardu i Richard Dtone sa sveučilišta u Oxfordu dobili su Nobelovu nagradu za doprinos razvoju računa nacionalnog dohotka i proizvoda. Računi nacionalnog dohotka i proizvoda sastavljeni su krajem Drugog svjetskog rata, a objavljuju se redovito od listopada 1947. godine u SAD-u.

²¹ Paul A. Samuelson, William D. Nordhaus, *Ekonomija*. Zagreb: Mate, 2011, 402.

²² Oliver Blanchard, *Makroekonomija*. Zagreb: Mate, 2005, 22.

jednostavan, a zbog korištene metodologije i modela često mogu varirati rezultati uspješnosti te je podložan konstantnim korekcijama, svakako je zadatak kojeg se valja temeljito prihvatiti te pronalaskom novih podataka sustavno revidirati. Promatranjem, drugim riječima, izračunavanjem ovog pokazatelja, podatke o ekonomiji zemalja iz određenog perioda vremena koje danas više i ne postoje pretvaraju se u informacije. Time se dobiva čišća slika o stvarnome ekonomskome stanju, bez tumačenja na koja mogu utjecati objektivne okolnosti ili pak subjektivne sklonosti. Isključuje se nagađanje i političko mišljenje izvora koji tumače stanje te ovaj rad bazira isključivo na podatke koji nedvosmisleno mogu dovesti do jasnih zaključaka. Jasno, kako se odmiče dalje u prošlost tako se dolazi u situaciju u kojoj su poneki podatci teško dostupni ili potpuno nedostupni. Navedeno ipak ne isključuje mogućnost aproksimacije ili pak naknadne revizije u svjetlu novootkrivenih činjenica.

Za definiranje BDP-a postoji nekoliko načina, no svi su ekvivalentni te kao takvi validiraju koncept samog računa:

1. BDP je vrijednost finalnih proizvoda i usluga proizvedenih u gospodarstvu tijekom danog razdoblja.
2. BDP je zbroj dodane vrijednosti u gospodarstvu tijekom danog razdoblja.
3. BDP je zbroj dohodaka u gospodarstvu tijekom danog razdoblja.²³

Zbog same forme rada i ograničenosti prostora o samom računu nije potrebno ulaziti u dubinsku analizu, posebice ukoliko se uzme u obzir da gotovo svaki pregled makroekonomije kao znanosti detaljno govori o BDP-u i njegovu izračunu.

Valja naglasiti da ukoliko se gleda na samo blagostanje pojedinca, BDP možda i nije najtočniji pokazatelj.

„Naravno, čak ni super zvijezde nisu bez pogreški. Mnogi su ljudi stavili ozbiljnije zamjerke na upotrebu BDP-a kao jedine mjere blagostanja.“²⁴

U narednim poglavljinama rada, iako se BDP uzima kao baza, pokušava se povezati i ovaj lako mjerljivi ekonomski pokazatelj sa njegovim učincima na svakodnevni život stanovništva na promatranom prostoru.

„BDP nije točan pokazatelj stvarnog ekonomskog blagostanja. Naime, porast BDP-a ne mora automatski značiti i poboljšanje kvalitete življenja jer se porast BDP-a može ostvariti uz smanjenje slobodnog vremena, uz zagađivanje prirode i okoliša. Zato se kao pokazatelj koristi neto ekonomsko blagostanje (NEW – Net Economic Welfare). NEW ne uključuje one komponente BDP-a koje ne doprinose blagostanju pojedinca, a

---

²³ Oliver Blanchard, *Makroekonomija*. Zagreb: Mate, 2005, 23.

²⁴ Paul A. Samuelson, William D. Nordhaus, *Ekonomija*. Zagreb: Mate, 2011, 402.

uključuje one stavke BDP-a koje su izostavljene iz BDP-a i to čine. U NEW ulaze vrijednost slobodnog vremena kao i učinci neregistrirane ekonomije koji nisu statistički obuhvaćeni (siva ekonomija). S druge strane, treba odbiti štetu nastalu kako zagađivanjem prirode tako i okoliša. $NEW = BDP - \text{amortizacija} + \text{dokolica i neregistrirana ekonomija} - \text{zagađivanje i neugoda}$.²⁵

Jasno, izračunavanje NEW-a zahtijevalo bi uz razmatranje ekonomske povijesti uključivanje i istraživanja sa polja socijalne i kulturne povijesti što je svakako izuzetno kompliciran zadatak te je gotovo neizvediv bez interdisciplinarne suradnje.

1.2.10. Realni i nominalni BDP

BDP je zapravo agregatni pokazatelj koji niz podataka strukturira u jednostavne informacije. Promatranje i izučavanje, a napose donošenje zaključaka temeljem BDP-a kroz duži vremenski period nemoguće je bez razumijevanja razlike između nominalnog i realnog BDP-a.

„Godine 2000. američki je BDP iznosio 9.872 milijardi dolara, a 1960. bio je 526 milijardi dolara. Da li je američki domaći proizvod 2000. uistinu bio 19 puta veći od onog 1960.? Očito da nije. Velik dio povećanja reflektirao je rast cijena, prije nego povećanje proizvedenih količina. To dovodi do razlikovanja nominalnog BDP-a od realnog BDP-a.”²⁶

Kako je u ovome primjeru riječ o razdoblju od 40 godina, što je slično periodu koji ovaj rad promatra, nužno je objasniti razliku u samim terminima te način na koji se navedeni problem rješava.

„Nominalni BDP je zbroj količina finalnih dobara pomnoženih s njihovim tekućim cijenama..... Ako nam je namjera mjeriti proizvodnju i njezinu promjenu tijekom vremena, moramo eliminirati učinak rastućih cijena na našu mjeru BDP-a. Zbog toga je konstruiran realni BDP kao zbroj količine finalnih dobara pomnožen sa stalnim umjesto tekućim cijenama.”²⁷

„Nominalni BDP (PQ) ukupna je novčana vrijednost finalnih dobara i usluga proizvedenih u danoj godini čija je vrijednost izražena u tržišnim cijenama te godine. Realni BDP (Q) otklanja promjene cijena iz nominalnog BDP-a i izračunava BDP u

---

²⁵ Svetislav Polovina i Đuro Medić, *Osnove ekonomije*. Zagreb: Medinek, 2002, 304.

²⁶ Oliver Blanchard, *Makroekonomija*. Zagreb: Mate, 2005, 24.

²⁷ Isto, 24.

konstantnim cijenama. Budući da deflator BDP-a (P) definiramo kao cijenu BDP-a, imamo

$$Q = \text{realni BDP} = \frac{\text{nominalni BDP}}{\text{deflator BDP-a}} = \frac{PQ}{P}$$

Indeks cijena je ponderirana prosječna cijena. Indeks cijena koji se upotrebljava da se otkloni inflacija iz BDP-a (ili deflacionira BDP) zove se deflator BDP-a. On se definira kao ponderirani prosjek cijena svih roba u BDP-u, s ponderom svakog dobra koji je jednak njegovoj postotnoj važnosti u ukupnom BDP-u.²⁸

1.2.11. Revizija

„Revizija je ispitivanje dokumenata, isprava, izvješća, sustava interne kontrole i interne revizije, računovodstvenih i financijskih postupaka te drugih evidencija radi utvrđivanja iskazuju li financijski izvještaji istinit financijski položaj i rezultate financijskih aktivnosti u skladu s prihvaćenim računovodstvenim načelima i računovodstvenim standardima. Revizija je i postupak ispitivanja financijskih transakcija koje predstavljaju državne prihode i rashode u smislu zakonskog korištenja sredstava. Revizija ujedno obuhvaća i davanje ocjene o djelotvornosti i ekonomičnosti obavljanja djelatnosti te davanje ocjene o učinkovitosti ostvarenja ciljeva iz stanovitog programa. Reviziju obavljaju ovlaštene državne revizije. Ovlaštene državne revizije jest neovisna stručna osoba koja posjeduje certifikat ovlaštenoga državnog revizora i ispunjava druge uvjete iz Zakona, zaposlena u Državnom uredu za reviziju.”²⁹

U okvirima ovoga rada nemoguće je napraviti kompletnu modernu reviziju, ili bolje rečeno revizorsko izvješće, dijelom zbog nedostataka podataka, ali i zbog nedostatka vremena za obavljanje takvog opsežnog zadatka. Iako dodirnih točaka, odnosno kretanja u navedenom smjeru zasigurno ima. U današnje vrijeme jednom godišnje obavlja se revizija državnog proračuna, proračuna jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave te fondova, odnosno zavoda na državnoj razini i to u opsegu koji se utvrđuje godišnjim programom rada Ureda za državnu reviziju.

„Pravo je građana svake zemlje da imaju uvid u rad državnih institucija i državne uprave u cjelini, kao i njihovu kontrolu. To je osnovna komponenta svakog demokratskog

²⁸ Paul A. Samuelson, William D. Nordhaus, *Ekonomija*. Zagreb: Mate, 2011, 407.

²⁹ „Zakon o Državnom uredu za reviziju“ *Narodne novine* 80/11 (2011).

sustava. Revizije se trebaju obavljati neovisno, bez ikakvog uplitanja ili pritiska onih kojih se rezultati revizije tiču.“³⁰

„Nema jedinstvenog obrasca za sastavljanje izvješća; izvješće treba biti samodostatno, odnosno, treba biti čitljivo bez upućivanja na druge izvore.“³¹

1.3. Historiografski pregled problematike

Jedan od osnovnih motiva za odabir ove tematike rada svakako je i odnos historiografije prema promatranom razdoblju. Nepotrebno je isticati da gotovo svaki preglednik hrvatske povijesti posvećuje nekoliko redaka Hrvatsko-ugarskoj nagodbi te reviziji iste, te da je u očima gotovo svih autora krajnje nepovoljna. Često se Nagodbu ocjenjuje kao čin koji je spriječio područje Hrvatske i Slavonije da uhvati val nagloga rasta koji se odvijao u svijetu u to vrijeme.

„O financijskoj strani hrvatsko-mađarskih odnosa u razdoblju dualizma pisalo se u različitim prigodama vrlo seriozno, tako da se danas uistinu ne bi moglo reći da je taj tematski sklop historiografski neistražen, a još manje bi se moglo ustvrditi da je nepoznat.“³²

Jednostavno se složiti sa konstatacijom da je sama Nagodba, u svojstvu dokumenta, te njezina revizija i okolnosti oko donošenja istih, pomno obrađena problematika od strane hrvatske historiografije. Primjerica, knjiga *Kako nas Ugarska uzdržava* iz 1902. godine ili pak tvrdnje Frana Vrbanića daju prilično sveobuhvatan pregled financijske problematike, ali i aktera koji su bili ključni u sastavljanju takvih dogovora. Osim toga, uključujući *Financijske temelje nagodbene autonomije civilne Hrvatske i Slavonije 1868 – 1880*, iscrpan rad povjesničarke Mirjane Gross, ili pak disertaciju *Hrvatsko-mađarski odnosi 1860 – 1873* Željka Holjevca, uz mnoge druge brojne radove koji se bave ovom problematikom, može se zaključiti da su okolnosti nastanka Nagodbe te njezine stavke i više nego temeljito obrađeni i poznati.

Ta činjenica ovu temu ne zatvara, naprotiv, tek je njen početak. Naime, prethodno spomenuti radovi bazirani su na samoj Hrvatsko-ugarskoj nagodbi, kao i većina preglednika hrvatske povijesti, te se na nju kritički osvrću. Radovi koji se bave cijelim razdobljem i ekonomskim tokovima unutar zadanih strukturalnih okvira, kao i samim blagostanjem pojedinca, gotovo da i ne postoje.

---

³⁰ Verica Akrap, *Državna revizija*. Zagreb: Masmedia, 2009, 70.

³¹ Jozo Serdarušić, „Revizorska izvješća Državnog ureda za reviziju“. *Revizija* 5, (1998), 45-48.

³² Željko Holjevac, *Proračuni zemalja ugarske krune i hrvatsko-slavonske „potriebštine“ od 1869. do 1874. godine*. Zagreb: FF Press, Spomenica Josipa Adamčeka, 2009, 385.

Činjenica je da radovi koji se bave ovim razdobljem hrvatske povijest, bilo da su po prirodi udžbeničke ili pak stručne naravi, redom kritiziraju samu Nagodbu te supsumirajući prikazuju cijelo razdoblje i ekonomsko življenje, upravo kroz prizmu kritike i negativnosti prema samoj nagodbi. Čak se i u knjizi *Povijest hrvatskog naroda 1860. – 1914.* (koju neki smatraju jednom od najrelevantnijih sinteza) ukazuje da:

„Tangenta od 45% ukupne svote izravnih i neizravnih poreza uplaćenih u samoj Hrvatskoj koja je nagodbom odobrena za pokriće autonomnih poslova smanjuje se pri obnovi nagodbe g. 1889. na 44% i takva ostaje do kraja Monarhije. Razumije se da se onih 56% prihoda Hrvatske namijenjenih tzv. zajedničkim poslovima, tj. važnim investicijama na cijelom području ugarskog dijela Monarhije, upotrebljava gotovo isključivo za investicije u Mađarskoj i unaprijeđenije ekonomskog razvoja u interesu mađarskih vladajućih klasa. Drugim riječima, veći dio prihoda Hrvatske trošio se isključivo za mađarske, često izvanredno visoke državne investicije, od kojih Hrvatska nije imala nikakve koristi, dok manji dio prihoda, namijenjen autonomnim poslovima, često nije bio dovoljan ni za održanje, a kamoli za unaprijeđenije djelatnosti u okviru autonomije.“³³

Razmjeri ustaljenosti navedenih tvrdnji, premda činjenično nepotkrepljenih, mogu se vidjeti i u činjenici da se slične teze nalaze čak i u povijesnim udžbenicima za osnovno i srednjoškolsko obrazovanje. Paušalno se kaže kako su: “hrvatske zemlje bile najzaostaliye u Monarhiji”³⁴. Teško se na temelju statističkih podataka složiti sa ovakvim konstatacijama. Budući da se ekonomska historiografija nije pozabavila navedenim razdobljem, u ovome radu se tvrdi da je cijeli dojam negativnost koji se poprima proučavanjem promatranog perioda, izravni produkt kritičkog promišljanja same nagodbe te potom reflektiranja navedene negativnosti na čitavo razdoblje. Stoga, teško je ne konstatirati da su ovakve konstrukcije nespretne, preuranjene ili pak loše izvedene.

---

³³ Jaroslav Šidak, Mirjana Gross i Igor Karaman, *Povijest hrvatskog naroda g. 1860. – 1914.* Zagreb: Školska knjiga, 1968, 125.

³⁴ Trpimir Macan i Franko Mirošević, *Hrvatska i svijet u XVIII. i XIX. stoljeću.* Zagreb: Školska knjiga, 1995, 163.

2. ANALIZA EKONOMSKIH POKAZATELJA

2.1. BDP izračun

Kako je već ranije navedeno, BDP je iznimno koristan i široko, gotovo univerzalno, primijenjen agregatni pokazatelj, koji je neizostavan element u razmatranju ekonomije određenog područja. Iako je novijeg datuma, korištenjem ovog alata i promatranjem kroz prizmu vremena i prostora, dolazimo do nepobitnih činjenica, zaključaka koji možda i nisu u skladu sa dosad prihvaćenim činjenicama. Iako postoji margina za pogrešku prilikom izračuna BDP-a, koji je prilično kompleksan, poglavito u situaciji sa nepotpunim podacima, korištenjem radova nekolicine autora možemo sa razinom sigurnosti deducirati da su podatci u okvirima dopuštene pogreške.

Teško je, a u okvirima ovakvog rada i gotovo nemoguće prihvatiti se takve zadaće kao što je izračun BDP za promatrani prostor kroz promatrano vrijeme. Ipak, rad akademika Vladimira Stipetića čini upravo navedeno. Potaknut radom ponajprije Angusa Maddisona, ali i Davida Gooda i drugih autora, Stipetić donosi izračun BDP-a u međunarodnim dolarima kupovne snage 1990. godine, obračunate po Geary-Khamsovoj metodi multinacionalnog pariteta. Na ovaj način donosi podatke koji vrlo ilustrativno objašnjavaju ekonomske tokove u promatranom razdoblju te se kao takvi savršeno sjedinjuju sa ostalim podacima koji se mogu pronaći u državnom proračunu, a kojima se ovaj rad i bavi, upotpunjujući tako mozaik koji je još uvijek daleko od završenog.

„Rekonstrukcija hrvatskog bruto-domaćeg proizvoda olakšana je činjenicom da je Austro-Ugarska imala izvanrednu gospodarsku statistiku, zahvaljujući u prvom redu temeljima koje je postavio ekonomski povjesničar Karl Theodor von Inama-Stemegg (1843.-1908.), koji je vodio Centralnu statističku komisiju u Beču između 1884. i 1908. godine. Zahvaljujući njemu jačaju zemaljski statistički uredi, koji izdaju sjajne statističke godišnjake; izdaju se opširni, temeljiti rezultati popisa i drugih akcija, s iznimno rafiniranim činjeničnim analizama. To bogatstvo podataka o gospodarskom životu olakšava danas izgradnju procjena o društvenom proizvodu. Izračunavanje dohotka u Austro-Ugarskoj započelo je vrlo rano, početkom XX. stoljeća. U tome je zacijelo veliku ulogu imao i dr. Inama-Stemegg, koji je posebnu pažnju u svome 25-godišnjem upravljanju tim Zavodom poklanjao upravo gospodarskim fenomenima.

Među znanstvenicima, koji se bave narodnom imovinom i narodnim dohotkom javlja se, vrlo rano, Friedridi Feilner, koji je u dvije svoje velike studije dao prve osnovne, podatke o tim kategorijama. Poslije 1. svjetskog rata Felinerje je izračunavao prilike u pogledu BDP-a u ugarskoj polovici dualne monarhije, dok je Waizner to računao za austrijski dio.³⁵

Važno je u svaku raspravu o BDP-u krenuti sa podatkom o broju stanovnika koji je krucijalan za izračunavanje još jednog značajnog pokazatelja BDP *per capita*. Taj se specifični pokazatelj nameće kao mjera blagostanja pojedinca te je kao takav nezaobilazan u raspravi o realnome stanju u kontekstu ekonomskog blagostanja promatranog prostora.

Tablica 1: Broj stanovnika po povijesnim pokrajinama

Povijesne pokrajine					
Godina	Dalmacija ³⁶	Istra	Vojna krajna ³⁷	Hrvatska i Slavonija	Hrvatska u cjelini
1820	280250	100800	544439	856080	1781569
1850	356460	141700	621733	955950	2075843
1857	374237	136565	675817	943564	2130183
1870	403149	150907	755645	1088591	2389292
1880	432284	178575	764294	1130075	2506228
1890	481891	196911		2175756	2854558
1900	545184	218400		2397872	3161456
1910	592599	265126		2602859	3460584
1913	609100	282100		2657100	3548500

Izvor: Jakov Gelo, *Demografske promjene u Hrvatskoj od 1780. do 1981. godine*. Zagreb: Globus, 1987, 95.

³⁵ Vladimir Stipetić, „Gospodarski rast Hrvatske i središnje Europe između 1850. i 1913. godine“. HAZU (1999). 112

³⁶ Bez kotora.

³⁷ Bez djelova Srijemske županije, koji su danas u Vojvodini, ali sa Međimurjem i Baranjom, dijelovima koji nisu bili u povijesnoj Hrvatskoj i Slavoniji.

Tablica 2: Stanovništvo, BDP, BDP *per capita* (Stipetić)

Godine						
Područje	1850	1870	1880	1890	1900	1910
Stanovništvo (u tisućama)						
Istra	142	151	179	197	218	265
Dalmacija	356	403	432	482	545	593
Hrvatska i Slavonija	1578	1844	1894	2176	2398	2603
BDP <i>per capita</i> (us \$ kupovne snage iz 1990. god.)						
Istra	690	788	915	1065	1319	1784
Dalmacija	536	599	667	763	893	1067
Hrvatska i Slavonija	515	579	698	812	1027	1279
BDP područja (milijuna US \$)						
Istra	98	119	164	210	288	473
Dalmacija	191	242	288	368	487	633
Hrvatska i Slavonija	809	1068	1320	1766	2463	3329

Stanovništvo i BDP *per capita* po Vladimir Stipetić, „Gospodarski rast Hrvatske i središnje Europe između 1850. i 1913. godine“, *HAZU* (1999), 117.

Iz navedenog uviđa se rast pokazatelja kao jednu konstantu razdoblja. Teško je ne donijeti zaključak o prosperitetnosti razdoblja promatranjem gore navedene tablice. Iako BDP *per capita*, kao jedinstveni pokazatelj blagostanja pojedinca, nameće tezu kako je promatrani period, kontrarno uvriježenom mišljenju hrvatske historiografije, bio izuzetno plodan, može se polemizirati o realnom blagostanju prosječnog poljoprivrednika u kontekstu agrarne krize od 1873. do 1895. godine. Uvid u problematiku donosi nam Rudolf Bićanić u svojoj studiji *Agrarna kriza u Hrvatskoj 1873-1895.*, u kojoj se osvrće na loš položaj seljaka koji su na štetu vlastite ishrane i dalje prodavali znatne količine vlastitih proizvoda, pa tako sama kriza na agraru nije naročito utjecala na kumulativni pokazatelj kao što je BDP.

Tablica 3: BDP *per capita* (Good)

BDP <i>per capita</i> (US \$ iz 1990. god.)						
Zemlja - područje	1870	1880	1890	1900	1910	Stopa rasta
Alpske zemlje						
Donja Austrija	2142	2319	2641	3233	3550	1,34
Gornja Austrija	1110	1319	1556	1793	1927	1,41
Salzburg	1222	1479	1784	2127	2379	1,7
Štajerska	978	1142	1328	1601	1862	1,62
Koruška	994	1184	1293	1561	1964	1,64
Tirol	1035	1184	1432	1796	2221	1,95
Kraška i obalne zemlje						
Kranjska	753	885	1020	1128	1488	1,61
Istra i Gorička	1155	1335	1497	1757	2288	1,64
Dalmacija	539	603	687	764	964	1,4
Češke zemlje						
Češka	1459	1628	1900	2316	2654	1,55
Moravska	1220	1437	1672	1956	2215	1,5
Šlezija	1330	1649	1888	2195	2551	1,58
Karpatske zemlje						
Galicija	608	682	828	958	1096	1,52
Bukovina	640	727	834	1051	1149	1,54
Jugozapadna Ugarska						
Desna obala Dunava	688	823	1039	1268	1562	2,07
Dunav-Tiba	992	1272	1471	1934	2334	2,13
SZ Ugarska						
Lijeva obala Dunava	783	893	1118	1314	1607	1,87
Desna obala Tise	637	763	915	1124	1370	1,92
Istočna Ugarska						
Lijeva obala Tise	626	719	868	1065	1310	1,87
Tisa-Maroš	637	763	915	1124	1370	1,92
Transilvanija	572	694	815	963	1265	1,92
Hrvatska i Slavonija	484	632	694	797	1080	1,84
Austrija	1176	1323	1516	1834	2088	1,48
Ugarska	698	851	1018	1249	1567	2
AUSTRO-UGARSKA	995	1137	1330	1609	1888	1,63

David Good, 1993., prema Vladimir Stipetić, „Gospodarski rast Hrvatske i središnje Europe između 1850. i 1913. godine“, *HAZU* (1999), 110.

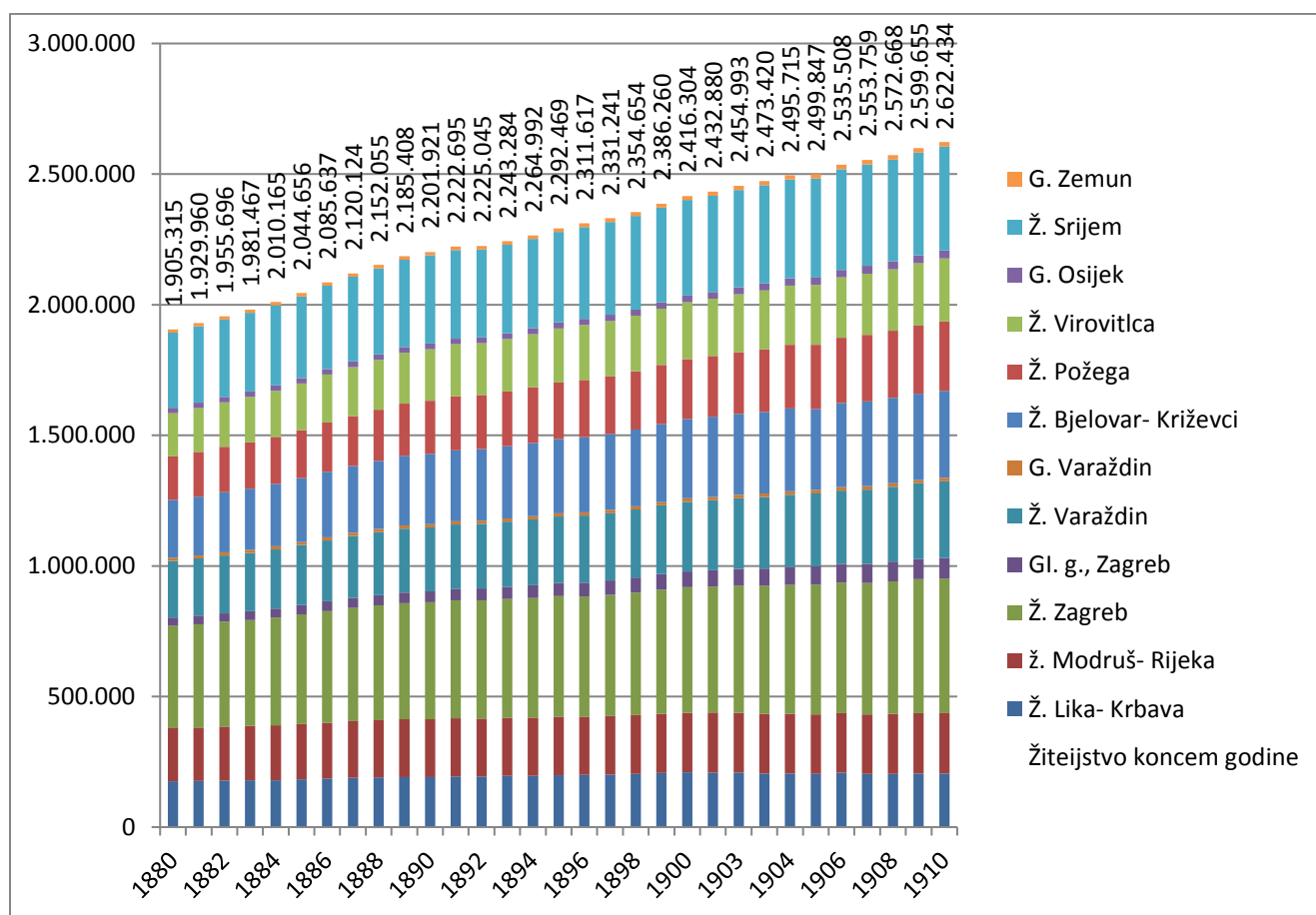
Osvrćući se na navedene tablice, prvu prema izračunu akademika Stipetića i drugu prema izračunu Davida Gooda, koje se u određenoj (ali maloj i gotovo neznatnoj mjeri razlikuju) dolazi se do istih zaključaka. Teško se može tvrditi, promatranjem ovih podataka, kako je Hrvatska bila u nezavidnom položaju, odnosno kako se kao direktan ishod Hrvatsko-ugarske nagodbe dogodilo propadanje, odnosno stagniranje hrvatskog gospodarstva na račun ugarskih vlastodržaca. Naprotiv, vidljivo je da Hrvatska kreće u promatrano razdoblje u iznimno nepovoljnom položaju. Kao najnerazvijenija zemlja Monarhije po BDP-u *per capita* izraženom u US\$ kupovne snage iz 1990. godine. Razlika između najrazvijenije Donje Austrije i najnerazvijenije Hrvatske i Slavonije je čak 4,5 puta, da bi na kraju razdoblja pala na 3,5. Jasno, razlika je velika, no ipak govori o dinamici razvoja promatranog područja u odnosu na ostale zemlje Monarhije. Potpuno je deplasirano govoriti o stagnaciji i prekomjernom iskorištavanju bez tendencije razvoja, u trenucima kad je prosječna stopa rasta BDP-a *per capita* u razdoblju između 1870. - 1910. među najvišima u Monarhiji - 1,84% prema Goodu. Navedena stopa viša je čak i od austrijske, koja iznosi 1,48%.

Tablica 4: Stanovništvo po županijama i gradovima

Žitejstvo koncem godine													
	Kralj. Hrvatska i Slavonija	Ž. Lika-Krbava	Ž. Modruš-Rijeka	Ž. Zagreb	Gl. g. Zagreb	Ž. Varaždin	G. Varaždin	Ž. Bjelovar-Križevci	Ž. Požega	Ž. Virovitica	G. Osijek	Ž. Srijem	G. Zemun
1880	1.905.315	175.140	203.432	392.477	30.830	217.528	11.267	222.030	166.946	165.349	20.099	287.981	12.236
1881	1.929.960	176.682	204.669	395.820	31.938	219.309	11.333	225.639	170.510	168.448	20.287	292.957	12.368
1882	1.955.696	178.485	206.373	401.086	32.827	221.547	11.462	230.332	173.474	170.524	20.450	296.653	12.483
1883	1.981.467	179.023	208.589	405.346	33.863	223.069	11.476	234.827	176.504	174.064	20.613	301.524	12.569
1884	2.010.165	179.723	209.971	412.157	35.040	226.336	11.546	239.754	179.307	176.299	20.691	306.818	12.523
1885	2.044.656	182.665	212.387	419.070	36.075	229.525	11.604	244.916	183.168	179.124	20.954	312.431	12.737
1886	2.085.637	185.613	214.497	427.187	37.277	233.399	11.668	251.077	187.817	183.874	21.087	319.298	12.843
1887	2.120.124	188.713	217.044	433.199	38.363	237.216	11.765	255.866	191.728	187.537	21.177	324.632	12.884
1888	2.152.055	190.464	219.066	439.080	39.482	241.386	11.865	260.824	195.981	190.581	21.307	329.031	12.988
1889	2.185.408	191.729	220.800	445.258	40.627	244.748	11.955	266.117	200.480	194.790	21.415	334.403	13.086
1890	2.201.921	191.875	220.859	448.049	41.481	245.723	12.021	269.092	203.510	197.133	21.484	337.564	13.130
1891	2.222.695	194.302	222.039	452.219	43.228	246.384	12.111	272.170	206.680	199.264	21.745	339.317	13.236
1892	2.225.045	194.439	221.317	452.845	44.890	247.799	12.163	273.439	207.240	199.148	21.971	336.569	13.225
1893	2.243.284	196.305	222.238	454.632	46.622	250.209	12.235	276.625	209.109	200.845	22.166	338.947	13.351
1894	2.264.992	196.619	223.126	457.553	48.381	252.497	12.276	280.339	212.577	203.684	22.583	341.812	13.545
1895	2.292.469	198.799	223.961	461.025	50.395	254.856	12.369	283.519	216.732	207.526	22.906	346.578	13.803
1896	2.311.617	199.940	223.012	460.708	52.208	256.820	12.466	287.019	219.614	210.772	23.417	351.594	14.047
1897	2.331.241	201.866	223.915	463.922	54.274	257.850	12.568	290.282	220.374	212.180	23.845	355.808	14.357
1898	2.354.654	204.029	225.287	469.007	56.478	260.701	12.675	294.082	222.340	212.906	24.222	358.314	14.613
1899	2.386.260	207.014	226.911	475.485	58.871	263.350	12.794	298.592	226.001	215.618	24.555	362.188	14.881
1900	2.416.304	209.341	228.452	480.240	61.002	266.518	12.930	303.620	229.361	218.171	24.930	366.660	15.079
1901	2.432.880	209.216	229.002	482.564	62.857	267.787	12.913	306.339	232.522	219.570	25.662	369.129	15.319
1903	2.454.993	208.656	229.267	485.779	64.641	270.803	13.028	309.574	236.176	222.319	26.357	372.885	15.508
1903	2.473.420	205.059	228.514	489.699	66.498	273.937	13.131	313.078	240.018	224.887	26.903	375.912	15.784
1904	2.495.715	205.386	228.741	493.599	68.229	276.923	13.186	316.511	243.369	227.257	27.631	378.879	16.004
1905	2.499.847	204.134	227.588	496.414	69.920	279.053	13.169	310.310	246.434	228.031	28.257	380.399	16.138
1906	2.535.508	208.998	227.716	499.031	71.671	280.966	13.161	321.635	250.336	231.140	28.900	385.566	16.388
1907	2.553.759	204.188	227.601	502.802	73.472	284.330	13.197	324.878	254.353	234.091	29.413	388.839	16.595
1908	2.572.668	204.164	229.127	507.695	75.260	286.721	13.257	326.790	257.299	235.581	30.094	389.923	16.757
1909	2.599.655	204.924	231.211	512.601	77.096	290.132	13.281	329.763	261.310	238.243	30.784	393.396	16.914
1910	2.622.434	204.710	231.634	515.014	79.038	293.612	13.898	332.592	265.272	241.042	31.388	397.103	17.131
Žitejstvo sredinom godine													
1881	1.917.623	175.911	204.050	394.149	31.384	218.418	11.300	223.835	168.728	166.899	20.193	290.469	12.287
1882	1.942.833	177.583	205.521	398.453	32.383	220.428	11.397	227.986	171.992	169.486	20.368	294.805	12.431
1883	1.968.382	178.754	207.481	403.216	33.345	222.308	11.469	232.579	174.989	172.294	20.532	299.089	12.326
1884	1.995.851	179.373	209.280	408.751	34.452	224.702	11.511	237.291	177.905	175.182	20.652	304.171	12.581
1885	2.027.440	181.194	211.179	415.613	35.558	227.930	11.575	242.335	181.238	177.711	20.823	309.625	12.659
1886	2.065.126	184.139	213.442	423.128	36.676	231.462	11.636	247.997	185.492	181.499	21.021	315.864	12.770
1887	2.102.867	187.163	215.770	430.193	37.820	235.308	11.716	253.472	189.772	185.706	21.132	321.965	12.850
1888	2.136.090	189.588	218.055	436.140	38.922	239.301	11.815	258.345	193.855	189.059	21.242	326.832	12.936
1889	2.168.734	191.096	219.938	442.169	40.054	243.067	11.910	263.471	198.230	192.686	21.361	331.717	13.035
1890	2.193.670	191.802	220.834	446.653	41.054	245.236	11.988	267.604	201.995	195.962	21.449	335.984	13.109
1891	2.212.311	193.088	221.449	450.134	42.355	246.053	12.066	270.631	205.095	198.199	21.614	338.441	13.186
1892	2.223.868	194.371	221.678	452.532	44.059	247.092	12.137	272.804	206.960	199.206	21.858	337.943	13.228
1893	2.234.164	195.372	221.777	453.739	45.756	249.004	12.199	275.032	208.175	199.997	22.068	337.758	13.287
1894	2.254.139	196.462	222.682	456.092	47.502	251.353	12.256	278.482	210.843	202.264	22.375	340.379	13.449
1895	2.278.774	197.709	223.543	459.289	49.388	253.677	12.323	281.929	214.654	205.605	22.789	344.195	13.673
1896	2.302.083	199.369	223.487	460.865	51.299	255.838	12.417	285.269	218.173	209.149	23.206	349.086	13.925
1897	2.321.424	200.903	223.464	462.313	53.239	257.335	12.517	288.650	219.994	211.476	23.630	353.701	14.202
1898	2.342.647	202.947	224.601	466.165	55.376	259.276	12.621	292.182	221.357	212.543	24.033	357.061	14.485
1899	2.370.457	205.521	226.099	472.246	57.675	262.025	12.735	296.337	224.171	214.262	24.388	360.251	14.747
1900	2.401.282	208.178	227.682	477.862	59.936	264.934	12.862	301.106	227.681	216.894	24.743	364.424	14.980
1901	2.424.593	209.279	228.727	481.402	61.930	267.152	12.923	304.979	230.941	218.871	25.296	367.894	15.199
1902	2.443.937	208.936	229.134	484.172	63.749	269.295	12.971	307.957	234.349	220.945	26.009	371.007	15.413
1903	2.464.206	206.858	228.891	487.739	65.569	272.370	13.079	311.326	238.097	223.603	26.630	374.398	15.646
1904	2.484.567	205.223	228.628	491.649	67.363	275.430	13.158	314.795	241.693	226.072	27.267	377.395	15.894
1908	2.502.284	204.760	228.165	495.007	69.074	277.988	13.178	317.913	244.901	227.644	27.944	379.639	16.071
1906	2.519.680	204.066	227.652	497.723	70.795	280.010	13.165	320.475	248.385	229.586	28.578	382.982	16.263
1907	2.542.133	204.093	227.659	500.917	72.571	282.648	13.179	323.257	252.344	232.615	29.156	387.203	16.491
1908	2.563.213	204.176	228.364	505.249	74.366	285.525	13.227	325.834	255.826	234.836	29.753	389.381	16.676
1909	2.586.161	204.544	230.169	510.148	76.178	288.427	13.269	328.276	259.304	236.912	30.439	391.660	16.835
1910	2.610.804	204.817	231.432	513.808	78.067	291.872	13.339	331.178	263.291	239.642	31.086	395.250	17.022

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak kr. Hrvatske i Slavonije 1905 i 1910

Graf 1: Žiteljstvo po županijama i gradovima

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak kr. Hrvatske i Slavonije 1905 i 1910

Kako bi se u potpunosti točno mogli protumačiti podatci vezani uz BDP, valja istaknuti da je nužno dobro proučiti porast broja stanovnika. Naime, kao što je vidljivo u prethodnim tablicama, kroz promatrano razdoblje BDP se i više nego utrostručio, dok se BDP *per capita* povećao nešto više od dva puta. Razlozi tome upravo su u izrazito okomitom porastu broja stanovnika od 1.905.315 1880. godine do 2.622.434. već 1910. godine. Riječ je o porastu broja stanovnika od 37,63% što se može opisati samo kao demografsku eksploziju. Također, i ostali dijelovi Monarhije bilježe rast broja stanovnika, ali rijetko gdje ovako snažno i naglo. Upravo zato, promatranjem isključivo BDP *per capita* može se doći do zaključka da je prostor Hrvatske i Slavonije rastao, ali paralelno s ostatkom Monarhije. Čak i ta tvrdnja sama po sebi pobija tezu o stagnaciji odnosno eksploataciji i gospodarskom iscrpljivanju koje se događalo za vrijeme trajanja Nagodbe, odnosno postojanja Monarhije. Promatrajući podatke o samome BDP-u, obračunatom po Geary-Khamsovoj metodi multinacionalnog pariteta, uz jasne pokazatelje

snažnoga demografskog rasta, postaje jasno da su Hrvatska i Slavonija imale i ponajbolju stopu ekonomskog rasta u okvirima Monarhije.

Tablica 5: Prirodni prirast Hrvatske i Slavonije

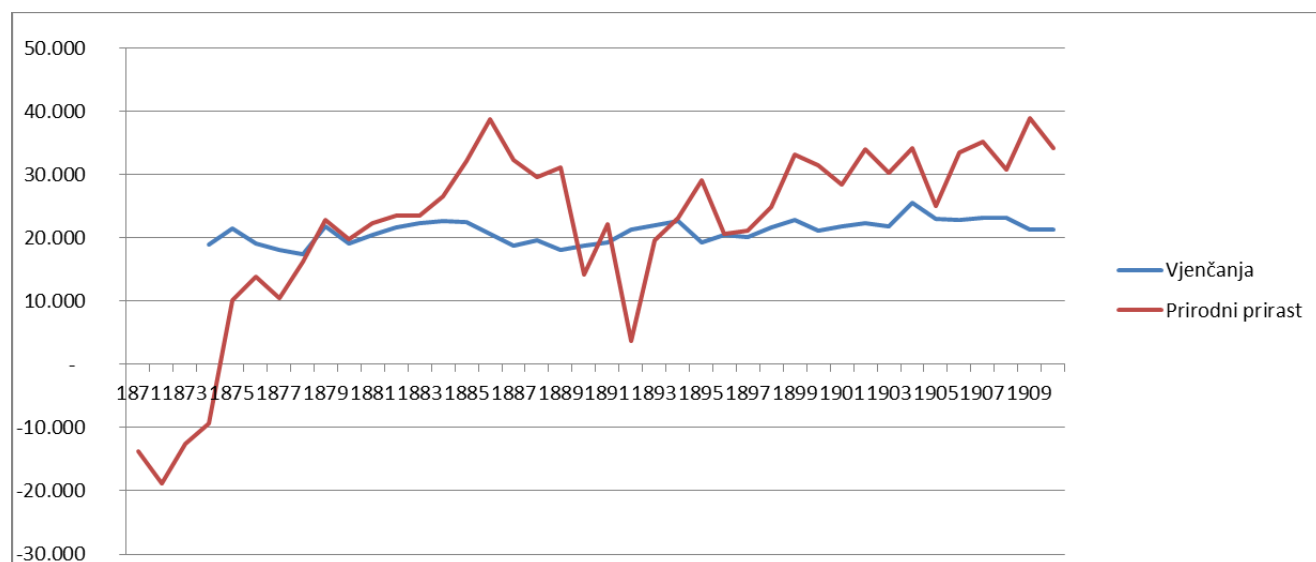
Hrvatska i Slavonija														
Godinn	Žiteljstvo koncem godine	Srednje godišnje žiteljstvo	Vjenčanja	Rodilo se žive djece			Umrlo je			Višak rođenih ili pomrlih	na 1000 žitelja srednjeg žiteljstva:			
				muške	ženske	ukupno	muških	ženskih	ukupno		vjenčanja	rodilo se žive djece 6	umrlo	porast ili umanjaj
	Pojedinih godina													
1871	1.847.689	1.854.276	0	39.204	37.432	76.636	46.855	43.494	90.349	-13.713	0,00	41,33	48,72	-7,89
1872	1.829.421	1.838.555	0	36.099	33.560	69.659	45.690	42.775	88.465	-18.806	0,00	37,89	48,12	-10,23
1873	1.817.395	1.823.408	0	42.384	39.989	82.373	48.495	46.442	94.937	-12.564	0,00	45,17	52,06	-6,89
1874	1.808.670	1.813.032	18.859	40.081	37.722	77.803	44.982	42.084	87.066	-9.263	10,40	42,92	48,02	-5,11
1875	1.819.359	1.814.014	21.438	42.858	40.956	83.814	38.547	85.116	73.663	10.151	11,81	46,20	40,61	5,69
1876	1.833.782	1.826.570	19.116	44.772	42.702	87.474	38.068	85.526	73.589	13.885	10,47	47,89	40,29	7,60
1877	1.844.837	1.839.309	18.149	41.444	39.178	80.622	36.312	33.793	70.105	10.517	9,87	43,89	38,11	5,72
1878	1.861.547	1.853.192	17.488	41.175	38.903	80.078	33.020	30.880	63.906	16.172	9,44	43,21	34,48	8,78
1879	1.884.901	1.873.224	21.750	44.347	42.342	86.689	33.299	30.574	63.873	22.816	11,01	48,28	34,10	12,18
1880	1.905.295	1.895.098	19.105	42.310	40.765	83.075	32.696	30.522	63.218	19.857	10,08	43,84	33,86	10,48
1881	1.929.951	1.917.623	20.523	42.108	39.561	81.669	30.565	28.711	59.276	22.393	10,70	42,59	30,91	11,66
1883	1.955.696	1.942.823	21.678	43.054	40.604	83.658	30.691	29.484	60.175	23.483	11,16	43,06	30,97	12,09
1883	1.981.467	1.968.582	22.357	45.575	43.004	88.579	33.483	31.587	-65.070	23.509	11,86	44,99	33,06	11,94
1884	2.010.236	1.995.851	22.723	47.039	44.215	91.254	33.136	31.613	64.749	26.505	11,39	45,72	32,44	13,28
1885	2.044.643	2.027.440	22.517	47.616	45.113	92.729	31.011	29.575	60.586	32.143	11,11	45,73	29,88	15,86
1886	2.085.610	2.065.126	20.658	49.750	17.403	97.103	29.895	28.584	58.479	38.704	10,00	47,05	28,31	18,74
1887	2.120.124	2.102.867	18.817	48.732	46.348	95.080	31.939	80.890	62.829	82.251	8,90	45,21	29,87	15,34
1888	2.152.055	2.136.090	19.683	48.702	46.383	95.085	33.321	32.096	65.417	29.668	19,31	44,51	30,62	13,89
1889	2.185.413	2.168.734	18.048	49.510	47.303	96.813	33.305	32.414	65.719	31.094	8,32	44,84	30,30	14,84
1890	2.201.927	2.193.670	18.763	44.299	41.848	86.147	36.410	35.485	71.895	14.252	8,56	39,27	32,77	6,50
1891	2.222.695	2.212.311	19.283	48.359	46.083	94.442	36.493	35.732	72.225	22.217	13,72	42,70	32,65	10,06
1892	2.225.041	2.223.868	21.287	46.623	44.261	90.884	43.809	43.314	87.123	3.761	19,57	40,87	39,18	11,89
1893	2.243.287	2.234.164	22.020	48.838	45.614	94.452	37.996	36.756	74.752	19.700	9,85	42,38	33,46	13,63
1894	2.264.991	2.254.139	22.704	49.432	46.806	96.238	37.093	35.964	73.057	23.181	10,07	42,69	32,41	10,28
1895	2.292.558	2.278.774	19.209	51.041	47.988	99.029	35.869	34.138	70.007	29.022	33,43	43,46	30,72	12,74
1896	2.311.607	2.302.083	20.521	48.679	46.280	94.959	37.693	36.706	74.399	20.560	13,91	41,26	32,32	8,93
1897	2.331.241	2.321.424	20.124	49.897	46.500	96.397	37.341	37.411	75.252	21.145	13,67	41,52	32,41	9,11
1898	2.354.654	2.342.947	21.667	47.835	44.743	92.578	34.449	33.205	67.654	24.924	19,25	39,51	28,87	10,64
1899	2.386.260	2.370.457	22.914	50.533	48.162	98.695	33.156	32.422	65.578	33.117	13,87	41,63	27,60	13,97
1900	2.416.304	2.401.282	21.058	49.963	47.081	97.044	33.093	32.399	65.492	31.552	13,77	40,41	27,27	13,14
1901	2.432.882	2.424.593	21.822	48.935	46.094	95.029	33.724	32.806	66.530	28.499	9,00	39,19	27,44	11,76
1903	2.454.993	2.443.938	22.358	51.861	49.638	101.499	33.889	33.578	67.467	34.032	9,15	41,63	27,01	13,92
1903	2.473.420	2.464.207	21.791	49.634	47.081	90.715	33.549	32.818	66.367	30.348	13,64	39,25	26,93	12,32
1904	2.495.715	2.484.568	25.469	51.144	48.148	99.292	32.843	32.233	65.076	34.216	10,26	39,98	26,19	13,77
1905	2.508.853	2.502.284	23.007	51.497	48.859	100.356	38.055	37.242	75.297	25.059	9,19	40,10	30,09	10,02
1906	2.530.508	2.519.681	22.834	51.269	48.655	99.924	33.675	32.673	66.348	33.576	9,06	39,66	26,33	13,33
1907	2.553.759	2.542.134	23.210	51.406	48.403	99.809	32.826	31.811	64.637	35.172	9,18	39,26	25,43	13,89
1908	2.572.668	2.563.214	23.196	51.593	48.849	100.442	35.346	34.266	69.612	30.830	9,06	39,19	27,16	12,03
1909	2.599.655	2.586.162	21.356	55.102	52.819	107.921	34.873	34.139	69.012	38.909	13,26	41,23	26,69	15,04
1910	2.621.954	2.610.805	21.238	50.532	48.355	98.887	32.767	319.001	64.667	34.220	13,18	37,88	24,77	13,11

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak kr. Hrvatske i Slavonije 1905 i 1910

Tablica 5 još ilustrativnije pokazuje iznesene tvrdnje. Naime, od negativnog prirodnog prirasta iz 1871. godine dolazimo do nagloga zaokreta i pozitivnog trenda koji se nastavlja, uz određene fluktuacije, sve do 1910. godine do kad su dostupni podatci. Navedeno se može protumačiti dvjema tvrdnjama. Smjena generacija, odnosno naglo pomlađivanje stanovništva,

što bi se dalo potkrijepiti i opadanjem broja preminulih u jednoj godini, kako apsolutno tako i relativno, te istovremenim povećanjem broja živorođene djece, može biti prirodna ili uzrokovana svojevrsnim društvenim promjenama. Naime, teško je zanemariti pad mortaliteta sa 48,72 promila 1871. godine na svega 24,77 promila 1910. godine, a istodobno ne zamijetiti razliku u apsolutnom broju živorođene djece od gotovo 30.000 godišnje bez da se zapitamo koji to faktori utječu na takav trend. O navedenom će biti više riječi u poglavlju koje se bavi zdravstvom.

Graf 2: Prirodni prirast Hrvatske i Slavonije

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak kr. Hrvatske i Slavonije 1905 i 1910

Graf 2 jasno ocrta kretanje, odnosno trend porasta nataliteta, ali ukazuje i nekoliko potresa kao što je primjerice nagli pad 1892. godine koji otvara čitav niz pitanja vezano za svoje razloge. Kao potencijalno objašnjenje može se ponuditi administrativno spajanje Vojne krajine te utjecaj na kumulativni pokazatelj temeljem tog događaja. Također, zanimljiv je i skok iz negativnog prirodnog prirasta u pozitivni u razdoblju od nekoliko godina sredinom sedamdesetih godina 19. stoljeća. Ali i snažan rast sredinom osamdesetih nakon kojeg slijedi snažan pad.

Tablica 6: Stanovništvo Zemalja ugarske krune

Cijelo građansko i vojničko žiteljstvo zemalja ugarske krune po podacima popisa žiteljstva						
Državnopravna sastojina	Žiteljstvo po podacima popisa					
	1869		1880		1890	
	broj	%	broj	%	broj	%
Građansko žiteljstvo						
Ugarska	13.561.245	87,96	13.728.622	87,77	15.133.494	87,33
Rijeka, grad i kotar	17.884	0,12	20.981	0,13	29.494	0,17
Hrvatska i Slavonija	1.838.198	11,92	1.892.499	12,1	2.186.410	12,5
Ukupno	15.417.327	100	15.642.102	100	17.349.398	100
Vojničko žiteljstvo						
Ugarska	84.176	91,37	83.708	86,16	98.033	85,7
Rijeka, grad i kotar	7.952	8,63	653	0,67	843	0,74
Hrvatska i Slavonija			12.796	13,17	15.517	13,56
Ukupno	92.128	100	97.157	100	114.393	100
Građansko i vojničko žiteljstvo						
Ugarska	13.644.542	87,98	13.812.330	87,76	15.231.527	87,22
Rijeka, grad i kotar	1.864.034	12,02	21.634	0,14	30.337	0,17
Hrvatska i Slavonija			1.905.295	12,1	2.201.927	12,61
Ukupno	15.509.455	100	15.739.259	100	17.463.791	100

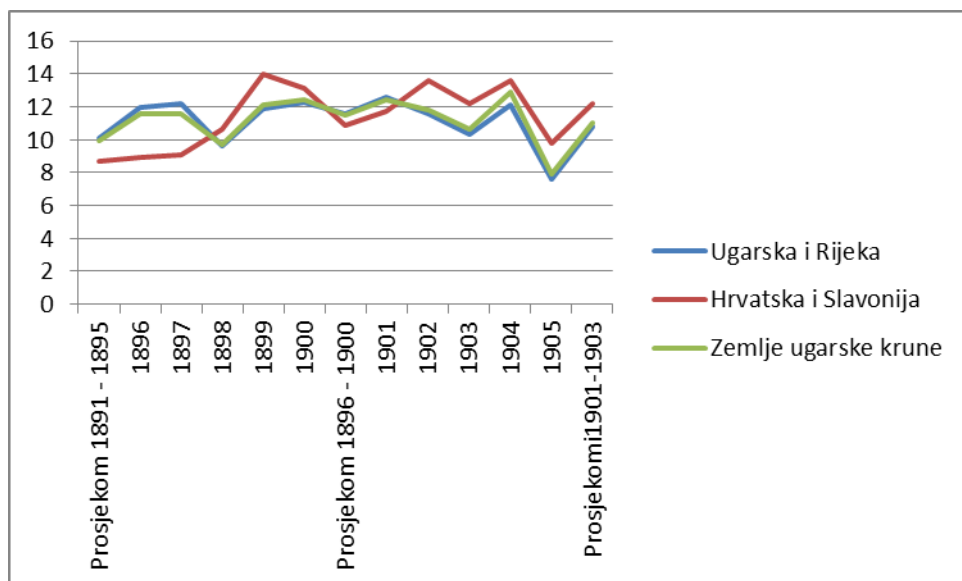
Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak Zemalja ugarske krune 1896 i 1906

Tablica 7: Prirodni prirast Zemalja ugarske krune

Godine	Porast stanovništva					
	Porast apsolutno			Na 1000 stanovnika		
	Ugarska i Rijeka	Hrvatska i Slavonija	Zemlje ugarske krune	Ugarska i Rijeka	Hrvatska i Slavonija	Zemlje ugarske krune
Prosjekom 1891 -1895	155.547	19.576	175.123	10,1	8,7	9,9
1896	192.008	20.560	212.568	12	8,9	11,6
1897	197.952	21.145	219.097	12,2	9,1	11,6
1898	157.519	24.924	182.443	9,6	10,6	9,7
1899	195.821	33.117	228.938	11,9	14	12,1
1900	205.932	31.552	237.484	12,3	13,1	12,4
Prosjekom 1896 -1900	189.846	26.260	216.106	11,6	10,9	11,5
1901	211.418	28.499	239.917	12,6	11,7	12,4
1902	197.649	34.032	231.681	11,6	13,6	11,8
1903	178.963	30.350	209.313	10,3	12,2	10,6
1904	210.747	34.216	244.963	12,1	13,6	12,9
1905	134.552	25.059	159.611	7,6	9,8	7,9
Prosjekom 1901-1903	186.666	30.431	217.097	10,8	12,2	11

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak Zemalja ugarske krune 1896 i 1906

Graf 3: Prirodni prirast Zemalja ugarske krune

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak kr. Hrvatske i Slavonije 1905 i 1910

Pridodaju li se navedenom podatci pokazani u tablicama 6 i 7 te u grafu 3 koji jasno prikazuju razine i mjere kretanja, odnosno porasta broja stanovnika, postaje jasno zašto BDP *per capita* ne predstavlja najpovoljniji pokazatelj, odnosno kako je „kompromitiran“ snažnim porastom broja stanovnika. Upravo zato Ugarska ima privid nešto izraženijeg rasta. No, valja uključiti cjelokupnu sliku, a ne osloniti se samo na jedan statistički podatak. Treba se promotriti i rast cjelokupnog BDP-a te mase novca kako bi se upotpunio mozaik te stvorila cjelovita slika. Uz navedeno, valja još jednom istaknuti kako i sam BDP *per capita* jasno opovrgava tvrdnje o ekonomskoj stagnaciji ili pak teškom razdoblju.

Tablica 8: Godišnji porast BDP-a Hrvatske i Slavonije

Razdoblje	Porast BDP-a u		Godišnji porast BDP-a (%)	
	mase	po stanovniku	masa	po stanovniku
1870-1880	124,1	119	2,18	1,75
1880-1890	132,2	115,8	2,82	1,48
1890-1900	138,1	124,9	3,27	2,25
1900-1910	137	125	3,2	2,26
1910-1913	109,6	106,9	3,1	2,25

prema Vladimir Stipetić, „Gospodarski rast Hrvatske i središnje Europe između 1850. i 1913. godine“, *HAZU* (1999), 120,

Promatrajući recentne događaje kod kojih se stvara ushit vezan uz izlazak Republike Hrvatske iz ekonomske krize 2015. godine prikazane rastom BDP-a od 0,1% uključujući podatke u gore navedenoj tablici, svakako se može zaključiti kako je riječ o iznimno dobrim rezultatima. Drugim riječima, govori se o permanentnom kvalitetnom radu koji je svakako rezultirao gospodarskim poletom teško usporedivim sa današnjim vremenima.

„Godišnji porast bruto-domaćeg proizvoda iznosio je između 1850. i 1870. godine svega 1,44% godišnje; u idućim desetljećima povećava se na 2,2% (1870-80.), pa na 2,8% godišnje (1880.-1890.), da bi nakon 1890. godine dosegao stabilan razvoj od oko 3,2% godišnje. Godišnji priraštaj bruto-domaćeg proizvoda po stanovniku varira nešto više, budući da je rezultanta mnogobrojnih čimbenika: varijacija u priraštaju stanovništva, ali i odlaska u emigraciju znčajnog broja hrvatskih građana nakon 1900. godine. Zato je priraštaj bruto-domaćeg proizvoda po stanovniku prisutan, ali su varijacije nešto veće; no poslije 1890. god taj se priraštaj stabilizira na oko 2,25% godišnje.“³⁸

³⁸ Vladimir Stipetić, „Gospodarski rast Hrvatske i središnje Europe između 1850. i 1913. godine“, *HAZU* (1999), 120.

Popularna je i teza koju mnogobrojni autori iznose, kako je određenog rasta bilo, ali ne u omjerima kao u ostalim zemljama Europe. I historiografija, ali i ekonomska znanost takve tvrdnje promatra te na njih odgovara komparativnom analizom. Prema podacima u tablici broj 8 uviđa se da je BDP *per capita*, kao specifičan pokazatelj blagostanja pojedinca u Hrvatskoj i Slavoniji, uspoređujući sa zemljama koje su ulazile u sastav Monarhije, rastao jednakom brzinom, a češće i brže od neposrednih susjeda. Time se dolazi do zaključka kako se druge regije unutar te specifične unije nisu razvijale na štetu Hrvatske i Slavonije, već su se i Hrvatska i Slavonija razvijala paralelno s njima.

Tablica 9: BDP *per capita* izabranih zemalja

Godina						
Zemlja	1850	1870	1890	1900	1910	1913
BDP <i>per capita</i> (kupovna snaga us \$ 1990.)						
Austrija	1661	1875	2460	2901	3312	3488
Češka	1176	1309	1757	2137	2479	2663
Hrvatska	529	596	821	1026	1282	1371
Mađarska	821	1185	1426	1802	2083	2205
Poljska	805	885	1140	1460	1730	1831
Slovačka	663	735	1068	1293	1563	1722
Slovenija	856	983	1315	1538	1905	2048
Švicarska	1943	2172	3010	3531	4068	4207
Prosjek regije	996	1144	1497	1849	2176	2309
BDP (masa u mil. US \$ iz 1990. godine)						
Austrija	6561	8475	13269	17328	21906	23603
Češka	7914	9971	15226	20028	24983	27509
Hrvatska	1098	1429	2344	3238	4436	4864
Mađarska	4292	6775	9443	12843	15956	17287
Poljska	13643	17365	16054	36135	45284	48908
Slovačka	1618	1842	2771	3598	4559	5045
Slovenija	837	1110	1623	1950	2517	2736
Švicarska	4622	5786	8883	11652	15194	16256
Ukupno	40585	52773	79613	106772	134835	146208

prema Vladimir Stipetić, „Gospodarski rast Hrvatske i središnje Europe između 1850. i 1913. godine“, *HAZU* (1999), 123.

Valja istaknuti da navedena tablica donosi prikaze zemalja u današnjem obujmu, odnosno onako kako ih danas vidimo. Tako da u Hrvatsku ulazi i Hrvatska i Slavonija, ali i Dalmacija, koja je bila slabije razvijena i zaostajala u čitavom periodu za promatranom cjelinom te Istru, koja je bila nešto naprednija. Ipak, vidljivo je da teritorij današnje Hrvatske nikako u trendu ne zaostaje brzinom razvoja za ostalim zemljama već da samom brzinom razvoja gotovo pa prednjači.

“Iznad prosjeka Srednje Europe nalazila se godine 1913. još Austrija (51%, prema 66% u 1850. godini) i Češka (sa 15% iznad prosjeka, dok je 1850. godine bila 18% povrh prosjeka). Sve ostale zemlje nalazile su se 1913. godine ispod prosječne razine Srednje Europe i to: 5% bila je niža Mađarska, 11% niža Slovenija, 20% bila je niža Poljska, 25% Slovačka, a Hrvatska je zaostajala čak 40% za srednjoeuropskim prosjekom. Pobliza analiza govori da su sve slavenske zemlje (s iznimkom Češke) bile ispodprosječno razvijene, dok su neslavenske zemlje bile iznadprosječno razvijene (s iznimkom Mađarske, koja je neznatno zaostajala za prosjekom). Ovdje ne možemo ulaziti u složene hipoteze, kojima se pokušavala objasniti niža produktivnost rada kod slavenskih naroda, ali ističemo tu činjenicu kako bismo dali i ekonomsko obrazloženje nezadovoljstva Slavena u tadašnjoj Austro-Ugarskoj: njega nesumljivo uzrokuje gospodarska zaostalost slavenskih zemalja. Zaključak je iz iznešenih podataka nedvojbjen. Srednja je Europa ostvarila zavidan rast između 1850. i 1913. godine. Više je nego udvostručila svoj BDP per capita (povećanje 2,3 puta), a unutrašnje je tržište (masa BDP.a) povećano za čak 3,6 puta. Pri tome napredak nije bio jednolik: iznadprosječno brzo su se razvijale Hrvatska i Mađarska, dok su se sporije kretale Slovačka, Slovenija, Češka i Švicarska. Oko prosječnog rasta nalaze se Austrija i Poljska.”³⁹

---

³⁹ Vladimir Stipetić, „Gospodarski rast Hrvatske i središnje Europe između 1850. i 1913. godine“, *HAZU* (1999), 123.

Tablica 10: Stopa rasta BDP-a izabranih zemalja

Godišnja stopa rasta (% godišnje) u razdoblju				
Zemlja	1850-1870	1870-1890	1850-1890	1890-1913
Stanovništvo				
Austrija	0,68	0,88	0,78	0,99
Češka	0,62	0,65	0,63	0,77
Hrvatska	0,72	0,87	0,81	0,9
Mađarska	0,44	0,73	0,59	0,73
Poljska	0,73	0,76	0,8	0,68
Slovačka	0,09	0,22	0,16	0,52
Slovenija	0,72	0,44	0,58	0,35
Švicarska	0,57	0,51	0,54	1,17
Srednja Europa	0,63	0,71	0,69	0,87
Rast mase BDP-a				
Austrija	1,29	2,27	1,77	1,54
Češka	1,16	2,14	1,65	1,6
Hrvatska	1,33	2,49	1,87	3,21
Mađarska	2,3	1,67	1,99	2,66
Poljska	1,21	2,05	1,63	2,76
Slovačka	0,65	2,06	1,36	2,64
Slovenija	1,42	1,92	1,67	2,3
Srednja Europa	1,32	2,08	1,7	2,68
Rast BDP-a <i>per capita</i>				
Austrija	0,61	1,36	0,98	1,53
Češka	0,53	1,48	1,01	1,82
Hrvatska	0,59	1,61	1,1	2,25
Mađarska	1,85	0,93	1,38	1,92
Poljska	0,48	1,27	0,87	2,08
Slovačka	0,52	1,88	1,2	2,09
Slovenija	0,69	1,46	1,08	1,95
Švicarska	0,56	1,64	1,1	1,47
Srednja Europa	0,7	1,35	1,03	1,9

prema Vladimir Stipetić, „Gospodarski rast Hrvatske i središnje Europe između 1850. i 1913. godine“, *HAZU* (1999), 125.

Jasno je da je prema navedenim podacima Hrvatska i Slavonija bila zemlja u procesu snažnoga razvoja, iznad srednjoeuropskog prosjeka, a samim time i iznad svjetskog prosjeka koji je za promatrano razdoblje bio nešto niži od srednjoeuropskog. Slaba razvijenost prije promatranog perioda potencijalno je izvedena stoga što historiografija promatra navedene godine u kontekstu zaostajanja, odnosno lošijih životnih uvjeta u odnosu na druge zemlje. Ipak, teško je zanemariti činjenice koje jasno upućuju na svojevrsno ekonomsko buđenje koje je moglo biti rezultat isključivo investicije, poduzetničke aktivnosti, modernizacije i dobrog okvira koji je stvarao plodno tlo za poslovanje.

“Prema računu koji smo ranije iznijeli, i Hrvatska je u tom dobu ostvarila impresivan razvoj bruto-domaćeg proizvoda, ukupno i po stanovniku, pa se prilike u tom razdoblju ne mogu okriviti za nizak nivo dohodaka stanovništva (koji je ostao i dalje nizak, usprkos poboljšicama ostvarenima u te 63 godine). Spoznaja da se u drugim djelovima svijeta (u tom vremenu otvorenom iseljenicima i iz Hrvatske) živi na mnogo višem nivou, uzrokovala je velika iseljavanja iz Hrvatske između 1890. i 1913., budući da je tada BDP *per capita* u SAD-u i Australiji bio blizu 4 puta viši nego u Hrvatskoj.”⁴⁰

Važno je naglasiti da uz pokazatelje kao što je BDP, BDP-*per capita*, odnosno činjenicu da je teško zanemariti porast istog u okvirima demografskog rasta, daje ovome poglavlju i društvenu notu. Naime, mora se dodatno naglasiti utjecaj pozitivnih ekonomskih kretanja i na porast standarda života, koji konsekventno utječe i na pozitivna demografska kretanja. U završnom dijelu rada povlači se paralela i pokušava utvrditi snaga korelacije između ekonomskog rasta i zdravstvenog standarda, koji zasigurno utječe i na demografsku sliku. Svakako još jednom valja istaknuti da pristup historiografiji baziran isključivo na ekonomskim premisama, ne ostaje samo na ekonomskim zaključcima, već ga je moguće i transponirati u duhu modernih ekonomskih promišljanja i na svakodnevni život jedinice unutar promatranog sustava.

---

⁴⁰ Vladimir Stipetić, „Gospodarski rast Hrvatske i središnje Europe između 1850. i 1913. godine“, HAZU (1999), 129.

Dodatak 1: Popisi stanovništva po županijama, upravnim kotarima i gradovima

Županije, upravni kotari i gradovi	Gradansko žiteljstvo				
	1869	1880	1890	1900	1910
Z. Li ka-Krbava.					
K. Brinje	16.360	15.239	16.319	17.735	18.172
Donji Lapac	15.834	13.961	15.535	16.956	17.418
Gospić	30.393	30.259	33.069	36.865	35.112
Gračac	25.801	22.193	25.262	27.567	26.696
Korenica	22.205	20.367	22.169	23.366	22.159
Otočac	29.908	28.930	31.348	34.510	34.804
Perušić	19.570	17.738	19.996	21.527	20.925
Senj	10.969	10.768	11.109	11.687	12.293
Udbina	13.665	11.745	13.880	14.773	13.101
Kotari	184.705	171.200	188.193	204.986	200.680
G. Senj	3.231	3.030	2.785	3.177	3.293
Ukupno	187.936	174.239	190.978	208.163	203.973
Z. Modruš Rjeka.					
K. Crikvenica	21.663	21.897	22.557	24.102	24.105
Čabar	7.476	6.109	6.848	6.912	7.623
Delnice	21.282	21.127	21.943	21.923	21.705
Ogulin	38.238	40.219	44.452	45.490	45.058
3Slunj	41.926	40.315	44.338	46.328	46.267
Sušak	23.732	23.524	26.290	29.472	31.800
Vojnić	30.665	28.595	32.044	34.189	35.635
Vrbovsko	19.302	10.385	19.307	18.064	17.079
Kotari	204.284	201.171	218.679	226.439	229.262
G. Bakar	2.116	2.002	1.950	1.867	2.092
Ukupno	206.400	203.173	220.629	228.306	231.354
Z. Zagreb.					
K. Dugo selo	16.471	1671«	19.142	20.650	21.748
Dvor	19.357	13.518	22.937	24.895	27.033
Gfina	34.057	32.981	39.412	42.427	44.586
Jastre barsko	32.610	35.363	38.793	38.747	33.062
Karlovac	36.231	35.055	38.179	37.254	38.600
Kostajnica	21.027	21.869	24.813	26.894	29.347
Petrinja	21.944	22.822	27.415	30.130	32.129
Pisarovina	18.324	17.844	20.739	21.852	22.405
Samobor	18.783	20.337	23.475	24.946	27.636
Sisak	22.550	22.935	25.415	26.425	27.563
Stubica	23.195	26.287	29.930	33.803	37.407
Sv. Ivan Zel.	20.424	22.437	25.760	28.768	32.552
Topusko	20.977	20.050	23.332	25.017	26.592
Velika Gorica	23.441	24.512	28.058	30.880	33.436
Zagreb	26.643	29.980	34.826	39.946	44.915
Kotari	356.034	368.768	422.223	452.634	485.011
G. Karlovac	11.182	11.886	12.467	13.454	14.992
Petrinja	3.761	4.478	4.691	5.020	5.127
Sisak	4.273	5.529	6.129	6.632	7.545
Gradovi	19.916	21.893	23.287	25.106	27.664
Ukupno	375.250	390.661	445.610	477.740	512.675
Gl. g. Zagreb.	20.402	29.218	38.742	57.690	74.703

Ž. Varaždin.					
K. Ivanec	26.906	29.169	33.559	36.507	41.271
3 Klanjec	21.977	23.433	25.704	27.133	29.122
3 Krapina	22.687	24.964	27.497	29.457	32.303
3 Ludbreg	26.855	27.116	31.753	34.476	35.845
3 Novi Marof	22.175	23.850	27.184	30.068	33.262
3 Pregrada	25.029	27.022	29.111	29.947	33.514
3 Varaždin	27.380	29.553	33.725	36.248	39.991
3 Zlatac	28.817	32.278	36.987	42.599	48.101
Ukupno	201.326	217.385	245.520	266.436	293.409
G. Varaždin	10.623	10.371	11.055	11.494	12.149
Ž. Bjelovar-Križevci					
K. Bjelovar	40.296	40.884	51.312	57.790	61.792
Čazma	21.533	22.722	27.106	31.110	34.323
Garešnica	17.654	18.160	23.921	27.175	28.223
Gjurgjevac.	34.439	37.562	44.760	49.076	53.752
Grubiš. Polje	12.496	12.985	18.577	21.870	23.072
Koprivnica	22.578	25.596	29.558	30.958	33.172
Križevci	34.444	36.449	42.968	40.609	55.123
B Kutina	13.265	13.353	14.751	17.806	22.754
Kotari	195.708	207.711	253.962	885.994	312.178
G. Bjelovar	2.418	3.443	4.135	4.889	63.152
Koprivnica	5.684	6.027	6.512	7.074	8.000
Križevci	8229	3.655	4.092	4.405	4.886
Gradovi	11.331	13.126	14.739	16.368	19.206
Ukupno	207.036	220.836	367.701	302.362	331.383
VIII. Požega.					
K. Brod	34.548	32.796	38.962	41.488	47.548
Daruvar	17.719	20.016	25.900	29.918	33.909
Nova Gradiška	34.906	34.821	40.784	44.776	52.397
Novska	19.400	19.785	23.713	25.705	28.581
Pakrac	20.606	22.007	29.253	33.341	38.380
Požega	30.176	29.222	35.209	41.351	47.846
Kotari	157.355	158.647	193.821	216.679	248.663
G. Brod	3.380	4.433	4.938	6.539	9.142
Požega	2.962	3.294	4.077	4.978	5.885
Gradovi	6.342	7.727	9.015	11.517	15.027
Ukupno	163.697	166.374	202.836	238.096	263.690
Ž. Virovitica					
K. Djakovo	31.915	30.796	38.377	42.565	47.168
D. Mihojčić	19.030	17.878	20.172	22.308	24.406
Našice	22.440	23.202	28.485	32.402	39.248
Osijek	41.521	39.084	44.907	50.342	52.726
Slatina	25.897	25.117	30.757	33.858	37.789
Virovitica	27.985	29.086	33.941	36.370	39.357
Ukupno	168.788	165.163	196.639	217.845	240.694
G Osijek.	17.247	18.201	19.778	23.018	29.505
Ž. Srijem.					
K. Ilok	20.078	19.176	22.336	24.399	28.437
Irig	18.514	18.755	21.454	22.217	25.196
Mitrovica	22.168	21.345	26.224	29.408	31.972
Ruma	30.186	33.709	41.281	44.936	48.675
Stara Pazova	29.017	32.246	38.719	42.929	46.402
Šid	24.232	24.595	27.881	31.046	33.095
Vinkovci	29.150	31.466	35.824	39.607	42.444
Vukovar	36.104	35.697	39.702	41.025	42.516
Zemun	19.775	22.104	28.287	33.040	37.707
Županja	28.983	30.286	33.683	35.527	34.906
Kotari	268.207	269.379	315.391	344.134	371.350
G. Mitrovica	5.942	7.144	9.541	11.510	12.325
Petrovaradin.	3.848	3.603	3.777	3.817	4.160
Sr. Karlovci.	4.874	4.916	5.490	5.639	6.337
Gradovi	14.164	15.663	18.808	30.966	22.822
Ukupno	272.371	285.042	334.199	365.100	394.172
G. Zemun	10.046	11.836	12.823	14.517	15.835
Kraji. Hrvatska i Slavonija	1841122	1892499	2186410	2400766	2602544

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak kr. Hrvatske i Slavonije 1905 i 1910

2.2. Analiza financijskih izvještaja

2.2.1. Analiza proračuna i zaključnog računa Hrvatske i Slavonije

Općepoznato je kako je državni proračun temeljni financijski dokument i osnova stabilnosti i funkcionalnosti svakog državno-pravnog oblika. Donošenje i što je preciznije moguće izračunavanje proračuna težak je i važan posao temeljen kako na iskustvu ljudi koji upravljaju državom, tako i na povijesnim podacima, odnosno aproksimacijama potreba ustanova koje se iz njega financiraju.

Upravo prateći proračun i analizirajući ga i komparirajući kroz godine u promatranom periodu dolazi se do uvida u funkcioniranje države i pozitivne ili negativne učinke politika koje se neminovno očituju na proračunskim stavkama. Valja istaknuti da je metodologija knjiženja proračunskih stavaka zapanjujuće slična današnjoj praksi te je moguće alate koji su trenutno na raspolaganju primjeniti retroaktivno te tako pokušati dobiti uvid u funkcioniranje tadašnje centralne države. Također, statistički godišnjaci, koji su u svojoj naravi iznimno kvalitetno i metodično pisani, donose, zajedno sa dokumentima iz arhiva, i neke dodatne podatke koji se odnose na državne financije koji će u narednim poglavljima također biti obrađeni.

Tablica 11: Proračuni Kraljevine Hrvatske i Slavonije

Godina	Po proračunima Potreba (izdatci)							Po proračunima Pokriće (primitci)					
	Sabor	Ban	Odjel za unutarnje poslove	Odjel za bogoštovlje i nastavu	Odjel za pravosuđe	Odjel za narodno gospodarstvo	Ukupno	Odjel za unutarnje poslove	Odjel za bogoštovlje i nastavu	Odjel za pravosuđe	Odjel za narodno gospodarstvo	Tangenta dohoda kr. Hrvatske i Slavonije	Ukupno
1873	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1874	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1875	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1876	0,00	0,00	3.715.070,00	824.042,00	1.793.772,00	0,00	6.332.884,00	58.964,00	181.698,00	9.800,00	0,00	6.100.000,00	6.350.462,00
1877	100.000,00	76.460,00	3.443.598,00	1.006.332,00	2.254.682,00	0,00	6.881.072,00	64.244,00	186.598,00	12.598,00	517.632,00	6.100.000,00	6.881.072,00
1878	100.000,00	76.344,00	3.221.304,00	961.542,00	2.261.386,00	0,00	6.620.468,00	64.984,00	198.086,00	27.398,00	0,00	6.334.000,00	6.624.468,00
1879	80.000,00	76.604,00	3.198.922,00	927.942,00	2.257.906,00	0,00	6.541.374,00	67.634,00	179.892,00	51.760,00	129.092,00	6.112.996,00	6.541.374,00
1880	100.000,00	52.000,00	3.168.176,00	947.954,00	2.310.540,00	0,00	6.578.670,00	70.234,00	185.190,00	73.372,00	0,00	6.174.834,00	6.503.630,00
1881													
1882	100.000,00	52.000,00	3.880.124,00	1.137.904,00	2.475.680,00		7.645.708,00	129.562,00	240.734,00	158.536,00		7.152.876,00	7.645.708,00
1883	100.000,00	52.000,00	4.175.352,00	1.247.574,00	2.454.526,00		8.029.252,00	114.906,00	267.552,00	161.104,00		7.485.690,00	8.029.252,00
1884	100.000,00	52.000,00	4.167.168,00	1.177.510,00	2.520.988,00		8.017.666,00	106.144,00	313.498,00	146.982,00		7.451.042,00	8.017.666,00
1885	150.000,00	71.600,00	6.165.612,00	2.234.222,00	3.968.354,00		12.589.788,00	73.224,00	361.502,00	132.246,00		12.022.816,00	12.589.788,00
1886	150.000,00	71.600,00	6.176.714,00	2.280.756,00	3.988.968,00		12.668.038,00	123.616,00	393.306,00	152.864,00		11.998.252,00	12.668.038,00
1887	150.000,00	71.600,00	6.345.758,00	2.160.469,00	3.891.204,00		12.779.504,00	162.902,00	392.662,00	140.668,00		12.083.272,00	12.779.504,00
1888	150.000,00	71.600,00	6.283.994,00	2.356.868,00	3.954.634,00		12.817.096,00	164.726,00	397.530,00	146.572,00		12.108.268,00	12.817.096,00
1889	150.000,00	71.600,00	6.322.434,00	2.383.648,00	3.962.238,00		12.889.920,00	196.854,00	400.398,00	165.608,00		12.127.060,00	12.889.920,00
1890	150.000,00	71.600,00	6.361.518,00	2.414.602,00	3.983.040,00		12.980.760,00	284.270,00	409.012,00	160.418,00		12.127.060,00	12.980.760,00
1891	150.000,00	71.600,00	6.611.160,00	2.467.120,00	3.995.632,00		13.295.512,00	153.538,00	464.602,00	168.722,00		12.508.650,00	13.295.512,00
1892	150.000,00	71.600,00	7.398.830,00	2.702.676,00	4.299.094,00		14.622.200,00	158.664,00	464.414,00	152.890,00		13.846.232,00	14.622.200,00
1893	150.000,00	71.600,00	7.537.712,00	2.905.836,00	4.409.130,00		15.074.278,00	183.626,00	522.952,00	153.806,00		14.213.894,00	15.074.278,00
1894	150.000,00	71.600,00	7.801.358,00	3.037.384,00	4.203.604,00		15.263.946,00	254.054,00	528.068,00	162.420,00		14.319.404,00	15.263.946,00
1895	150.000,00	71.600,00	8.643.838,00	3.399.758,00	4.558.720,00		16.823.916,00	369.560,00	614.834,00	152.242,00		15.687.280,00	16.823.916,00
1896	150.200,00	71.600,00	8.956.774,00	3.717.204,00	4.920.724,00		17.816.502,00	801.284,00	579.774,00	157.288,00		16.278.156,00	17.816.502,00
1897	150.200,00	71.600,00	9.350.158,00	3.779.504,00	4.797.962,00		18.149.424,00	632.912,00	648.070,00	155.714,00		16.712.728,00	18.149.424,00
1898	155.040,00	71.600,00	9.159.320,00	3.937.294,00	4.887.514,00		18.210.768,00	747.722,00	677.254,00	170.030,00		16.615.762,00	18.210.768,00
1899	155.040,00	71.600,00	9.173.312,00	3.986.052,00	4.911.936,00		18.297.940,00	858.066,00	681.252,00	175.042,00		16.583.580,00	18.297.940,00
1900	155.040,00	71.600,00	9.417.480,00	3.994.251,00	4.937.794,00		18.576.165,00	794.763,00	677.504,00	147.756,00		16.956.142,00	18.576.165,00
1901	155.440,00	71.600,00	9.489.056,00	3.944.741,00	4.946.000,00		18.606.837,00	840.234,00	682.161,00	157.929,00		16.926.513,00	18.606.837,00
1902	155.440,00	71.600,00	9.524.253,00	3.963.936,00	4.982.315,00		18.697.544,00	1.319.519,00	676.879,00	160.405,00		16.504.714,00	18.697.544,00
1903													
1904	235.820,00	71.600,00	10.908.278,00	4.202.916,00	5.182.454,00		20.601.068,00	618.617,00	677.617,00	130.785,00		19.174.049,00	20.601.068,00
1905	235.820,00	71.600,00	12.678.664,00	4.257.364,00	5.182.963,00		22.426.411,00	612.581,00	680.031,00	133.799,00		21.000.000,00	22.426.411,00
1906	236.720,00	71.600,00	12.343.031,00	4.927.767,00	5.821.768,00		23.400.886,00	1.093.625,00	717.312,00	139.949,00		21.450.000,00	23.400.886,00
1907	219.120,00	81.600,00	12.146.477,00	4.959.251,00	6.027.963,00		23.434.411,00	702.384,00	735.652,00	146.375,00		21.850.000,00	23.434.411,00
1908													
1909													
1910													
1911													
1912													
1913													
1914	224.800,00	81.600,00	13.233.868,00	8.636.886,00	7.829.772,00	4.288.969,00	34.295.895,00	430.159,00	828.760,00	155.000,00	381.977,00	32.500.000,00	34.295.895,00

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak kr. Hrvatske i Slavonije 1905 i 1910

Upravo je navedena tablica 11, sastavljena dijelom iz arhiva Hrvatskog sabora, a dijelom od podataka iz Hrvatskog statističkog godišnjaka, razlog nastanka ovog rada i navedene hipoteze. Naime, iako sama tablica na prvi pogled možda i ne izgleda zanimljivo, sa detaljnijim proučavanjem, čak i bez predznanja o analizi financijskih izvještaja ili državnoj reviziji, može se doći do nekoliko zanimljivih zaključaka. Valja naglasiti kako su svi podatci konvertirani u krune iako je službena valuta Austro-Ugarske monarhije do 1892. godine bila forinta. Prijenos se odvijao u omjeru 1 naprema 2, a na ovaj način postoji mogućnost konkretnije rasprave bez potencijalne zabune izazvane razlikom u valutama.

Nažalost, dijelovi tablice su ostavljeni praznima. Iako je intencija bila zabilježiti podatke od revizije Hrvatsko-ugarske nagodbe⁴¹, do Prvoga svjetskoga rata, neki od njih su ili nedostupni autoru, ne poradi nedostatka truda, ili pak za sada izgubljeni. No, i ovi koje imamo pričaju vrlo zanimljivu priču.

Primjerice, od 1876. godine kad su ukupni državni primitci 6.350.462,00 do 1914. godine oni rastu do 34.295.895,00, nevjerojatnih 5,4 puta. Prvotni zaključak može biti kako je pri tome glavni krivac inflacija, no uzimajući u obzir podatke izložene u prethodnom poglavlju, uočava se da je taj zaključak pogrešan. Iako će u kasnijim poglavljima biti konkretnijih primjera te više riječi o dijelovima ovog proračuna, odmah se može zaključiti kako su prihodi proizašli iz tangente od 45% porasli više od 5 puta u promatranom razdoblju, bez da je riječ o jakoj inflaciji.

Također, postavlja se pitanje kako izdatci odjela za, primjerice, bogoštovje i nastavu mogu prikazati sliku o stanju u gospodarstvu? Odgovor na navedeno pitanje prilično je jednostavan. Uzimajući u obzir činjenicu da na gospodarstvo u cjelini utječu vanjski faktori kao što su izravne strane investicije, ali i pozitivna poduzetnička kretanja na domaćem tržištu koja povećavaju novčanu masu unutar zatvorenog sustava te na taj način povećavaju agregatnu potrošnju izravno se odražavajući na prihodovnu stranu proračuna, tangenta od 45%, kroz poreze i doprinose o kojima će više riječi biti kasnije. Primjećujući povezanost između rasta planiranih prihoda, bilo kroz rast pokazatelja kao BDP-a, bilo kroz proračunske stavke na dohodovnoj strani i rasta izravnih državnih ulaganja plasiranih kroz odjele gdje je Hrvatska i Slavonija imala financijsku autonomiju, indikativno se može zaključiti da je do rasta proračunskih izdataka dolazilo kao izravna posljedica rasta prihoda na koje su utjecali navedeni faktori. Također, rast izdataka kroz kapitalna ulaganja, plasirana kroz autonomne odjele možemo promatrati kao državne investicije koje u ekonomskoj teoriji imaju konačan efekt

---

⁴¹ Zbog činjenice da je prije revizije originalnom nagodbom Hrvatskoj bila osigurana paušalna svota, promatranje proračuna u navedenom razdoblju gotovo da je i irelevantno.

porasta potrošnje unutar promatranog sustava. Taj sustav se odražava, multipliciran za određeni faktor koji se može, u slučajevima gdje su podatci obilniji, i numerički odraziti. Poveže li se navedeno sa društvenim segmentom, odnosno povećanjem životnog standarda (kroz parametre o kojima će biti govora u trećem dijelu ovoga rada) svakako se može zaključiti da je za prvi korak u analizi proračuna i ekonomskih kretanja promatranog razdoblja, nužna analiza autonomnog proračuna Hrvatske i Slavonije.

Tablica 12: Zaključni računi Kraljevine Hrvatske i Slavonije

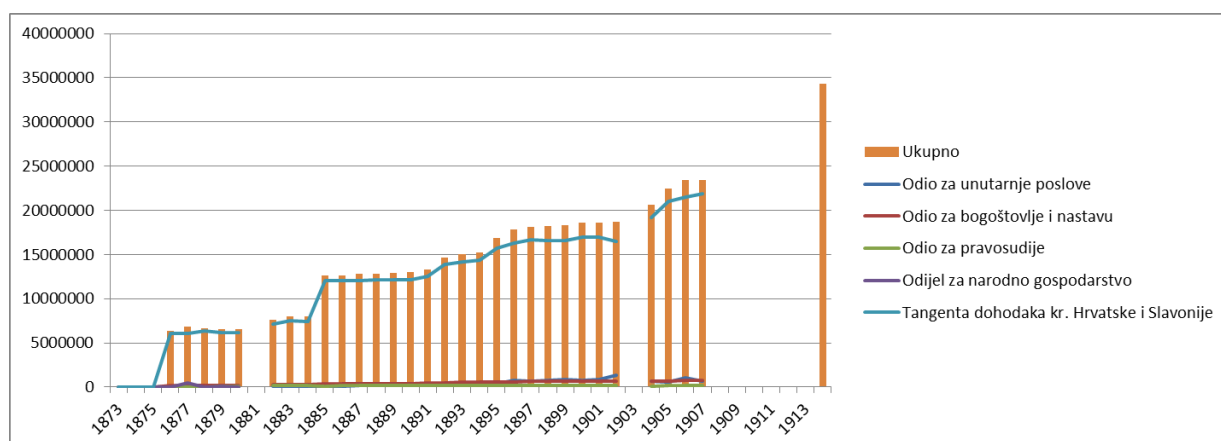
Godina	Po zaključnim računima										
	Potreba (izdatci)						Pokriće (primitci)				
	Sabor	Ban	Odjel za unutarnje poslove	Odjel za bogoštovlje i nastavu	Odjel za pravosudije	Ukupno	Odjel za unutarnje poslove	Odjel za bogoštovlje i nastavu	Odjel za pravosudije	Tangenta dohodaka kr. Hrvatske i Slavonije	Ukupno
1873											
1874											
1875											
1876											
1877											
1878											
1879											
1880											
1881											
1882											
1883											
1884											
1885	280.397,00	71.600,00	6.269.011,00	2.224.885,00	4.054.341,00	12.900.234,00	107.970,00	360.728,00	145.403,00	12.855.118,00	13.469.219,00
1886	175.028,00	71.600,00	6.409.000,00	2.305.557,00	4.046.484,00	13.007.669,00	103.409,00	398.925,00	175.185,00	12.517.811,00	13.195.330,00
1887	205.900,00	71.600,00	6.441.256,00	2.293.652,00	4.046.452,00	13.058.860,00	164.540,00	401.937,00	188.269,00	12.159.424,00	12.914.170,00
1888	248.980,00	71.600,00	6.421.688,00	2.304.922,00	3.925.241,00	12.972.431,00	153.854,00	415.928,00	127.212,00	12.159.026,00	13.226.020,00
1889	225.780,00	71.600,00	6.352.176,00	2.308.628,00	3.955.842,00	12.914.026,00	208.182,00	412.466,00	153.540,00	12.182.190,00	12.596.378,00
1890	206.984,00	71.600,00	6.395.410,00	2.419.528,00	3.992.956,00	13.066.478,00	259.097,00	429.517,00	170.017,00	12.958.557,00	13.817.188,00
1891	212.980,00	71.600,00	6.737.916,00	2.477.802,00	3.998.645,00	13.498.943,00	142.606,00	478.241,00	140.154,00	13.347.547,00	14.108.548,00
1892	178.982,00	71.600,00	7.599.966,00	2.711.986,00	4.288.488,00	14.851.022,00	307.806,00	477.125,00	143.408,00	14.283.964,00	15.212.303,00
1893	176.980,00	71.600,00	7.761.242,00	2.936.344,00	4.289.706,00	15.235.872,00	197.349,00	551.935,00	136.249,00	12.144.444,00	16.029.970,00
1894	226.820,00	71.600,00	8.182.915,00	3.093.240,00	4.264.884,00	15.839.459,00	268.950,00	555.518,00	140.679,00	16.174.908,00	17.140.055,00
1895	257.180,00	71.600,00	9.020.956,00	3.490.233,00	4.616.748,00	17.456.717,00	406.698,00	681.112,00	141.874,00	18.459.466,00	19.689.150,00
1896	138.915,00	71.600,00	9.432.000,00	3.632.466,00	4.912.679,00	18.187.660,00	833.684,00	605.258,00	119.567,00	19.046.364,00	20.604.873,00
1897	208.703,00	71.600,00	9.799.857,00	3.705.825,00	4.817.160,00	18.603.145,00	892.463,00	672.542,00	137.154,00	17.564.285,00	19.266.444,00
1898	248.220,00	71.600,00	9.468.412,00	3.813.674,00	4.850.395,00	18.452.301,00	1.246.576,00	684.928,00	107.634,00	16.685.391,00	18.724.529,00
1899	232.020,00	71.600,00	9.504.494,00	3.834.274,00	4.855.546,00	18.497.934,00	823.641,00	682.502,00	159.601,00	16.925.340,00	18.591.084,00
1900	274.120,00	71.600,00	9.934.005,00	3.884.948,00	4.891.925,00	19.056.598,00	1.112.580,00	674.632,00	124.862,00	17.301.247,00	19.213.321,00
1901	194.146,00	71.600,00	10.034.021,00	3.924.106,00	4.922.238,00	19.146.111,00	590.600,00	677.567,00	133.789,00	17.802.239,00	19.204.195,00
1902	237.044,00	71.600,00	10.257.881,00	3.980.327,00	5.039.827,00	19.586.679,00	624.810,00	683.974,00	136.889,00	18.162.044,00	19.607.717,00
1903	230.420,00	69.867,00	10.837.531,00	4.058.864,00	5.131.507,00	20.328.189,00	4.565,00	691.309,00	137.096,00	19.373.541,00	20.197.381,00
1904	235.420,00	71.600,00	13.089.106,00	4.128.165,00	5.113.533,00	22.637.824,00	687.977,00	683.649,00	139.028,00	21.213.291,00	22.723.945,00
1905	235.420,00	71.600,00	13.145.984,00	4.226.455,00	5.073.857,00	22.753.316,00	678.689,00	680.683,00	139.373,00	20.974.877,00	22.473.622,00
1906	235.160,00	71.600,00	13.314.931,00	4.903.496,00	5.784.396,00	24.309.583,00	1.152.512,00	727.846,00	142.471,00	22.298.869,00	24.321.698,00
1907	214.770,00	81.600,00	13.915.945,00	4.915.348,00	5.842.698,00	24.970.361,00	774.656,00	709.550,00	129.125,00	23.924.911,00	25.538.242,00
1908	48.938,00	84.258,00	13.103.486,00	5.258.602,00	6.215.196,00	24.710.480,00	1.289.249,00	733.239,00	134.280,00	23.462.592,00	25.619.360,00
1909	27.300,00	81.600,00	14.844.170,00	5.652.512,00	6.395.696,00	27.001.278,00	1.506.455,00	760.301,00	152.190,00	24.885.542,00	27.304.488,00
1910	193.443,00	84.258,00	17.592.786,00	5.820.742,00	6.508.772,00	30.200.001,00	1.624.775,00	761.080,00	156.550,00	27.807.058,00	30.349.463,00
1911											
1912											
1913											
1914											

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak kr. Hrvatske i Slavonije 1905 i 1910

Navedena tablica donosi nam možda još i relevantnije podatke od one koja joj predhodi. U sadašnjoj situaciji kada je već kroz medije postala normalna vijest da se svakih nekoliko mjeseci radi revizija državnog proračuna, prosječan čovjek lako može zaključiti kako proračun nije ništa više od pustih želja.

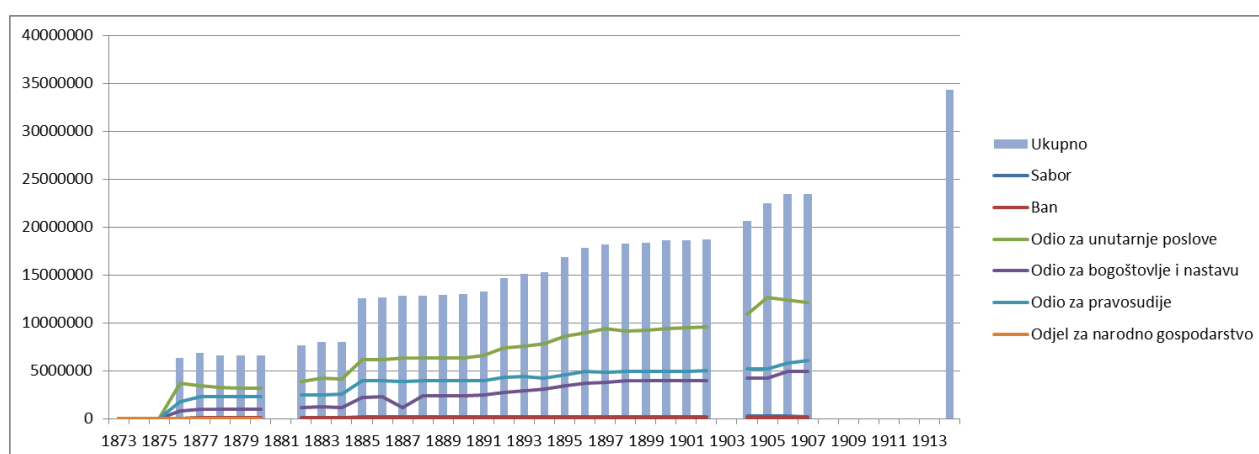
Gore navedena tablica donosi podatke sa kraja godine, kako sama kaže po zaključnim računima, koja pokazuje da tada tome nije bilo tako. Iako, nažalost, nedostaje nešto više podataka nego u proračunskim stavkama, i dalje ih je dovoljno da sa dozom sigurnosti možemo eliminirati sumnju da je proračun neostvariv. Također, činjenica da su podatci iz državnog proračuna te oni iz zaključnih računa gotovo identični, govori mnogo o ozbiljnosti državne uprave, usporedno s kojom današnje vlade ispadaju gotovo pa smiješne. Iako podatci nisu značajno drugačiji od onih iz proračunskih stavaka, petrificiraju tezu o povećanju državnog proračuna kroz promatrano razdoblje te su poradi toga izuzetno važni.

Graf 4: Proračunski prihodi Hrvatske i Slavonije

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak kr. Hrvatske i Slavonije 1905 i 1910

Graf 5: Proračunski rashodi Hrvatske i Slavonije

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak kr. Hrvatske i Slavonije 1905 i 1910

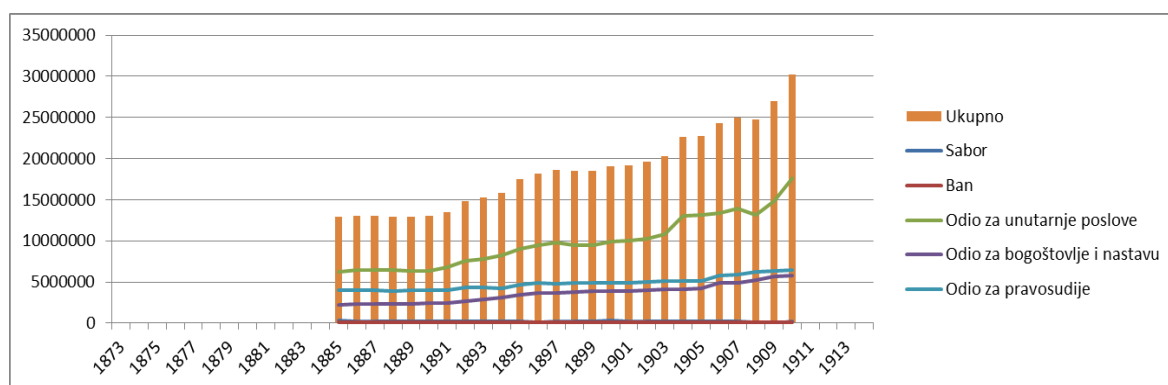
Grafovi 4 i 5 na mnogo jasniji način prikazuju proračunske stavke, njegovu prihodovnu i rashodovnu stranu. Upravo ovakav prikaz pomaže pri vizualizaciji stvarnog obujma i brzine rasta proračuna Hrvatske i Slavonije. Vraćajući se na izvorne stavke Nagodbe gdje je bio dogovoren paušalni iznos od 2.2 milijuna forinti i uspoređujući taj iznos sa ovima na grafičkom prikazu, jasno je da je tangenta od 45% bila značajno unaprijeđenje u odnosu na prvotni dogovor.

Nadalje, i rast mase novca u opticaju koja se reflektira na proračunske stavke izravna je posljedica snažne investicijske i poslovne aktivnosti te i ovdje navedeni podatci potkrepljuju već izvedene premise u poglavlju o BDP-u, odnosno početnu hipotezu rada. Ipak, oni su mnogo značajniji od toga. Kada podatke prebacimo u linijske, odnosno stupčaste grafove lakše se uočavaju skokovi, odnosno padovi te se time otvara novi niz pitanja.

Cjelokupna ideja ovoga rada je prezentirati podatke na način kako bi se otvorila nova pitanja i potencirala daljnja analiza problematike. Jasno, hipoteze postoje te se mogu propitkivati, ali teško je objasniti silnice koje se kriju iza navedenih rezultata. Primjerice, nagli porast prihoda od 1883. do 1885. godine postavlja pitanje što do njega dovodi? Tu je i 1889. godina kad kreće strmiji uzlaz prihoda iza kojeg se mora kriti investicijski ciklus koji je rezultirao stabilnim rastom te ga kao takvog valja istražiti. Kod prihodovne strane tu je još i pitanje 1903. godine i skoka 1905. godine, koji je jasno vidljiv. Kod rashodovne strane, izdataka, zanimljivo je nekoliko stvari. Primjerice, porast potrošnje Odia za unutarnje poslove, kako 1884. godine, tako i 1896. te 1905. godine. Također, tu je i pad potrošnje Odia za bogoštovlje i nastavu 1886. godine pa potom nagli porast 1888. godine.

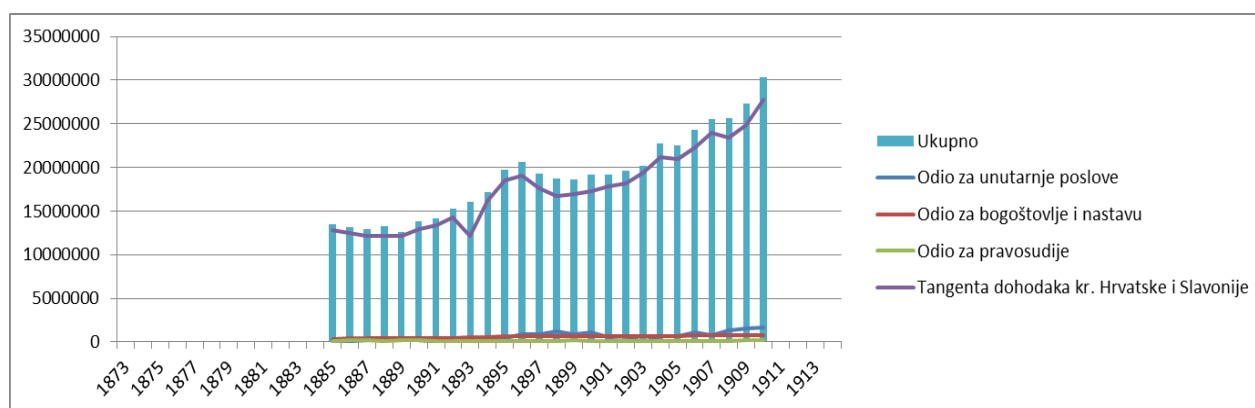
Sva ta pitanja zaslužuju detaljniju analizu i potencijala su tema da nove samostalne radove. Upravo iz tih razloga teško je očekivati konkretnu analizu u okvirima rada kao što je ovaj, no želja je da se osigura konkretan temelj koji bi omogućio lakšu obradu problematike koja je do sada nedovoljno istražena.

Graf 6: Rashodi po zaključnom računu Hrvatske i Slavonije

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak kr. Hrvatske i Slavonije 1905 i 1910

Graf 7: Prihodi po zaključnom računu Hrvatske i Slavonije

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak kr. Hrvatske i Slavonije 1905 i 1910

Grafovi 6 i 7, proizišli iz stavki zaključnih računa, kontrolnog dokumenta rada upravnog aparata, još jednom potkrepljuju iste teze. Grafovi zaključnih računa također nameću nova pitanja. Metodologija kojom se može voditi ista je i kao u slučaju grafova vezanih uz proračun. Dakle, praćenje rasta ili pada, prihoda ili rashoda, poglavito onih naglih, uz pretpostavku da su se događaji koji su uzrokovali takve tendencije dogodili godinu ili dvije prije.

Tako je, primjerice, zanimljiv nagli skok u potrošnji Odjela za unutarnje poslove 1903. godine te 1909. godine, kao i njezin pad dvije godine ranije. Pristup ovome pitanju moguć je uz arhivsku građu, koja je izuzetno kvalitetna te gotovo moderna i može osvijetliti takva pitanja. Nadalje, poglavito je zanimljiv graf koji prikazuje prihode. Vidljivo je da je tangenta zapravo jedini relevantni faktor na dohodovnoj strani pa je kao takva i najzanimljivija. Uz primjenu navedene metodologije može se zaključiti kako bi se samo ova stavka proračuna, odnosno razlozi rasta i blage stagnacije mogli na široko proučavati te biti predmet mnogobrojnih rasprava i radova, iako je tendencija permanentnog rasta i više nego vidljiva te kao takva potkrepljuje osnovnu tezu ovoga rada.

2.2.2 Horizontalna i vertikalna analiza izdataka

Tablica 13: Proračunski izdatci Hrvatske i Slavonije

Godina	Potreba (izdatci)						Ukupno
	Sabor	Ban	Odjel unutarnje poslove	Odjel bogoštovije i nastavu	Odjel pravosudije	Odjel za narodno gospodarstvo	
1873	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1874	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1875	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1876	0,00	0,00	3.715.070,00	824.042,00	1.793.772,00	0,00	6.332.884,00
1877	100.000,00	76.460,00	3.443.598,00	1.006.332,00	2.254.682,00	0,00	6.881.072,00
1878	100.000,00	76.344,00	3.221.304,00	961.542,00	2.261.386,00	0,00	6.620.468,00
1879	80.000,00	76.604,00	3.198.922,00	927.942,00	2.257.906,00	0,00	6.541.374,00
1880	100.000,00	52.000,00	3.168.176,00	947.954,00	2.310.540,00	0,00	6.578.670,00
1881							
1882	100.000,00	52.000,00	3.880.124,00	1.137.904,00	2.475.680,00		7.645.708,00
1883	100.000,00	52.000,00	4.175.352,00	1.247.574,00	2.454.526,00		8.029.252,00
1884	100.000,00	52.000,00	4.167.168,00	1.177.510,00	2.520.988,00		8.017.666,00
1885	150.000,00	71.600,00	6.165.612,00	2.234.222,00	3.968.354,00		12.589.788,00
1886	150.000,00	71.600,00	6.176.714,00	2.280.756,00	3.988.968,00		12.668.038,00
1887	150.000,00	71.600,00	6.345.758,00	2.160.469,00	3.891.204,00		12.779.504,00
1888	150.000,00	71.600,00	6.283.994,00	2.356.868,00	3.954.634,00		12.817.096,00
1889	150.000,00	71.600,00	6.322.434,00	2.383.648,00	3.962.238,00		12.889.920,00
1890	150.000,00	71.600,00	6.361.518,00	2.414.602,00	3.983.040,00		12.980.760,00
1891	150.000,00	71.600,00	6.611.160,00	2.467.120,00	3.995.632,00		13.295.512,00
1892	150.000,00	71.600,00	7.398.830,00	2.702.676,00	4.299.094,00		14.622.200,00
1893	150.000,00	71.600,00	7.537.712,00	2.905.836,00	4.409.130,00		15.074.278,00
1894	150.000,00	71.600,00	7.801.358,00	3.037.384,00	4.203.604,00		15.263.946,00
1895	150.000,00	71.600,00	8.643.838,00	3.399.758,00	4.558.720,00		16.823.916,00
1896	150.200,00	71.600,00	8.956.774,00	3.717.204,00	4.920.724,00		17.816.502,00
1897	150.200,00	71.600,00	9.350.158,00	3.779.504,00	4.797.962,00		18.149.424,00
1898	155.040,00	71.600,00	9.159.320,00	3.937.294,00	4.887.514,00		18.210.768,00
1899	155.040,00	71.600,00	9.173.312,00	3.986.052,00	4.911.936,00		18.297.940,00
1900	155.040,00	71.600,00	9.417.480,00	3.994.251,00	4.937.794,00		18.576.165,00
1901	155.440,00	71.600,00	9.489.056,00	3.944.741,00	4.946.000,00		18.606.837,00
1902	155.440,00	71.600,00	9.524.253,00	3.963.936,00	4.982.315,00		18.697.544,00
1903							
1904	235.820,00	71.600,00	10.908.278,00	4.202.916,00	5.182.454,00		20.601.068,00
1905	235.820,00	71.600,00	12.678.664,00	4.257.364,00	5.182.963,00		22.426.411,00
1906	236.720,00	71.600,00	12.343.031,00	4.927.767,00	5.821.768,00		23.400.886,00
1907	219.120,00	81.600,00	12.146.477,00	4.959.251,00	6.027.963,00		23.434.411,00
1908							
1909							
1910							
1911							
1912							
1913							
1914	224.800,00	81.600,00	13.233.868,00	8.636.886,00	7.829.772,00	4.288.969,00	34.295.895,00

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak kr. Hrvatske i Slavonije 1905 i 1910

Promatrajući navedene podatke, potrebe, izdatke, drugim riječima, rashodovnu stranu proračuna, ovako strukturiranu, vidljivo je kako raste potreba za novcem, odnosno rastu troškovi i to višestruko kroz mali broj godina. Iako su ovo apsolutni iznosi koji na prvi mah djeluju donekle konfuzno te se upravo iz tih razloga i koristi horizontalna i vertikalna analiza, i na ovaj je način vidljivo da nam porasti i odnosi donose kako pitanja tako i zaključke.

Tablica 14: Vertikalna analiza proračunskih izdataka Hrvatske i Slavonije

vertikalna analiza	Sabor	Ban	Odio za unutarnje poslove	Odio za bogoštovlje i nastavu	Odio za pravosudije	Ukupno
1877	1,453261934	1,111164074	50,04449888	14,62463988	32,76643523	6.881.072,00
1878	1,510467236	1,153151107	48,65674149	14,52377687	34,15749461	6.620.468,00
1879	1,222984651	1,171068953	48,90290633	14,18573529	34,51730477	6.541.374,00
1880	1,520064086	0,790433325	48,15830555	14,4095083	35,12168873	6.578.670,00
1882	1,307923347	0,680120141	50,7490477	14,88291209	32,37999672	7.645.708,00
1883	1,245446027	0,647631934	52,00175558	15,53786081	30,56979654	8.029.252,00
1884	1,24724577	0,6485678	51,97482659	14,68644366	31,44291618	8.017.666,00
1885	1,191441826	0,568714898	48,97312012	17,74630359	31,52041957	12.589.788,00
1886	1,184082334	0,565201967	48,75825286	18,00401925	31,48844359	12.668.038,00
1887	1,173754474	0,560272136	49,65574564	9,080704541	30,44878737	12.779.504,00
1888	1,170311902	0,558628881	49,02821981	18,38847115	30,85436826	12.817.096,00
1889	1,163700007	0,555472804	49,04944329	18,4923413	30,7390426	12.889.920,00
1890	1,155556377	0,551585577	49,00728463	18,6013916	30,68418182	12.980.760,00
1891	1,128200253	0,538527587	49,72474922	18,55603605	30,05248688	13.295.512,00
1892	1,025837425	0,489666398	50,59997812	18,48337459	29,40114347	14.622.200,00
1893	0,995072533	0,474981289	50,00380118	19,27678394	29,24936106	15.074.278,00
1894	0,982707879	0,469079228	51,10970649	19,89907459	27,53943181	15.263.946,00
1895	0,891587904	0,425584626	51,37827602	20,20788739	27,09666406	16.823.916,00
1896	0,843038662	0,401874622	50,27234863	20,86382613	27,61891195	17.816.502,00
1897	0,827574473	0,394502878	51,51765698	20,82437437	26,4358913	18.149.424,00
1898	0,851364424	0,393173973	50,29617642	21,62069167	26,83859352	18.210.768,00
1899	0,847308495	0,391300879	50,13303137	21,78415712	26,84420213	18.297.940,00
1900	0,83461791	0,385440159	50,69657812	21,50202154	26,58134227	18.576.165,00
1901	0,835391851	0,38480479	50,99768435	21,20049206	26,58162696	18.606.837,00
1902	0,831339132	0,382937994	50,93852433	21,2003031	26,64689544	18.697.544,00
1904	1,144697935	0,347554797	52,95006065	20,40144715	25,15623947	20.601.068,00
1905	1,05152804	0,319266422	56,53452084	18,98370631	23,11097839	22.426.411,00
1906	1,01158563	0,305971321	52,74599859	21,05803601	24,87840845	23.400.886,00
1907	0,935035235	0,348205893	51,83179983	21,16226006	25,72269898	23.434.411,00

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak kr. Hrvatske i Slavonije 1905 i 1910

Tablica 15: Horizontalna analiza proračunskih izdataka Hrvatske i Slavonije

horizontalna analiza	Sabor	Ban	Odio za unutarnje poslove	Odio za bogoštovlje i nastavu	Odio za pravosudije	Ukupno
1877						
1878	-	- 0,15	- 6,46	- 4,45	0,30	- 3,79
1879	- 20,00	0,19	- 7,11	- 7,79	0,14	- 4,94
1880	-	- 31,99	- 8,00	- 5,80	2,48	- 4,39
1882	-	- 31,99	12,68	13,07	9,80	11,11
1883	-	- 31,99	21,25	23,97	8,86	16,69
1884	-	- 31,99	21,01	17,01	11,81	16,52
1885	50,00	- 6,36	79,05	122,02	76,01	82,96
1886	50,00	- 6,36	79,37	126,64	76,92	84,10
1887	50,00	- 6,36	84,28	15,32	72,58	85,72
1888	50,00	- 6,36	82,48	134,20	75,40	86,27
1889	50,00	- 6,36	83,60	136,86	75,73	87,32
1890	50,00	- 6,36	84,73	139,94	76,66	88,64
1891	50,00	- 6,36	91,98	145,16	77,21	93,22
1892	50,00	- 6,36	114,86	168,57	90,67	112,50
1893	50,00	- 6,36	118,89	188,76	95,55	119,07
1894	50,00	- 6,36	126,55	201,83	86,44	121,83
1895	50,00	- 6,36	151,01	237,84	102,19	144,50
1896	50,20	- 6,36	160,10	269,38	118,24	158,92
1897	50,20	- 6,36	171,52	275,57	112,80	163,76
1898	55,04	- 6,36	165,98	291,25	116,77	164,65
1899	55,04	- 6,36	166,39	296,10	117,85	165,92
1900	55,04	- 6,36	173,48	296,91	119,00	169,96
1901	55,44	- 6,36	175,56	291,99	119,37	170,41
1902	55,44	- 6,36	176,58	293,90	120,98	171,72
1904	135,82	- 6,36	216,77	317,65	129,85	199,39
1905	135,82	- 6,36	268,18	323,06	129,88	225,91
1906	136,72	- 6,36	258,43	389,68	158,21	240,08
1907	119,12	6,72	252,73	392,80	167,35	240,56

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak kr. Hrvatske i Slavonije 1905 i 1910

Svakako najcjelovitija slika proračunskih rashoda može se dobiti promatranjem, odnosno kombiniranjem sve tri prethodno navedene tablice. Metoda horizontalne i vertikalne analize, standard je u modernom sagledavanju financijskih izvještaja kroz određeni period vremena, odnosno unutar jedne godine. Kao što je već naglašeno, na ovaj način se dobiva cjeloviti uvid u strukturu i pozicije, odnosno promjene istih, u samim izvještajima. Navedeno je od iznimnog značaja u privatnom sektoru gdje na se taj način vrednuju bilančane pozicije jednog poslovnog subjekta unutar vremenske jedinice, što omogućava induktivno zaključivanje

o poslovnim aktivnostima te uspjehu, odnosno neuspjehu istih. Jednaka metodologija, doduše u nešto skromnijem obliku, primjenjiva je i na državni proračun. Analiziranjem promijene strukture kapitala, to jest usmjeravanja istoga dolazi se do spoznaja o novčanim tokovima u promatranom razdoblju. Te spoznaje dozvoljavaju da pretpostavljamo intencije kreatora proračuna kroz njihovo vrednovanje proračunskih segmenata u kvantitativnom obliku. Također, otvara mogućnost praćenja utjecaja istih na svakodnevni život pojedinca obuhvaćenog ovim proračunom kroz efekte izražene u završnom dijelu rada. Vertikalna analiza pokazuje omjere, odnosno postotnu raspodjelu novca unutar jedne godine gdje je ukupni proračun 100%. Tako primjerice, promatranjem samo tablice s vertikalnom analizom uvida se da Odjel za pravosuđe u promatranom razdoblju pada sa preko 32% sredstava na nepunih 26% i to prvenstveno u korist Odjela za bogoštovlje i nastavu. Tako strukturirani podatak može se protumačiti kao želju za ostvarivanjem dugoročnih ciljeva koji su provedivi unutar navedenog resora, kroz valoriziranje upravo tog odjela. Ukoliko se promatrani podatak uspoređi sa padom nepismenosti, na promatranom području (o kojemu govori poglavlje posvećeno školstvu u završnom dijelu ovoga rada) svakako se dolazi do zanimljivih premisa. Porast ulaganja u Odio za bogoštovlje i nastavu u postotnom udjelu proračuna na bazi jedne godine, a također i promatranje horizontalne analize, snažan rast u navedenom periodu dovodi do rasta pismenosti, odnosno pada nepismenosti.

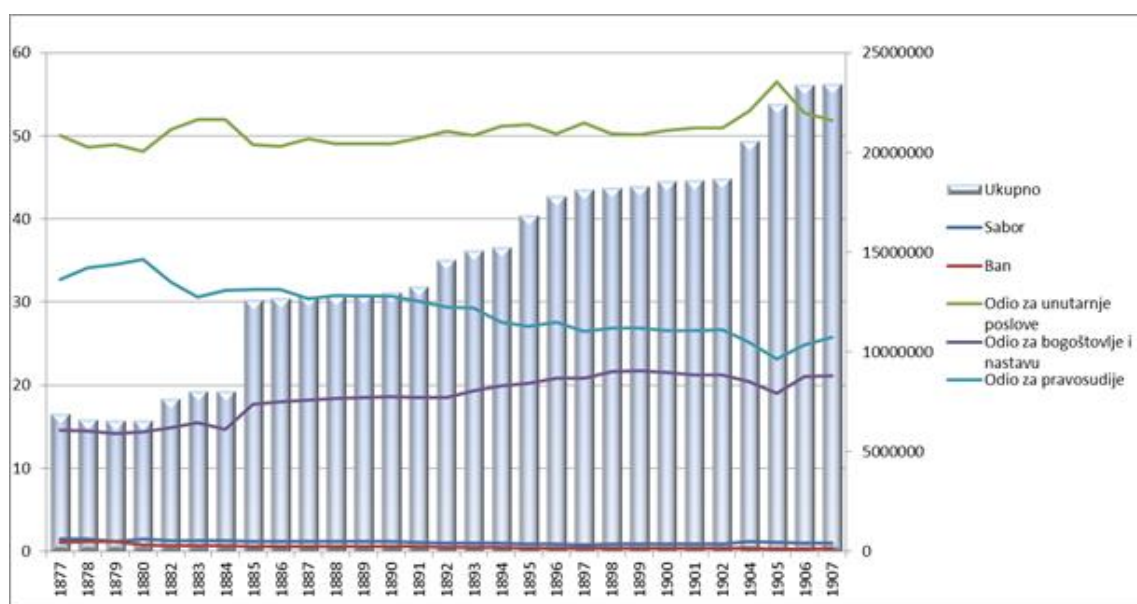
Horizontalna analiza uzima početnu godinu razdoblja, 1877., kao nultu te u odnosu na nju bilježi postotne promjene tijekom razdoblja. Time je vidljivo da iako Odio za pravosuđe gubi postotno u odnosu na cjelokupni proračun, sredstva kojima raspolaže zapravo su u konstantnom porastu. I to impozantnih 167,35% u promatranih 30 godina. Također, uvida se da je u istome razdoblju i cjelokupni proračun porastao iznenađujućih 240,56%. Rezultati su to koji su u današnje vrijeme teško ostvarivi te služe kao direktno potkrepljenje tezi da financijska situacija u onodobnoj Hrvatskoj nije bila ni blizu toliko loša kako se u većini dosadašnje literature tvrdilo.

Iz navedenog svakako se može razaznati kako horizontalna i vertikalna analiza strukture financijskog izvještaja nije alat pomoću kojega se dolazi do konkluzija i nepobitnih dokaza. Naprotiv, ova metoda služi kao svojevrsan korektiv teorija i premisa koje se iznose u radu. Deplasirano je analizirati ove tablične prikaze uzduž i poprijeko, poglavito kad je riječ o ovako širokom vremenskom rasponu. Sama analiza se koristi u privatnom sektoru kao komparabilno sredstvo, alat koji prikazuje poslovanje u srednjem roku, odnosno u razdoblju od 3 do 5 godina. Stoga, ovakvi prikazi svoju korist iskazuju nakon proučavanja socijalnih aspekata povijesnog

razdoblja te se u svjetlu istih valja osvrnuti na ove tablice koje u izravni suklad stavljaju ekonomiju i državni proračun sa kvalitetom života.

Iako su horizontalna i vertikalna analiza iznimno korisni alati za provjeru činjenica u ovakvom tabularnom obliku, kada su grafički prikazane lakše se uočavaju skokovi, odnosno padovi koji iskaču iz trenda te kao takvi zasigurno mogu postati predmetom neovisnog istraživanja.

Graf 8: Horizontalna i vertikalna analiza izdataka po proračunu

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak kr. Hrvatske i Slavonije 1905 i 1910

2.2.3 Horizontalna i vertikalna analiza primitaka

Tablica 16: Pokriće po proračunu

Pokriće primitci po proračunu	Odio za unutarnje poslove	Odio za bogoštovlje i nastavu	Odio za pravosuđe	Odjel za narodno gospodarstvo	Tangenta dohodaka kr. Hrvatske i Slavonije	Ukupno
1876	58.964,00	181.698,00	9.800,00	0,00	6.100.000,00	6.350.462,00
1877	64.244,00	186.598,00	12.598,00	517.632,00	6.100.000,00	6.881.072,00
1878	64.984,00	198.086,00	27.398,00	0,00	6.334.000,00	6.624.468,00
1879	67.634,00	179.892,00	51.760,00	129.092,00	6.112.996,00	6.541.374,00
1880	70.234,00	185.190,00	73.372,00	0,00	6.174.834,00	6.503.630,00
1882	129.562,00	240.734,00	158.536,00		7.152.876,00	7.645.708,00
1883	114.906,00	267.552,00	161.104,00		7.485.690,00	8.029.252,00
1884	106.144,00	313.498,00	146.982,00		7.451.042,00	8.017.666,00
1885	73.224,00	361.502,00	132.246,00		12.022.816,00	12.589.788,00
1886	123.616,00	393.306,00	152.864,00		11.998.252,00	12.668.038,00
1887	162.902,00	392.662,00	140.668,00		12.083.272,00	12.779.504,00
1888	164.726,00	397.530,00	146.572,00		12.108.268,00	12.817.096,00
1889	196.854,00	400.398,00	165.608,00		12.127.060,00	12.889.920,00
1890	284.270,00	409.012,00	160.418,00		12.127.060,00	12.980.760,00
1891	153.538,00	464.602,00	168.722,00		12.508.650,00	13.295.512,00
1892	158.664,00	464.414,00	152.890,00		13.846.232,00	14.622.200,00
1893	183.626,00	522.952,00	153.806,00		14.213.894,00	15.074.278,00
1894	254.054,00	528.068,00	162.420,00		14.319.404,00	15.263.946,00
1895	369.560,00	614.834,00	152.242,00		15.687.280,00	16.823.916,00
1896	801.284,00	579.774,00	157.288,00		16.278.156,00	17.816.502,00
1897	632.912,00	648.070,00	155.714,00		16.712.728,00	18.149.424,00
1898	747.722,00	677.254,00	170.030,00		16.615.762,00	18.210.768,00
1899	858.066,00	681.252,00	175.042,00		16.583.580,00	18.297.940,00
1900	794.763,00	677.504,00	147.756,00		16.956.142,00	18.576.165,00
1901	840.234,00	682.161,00	157.929,00		16.926.513,00	18.606.837,00
1902	1.319.519,00	676.879,00	160.405,00		16.504.714,00	18.697.544,00
1904	618.617,00	677.617,00	130.785,00		19.174.049,00	20.601.068,00
1905	612.581,00	680.031,00	133.799,00		21.000.000,00	22.426.411,00
1906	1.093.625,00	717.312,00	139.949,00		21.450.000,00	23.400.886,00
1907	702.384,00	735.652,00	146.375,00		21.850.000,00	23.434.411,00

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak kr. Hrvatske i Slavonije 1905 i 1910

Tablica 17: Vertikalna analiza primitaka po proračunu

vertikalna (Pokriće primitci po proračunu)	Odio za unutarnje poslove	Odio za bogoštovlje i nastavu	Odio za pravosuđe	Odjel za narodno gospodarstvo	Tangenta dohodaka kr. Hrvatske i Slavonije	Ukupno
1876	0,928499375	2,861177659	0,154319481	0	96,05600348	6.350.462,00
1877	0,933633597	2,711757703	0,183081938	7,522548812	88,64897795	6.881.072,00
1878	0,98096934	2,990217479	0,413587929	0	95,61522525	6.624.468,00
1879	1,033941799	2,750064436	0,791271069	1,973469182	93,45125351	6.541.374,00
1880	1,079919983	2,847486711	1,128166996	0	94,94442335	6.503.630,00
1882	1,694571647	3,148616191	2,073529358	0	93,55413521	7.645.708,00
1883	1,694571647	3,148616191	2,073529358	0	93,55413521	8.029.252,00
1884	1,431092211	3,332215753	2,006463367	0	93,23022867	8.017.666,00
1885	1,32387655	3,910090543	1,833226777	0	92,93280613	12.589.788,00
1886	0,581614242	2,871390686	1,050422771	0	95,4965723	12.668.038,00
1887	0,975810145	3,104711243	1,206690413	0	94,7127882	12.779.504,00
1888	1,274713009	3,072591863	1,100731296	0	94,55196383	12.817.096,00
1889	1,285205323	3,101560603	1,143566374	0	94,4696677	12.889.920,00
1890	1,527193342	3,106287704	1,284786872	0	94,08173208	12.980.760,00
1891	2,189933409	3,1509095	1,23581362	0	93,42334347	13.295.512,00
1892	1,154810736	3,494427292	1,269014687	0	94,08174728	14.622.200,00
1893	1,085089795	3,176088414	1,045601893	0	94,6932199	15.074.278,00
1894	1,21814126	3,46916781	1,020320841	0	94,29237009	15.263.946,00
1895	1,664405783	3,459577229	1,064076091	0	93,8119409	16.823.916,00
1896	2,196634838	3,654523715	0,904914171	0	93,24392728	17.816.502,00
1897	4,497426038	3,254140459	0,882822004	0	91,3656115	18.149.424,00
1898	3,487229126	3,570746928	0,857955602	0	92,08406834	18.210.768,00
1899	4,105933369	3,718975498	0,93367836	0	91,24141277	18.297.940,00
1900	4,689413125	3,723107629	0,956621346	0	90,6308579	18.576.165,00
1901	4,27840192	3,647168293	0,795406372	0	91,27902342	18.606.837,00
1902	4,515727203	3,66618464	0,848768654	0	90,9693195	18.697.544,00
1904	7,057178205	3,620149256	0,857893422	0	88,27209606	20.601.068,00
1905	3,002839464	3,289232383	0,634845727	0	93,07308242	22.426.411,00
1906	3,002839464	3,289232383	0,634845727	0	93,07308242	23.400.886,00
1907	2,731515979	3,032277434	0,59661352	0	93,63959307	23.434.411,00

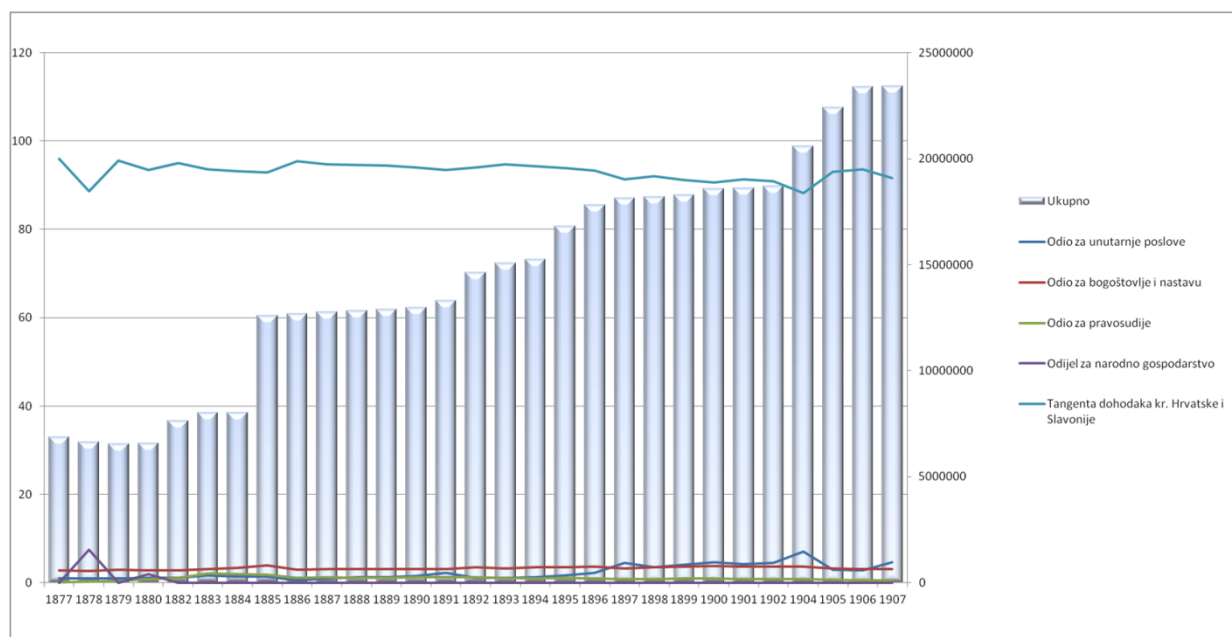
Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak kr. Hrvatske i Slavonije 1905 i 1910

Tablica 18: Horizontalna analiza primitaka po proračunu

horizontalna (Pokriće primici po proračunu)	Odio za unutarnje poslove	Odio za bogoštovlje i nastavu	Odio za pravosuđe	Odjel za narodno gospodarstvo	Tangenta dohodaka kr. Hrvatske i Slavonije	Ukupno
1876						
1877	8,95	2,70	28,55	#DIV/0!	-	8,36
1878	10,21	9,02	179,57	#DIV/0!	3,84	4,31
1879	14,70	-	428,16	#DIV/0!	0,21	3,01
1880	19,11	1,92	648,69	#DIV/0!	1,23	2,41
1882	119,73	32,49	1.517,71	#DIV/0!	17,26	20,40
1883	94,87	47,25	1.543,92	#DIV/0!	22,72	26,44
1884	80,01	72,54	1.399,82	#DIV/0!	22,15	26,25
1885	24,18	98,96	1.249,45	#DIV/0!	97,10	98,25
1886	109,65	116,46	1.459,84	#DIV/0!	96,69	99,48
1887	176,27	116,11	1.335,39	#DIV/0!	98,09	101,24
1888	179,37	118,79	1.395,63	#DIV/0!	98,50	101,83
1889	233,85	120,36	1.589,88	#DIV/0!	98,80	102,98
1890	382,11	125,11	1.536,92	#DIV/0!	98,80	104,41
1891	160,39	155,70	1.621,65	#DIV/0!	105,06	109,36
1892	169,09	155,60	1.460,10	#DIV/0!	126,99	130,25
1893	211,42	187,81	1.469,45	#DIV/0!	133,01	137,37
1894	330,86	190,63	1.557,35	#DIV/0!	134,74	140,36
1895	526,76	238,38	1.453,49	#DIV/0!	157,17	164,92
1896	1.258,94	219,09	1.504,98	#DIV/0!	166,86	180,55
1897	973,39	256,67	1.488,92	#DIV/0!	173,98	185,80
1898	1.168,10	272,74	1.635,00	#DIV/0!	172,39	186,76
1899	1.355,24	274,94	1.686,14	#DIV/0!	171,86	188,14
1900	1.247,88	272,87	1.407,71	#DIV/0!	177,97	192,52
1901	1.324,99	275,44	1.511,52	#DIV/0!	177,48	193,00
1902	2.137,84	272,53	1.536,79	#DIV/0!	170,57	194,43
1904	949,14	272,94	1.234,54	#DIV/0!	214,33	224,40
1905	938,91	274,26	1.265,30	#DIV/0!	244,26	253,15
1906	1.754,73	294,78	1.328,05	#DIV/0!	251,64	268,49
1907	1.091,21	304,88	1.393,62	#DIV/0!	258,20	269,02

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak kr. Hrvatske i Slavonije 1905 i 1910

Graf 9: Horizontalna analiza primitaka po proračunu

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak kr. Hrvatske i Slavonije 1905 i 1910

Za navedenu problematiku, možda su zanimljiviji i relevantniji podatci o državnim prihodima, nego o rashodima. Stoga se može zadržati na proračunskim primitcima prikazanima na ovaj način. Već je i iz apsolutnih iznosa vidljiv značajan porast državnih prihoda u kojima je Tangenta svakako najrelevantniji faktor, koji sa izuzetkom 1877. godine, konstantno donosi preko 90% prihoda. No, ta činjenica ne znači da i ostali podatci nisu zanimljivi. Primjerice, činjenica da su se prihodi Odjela za pravosuđe kroz promatrani period udesetostručili svakako je zanimljiva te gotovo da zahtijeva objašnjenje. Značajan skok prihoda Odjela za unutarnje poslove 1896. godine, također valja ozbiljnije promotriti kako bi se mogla stvoriti cjelokupnija slika zbivanja kojoj su ovi podatci samo podloga.

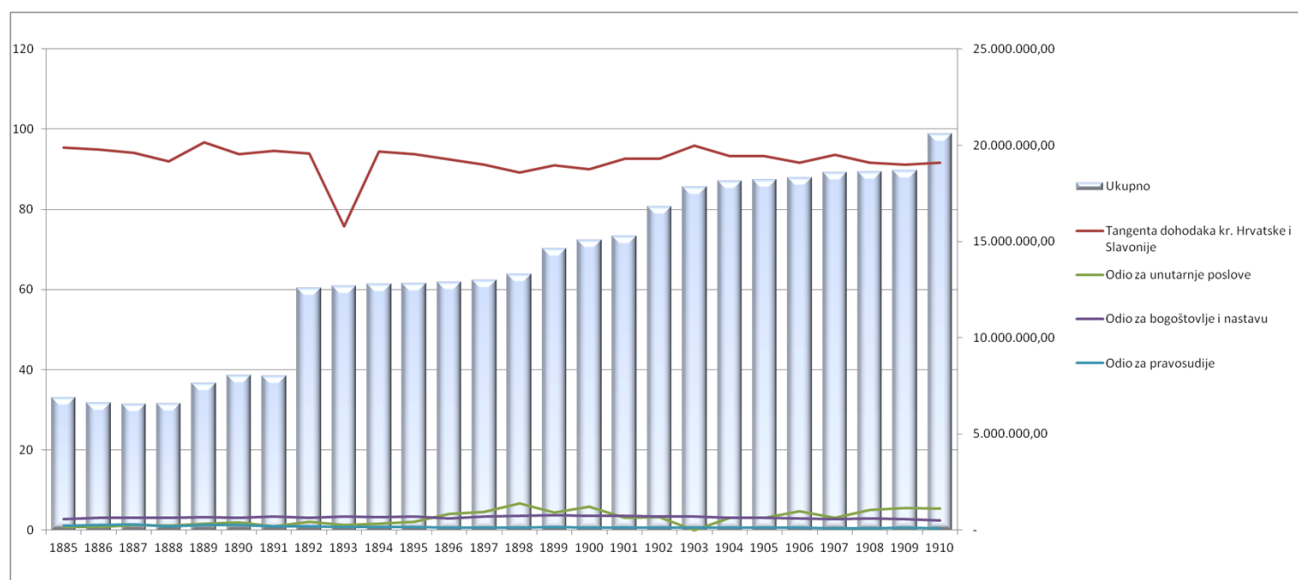
Tangenta dohodaka za autonomne potrebe Hrvatske i Slavonije svakako čini okosnicu proračuna, što je i logično. Kao što je već više puta istaknuto, nagli rast prihoda knjiženih pod poglavljem tangenta, osnovni je razlog nastanka ovoga rada. Horizontalna analiza iste te grafički prikaz svakako nam taj rast mogu i ilustrativno potkrijepiti. Kao što je već napomenuto, horizontalna analiza kreće od prve godine promatranog perioda, koju uzima kao baznu te sve sljedeće stavlja u odnos s nominalno nultom godinom. Strmoglavi rast u promatranom periodu ostvaren isključivo od izravnih poreza i određenih doprinosa svakako pridonosi tezi snažnoga rasta gospodarstva. Bilo kroz investicijske cikluse središnje države, o kojima će biti riječi nešto kasnije, bilo kroz povećanje osobne potrošnje koja se odražava porastom prihoda od trošarina, bez rasta stope istih ili pak kao efekt snažne poduzetničke aktivnosti. Uzevši navedeno u obzir, mora se imati na umu da je takav rast ostvariv gotovo isključivo kombinacijom navedenih elemenata. Same elemente koji su bili presudni za generiranje ovakvog rasta teško je ekstrahirati iz takvog sustava te ih označiti kao razloge *ad nomen* ekonomskog rasta. Ipak, naredna poglavlja nastojati će barem neke prezentirati kako bi se stvorila cjelovitija slika o navedenom ekonomskom uzletu.

Ekonomski gledano, svakako su najzanimljiviji nagli porasti prihoda 1885. godine, 1893. godine, 1896. godine, 1903. godine. Takvi nagli porasti se ne događaju slučajno i iza njih se zasigurno nalaze mnogobrojni razlozi. Kao što je već nekoliko puta istaknuto, o samim razlozima u okviru ovoga rada teško da se može pričati. Ipak, ovakav prikaz daje određeni orijentir po pitanju što i gdje tražiti. Podatak da je ukupni državni proračun 1876. godine iznosio 6.350.462,00, a 1914. godine 34.295.895,00, porast od nevjerovatnih 5,4 puta, svakako još jednom treba istaknuti.

Uzevši sve predhodno izrečeno u obzir i stavljajući u kontekst ovoga rada, nameće se zaključak da osnovna hipoteza, ekonomski rast u promatranom razdoblju, nije dovedena u pitanje analizom državnog proračuna. Štoviše, rast prihoda od izravnih poreza i trošarina izražen na kontu tangente, nepobitan je dokaz, uz rast BDP-a, povoljnoj gospodarskoj situaciji u kojoj se Hrvatska i Slavonija nalazila u promatranom periodu. Iako je teško precizno identificirati uzroke tog rasta, što je uzevši u obzir vremenski otklon i nepotpunost podataka objektivna okolnost, ipak možemo pratiti posljedice koje je isti imao na sam proračun.

Graf 10: Horizontalna analiza primitaka pozaključnom računu

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak kr. Hrvatske i Slavonije 1905 i 1910

Gotovo da repetitorno zvuči danje pisanje o eklatantnoj učinkovitosti uprave i dobrim ekonomskim rezultatima u promatranom periodu, za što je ovaj primjer analiza po zaključnom računu, korištenjem jednake metodologije kao i u slučaju analize po proračunskim stavkama, još i jedan dokaz. Jedina stvar na koju se valja konkretnije osvrnuti je strahoviti pad prihoda od tangente dobiti u 1893. godini. Takav pad djeluje iznenađujuće, a još neobičnije ne utječe na pad prihoda, čime ostavlja dojam pogreške. Ipak, razlika je proknjižena kao: „63% dozično 18% od konca godine 1876. preostalih zaostataka“.⁴²

⁴² Zakoni Hrvatsko Ugarskog sabora, ve/24, knjiga 44, Fond HDA, 1876.

2.2.4. Razlike primitaka i izdataka

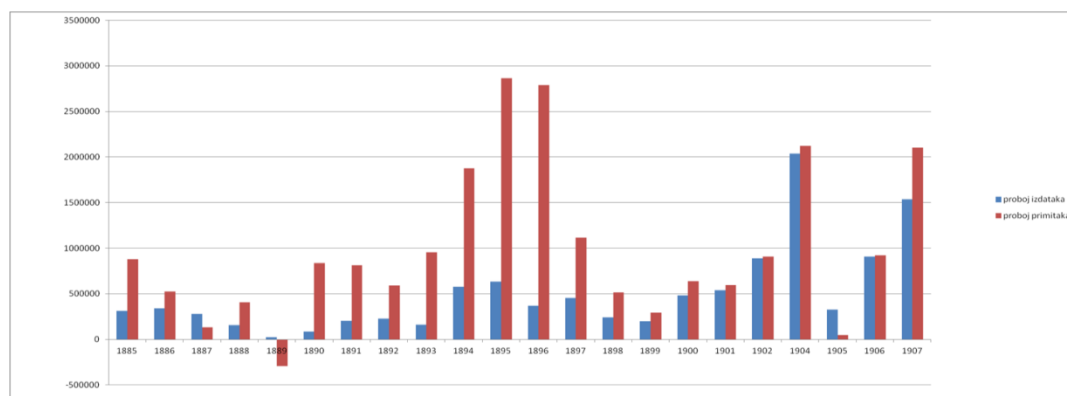
Tablica 19: Usporedba primitaka i izdataka proračuna i zaključnog računa

Godine	proboj izdataka	proboj primitaka
1885	310.446,00	879.431,00
1886	339.631,00	527.292,00
1887	279.356,00	134.666,00
1888	155.335,00	408.924,00
1889	24.106,00	-293.542,00
1890	85.718,00	836.428,00
1891	203.431,00	813.036,00
1892	228.822,00	590.103,00
1893	161.594,00	955.692,00
1894	575.513,00	1.876.109,00
1895	632.801,00	2.865.234,00
1896	371.158,00	2.788.371,00
1897	453.721,00	1.117.020,00
1898	241.533,00	513.761,00
1899	199.994,00	293.144,00
1900	480.433,00	637.156,00
1901	539.274,00	597.358,00
1902	889.135,00	910.173,00
1904	2.036.756,00	2.122.877,00
1905	326.905,00	47.211,00
1906	908.697,00	920.812,00
1907	1.535.950,00	2.103.831,00

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak kr. Hrvatske i Slavonije 1905 i 1910

Gore navedena tablica donosi prilično zanimljive podatke. Naime, od proračunskih prihoda i rashoda oduzeti su oni po zaključnom računu. Zanimljivo je istaknuti da se neke stvari očito ne mijenjaju te se u proračunu oduvijek potcjenjivala potrošnja, danas popularna rashodovna strana. Ipak, zanimljivo je uočiti da je sa izuzetkom 1889. godine i dohodovna strana bila podcjenjena i to i više od rashodovne. U praksi nam to znači da je Hrvatska i Slavonija uvijek, uz tu jednu iznimku, bila u danas nezamislivom suficitu. Ne samo da se nije trošilo sve, već su i ostajali viškovi što dovoljno govori o brzini rasta ekonomije.

Graf 11: Usporedba primitaka i izdataka proračuna i zaključnog računa

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak kr. Hrvatske i Slavonije 1905 i 1910

Tablica 20: Usporedba primitaka i izdataka zaključnog računa

Godina	zaključni račun		
	Izdatci	Primitci	Razlika
1885	12.900.234,00	13.469.219,00	568.985,00
1886	13.007.669,00	13.195.330,00	187.661,00
1887	13.058.860,00	12.914.170,00	-144.690,00
1888	12.972.431,00	13.226.020,00	253.589,00
1889	12.914.026,00	12.596.378,00	-317.648,00
1890	13.066.478,00	13.817.188,00	750.710,00
1891	13.498.943,00	14.108.548,00	609.605,00
1892	14.851.022,00	15.212.303,00	361.281,00
1893	15.235.872,00	16.029.970,00	794.098,00
1894	15.839.459,00	17.140.055,00	1.300.596,00
1895	17.456.717,00	19.689.150,00	2.232.433,00
1896	18.187.660,00	20.604.873,00	2.417.213,00
1897	18.603.145,00	19.266.444,00	663.299,00
1898	18.452.301,00	18.724.529,00	272.228,00
1899	18.497.934,00	18.591.084,00	93.150,00
1900	19.056.598,00	19.213.321,00	156.723,00
1901	19.146.111,00	19.204.195,00	58.084,00
1902	19.586.679,00	19.607.717,00	21.038,00
1904	22.637.824,00	22.723.945,00	86.121,00
1905	22.753.316,00	22.473.622,00	-279.694,00
1906	24.309.583,00	24.321.698,00	12.115,00
1907	24.970.361,00	25.538.242,00	567.881,00

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak kr. Hrvatske i Slavonije 1905 i 1910

Tablica 21: Usporedba primitaka i izdataka proračuna

Godina	Proračun		
	Izdatci	Primitci	Razlika
1876	6.332.884,00	6.350.462,00	17.578,00
1877	6.881.072,00	6.881.072,00	0,00
1878	6.620.468,00	6.624.468,00	4.000,00
1879	6.541.374,00	6.541.374,00	0,00
1880	6.578.670,00	6.503.630,00	-75.040,00
1881			0,00
1882	7.645.708,00	7.645.708,00	0,00
1883	8.029.252,00	8.029.252,00	0,00
1884	8.017.666,00	8.017.666,00	0,00
1885	12.589.788,00	12.589.788,00	0,00
1886	12.668.038,00	12.668.038,00	0,00
1887	12.779.504,00	12.779.504,00	0,00
1888	12.817.096,00	12.817.096,00	0,00
1889	12.889.920,00	12.889.920,00	0,00
1890	12.980.760,00	12.980.760,00	0,00
1891	13.295.512,00	13.295.512,00	0,00
1892	14.622.200,00	14.622.200,00	0,00
1893	15.074.278,00	15.074.278,00	0,00
1894	15.263.946,00	15.263.946,00	0,00
1895	16.823.916,00	16.823.916,00	0,00
1896	17.816.502,00	17.816.502,00	0,00
1897	18.149.424,00	18.149.424,00	0,00
1898	18.210.768,00	18.210.768,00	0,00
1899	18.297.940,00	18.297.940,00	0,00
1900	18.576.165,00	18.576.165,00	0,00
1901	18.606.837,00	18.606.837,00	0,00
1902	18.697.544,00	18.697.544,00	0,00
1903			0,00
1904	20.601.068,00	20.601.068,00	0,00
1905	22.426.411,00	22.426.411,00	0,00
1906	23.400.886,00	23.400.886,00	0,00
1907	23.434.411,00	23.434.411,00	0,00
1908			0,00
1909			0,00
1910			0,00
1911			0,00
1912			0,00
1913			0,00
1914	34.295.895,00	34.295.895,00	0,00

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak kr. Hrvatske i Slavonije 1905 i 1910

2.2.5. Analiza primitaka Hrvatske i Slavonije

Tablica 22: Dohodci kraljevine Hrvatske i Slavonije

Dohodci kraljevine Hrvatske i Slavonije																		
Godina	Izravni porezi i od 1888 zemljorazteretni prirezi	Potrošarine i porez na piće	Biljegovina	Pravne pristojbe i takse	Dohodarstvo duhana	Dohodarstvo lutrije	Dohodarstvo soli	Cestarine, mostarine i skelarine	Državna dobra i uprava drž. Dobra	Drzavne sgrade	Zaklada prodaje državnih dobara	Državne šume	Rudarske pristojbe	Biljegovine pristojbe od pošta, teretni h listova	Porez od željeznica i parobroda a od 1904 i lutrijsko dohodarstvo	U žup bjelov - križ. S izravnim porezima ubrani župni bir	Ostali primitci	Ukupno
1873																		
1874																		
1875																		
1876																		
1877																		
1878																		
1879																		
1880																		
1881																		
1882	9.676.917,00	625.906,00	1.008.794,00	1.602.934,00	4.441.288,00	312.873,00	2.055.016,00	126,00	147.417,00	14.247,00	292,00	333.576,00	38.020,00	20.000,00	20.000,00	38.716,00	7.690,00	20.343.812,00
1883	9.360.218,00	810.729,00	1.099.996,00	1.629.311,00	4.522.965,00	276.115,00	2.104.734,00	126,00	134.177,00	16.396,00	1.640,00	550.212,00	38.418,00	20.000,00	20.000,00	36.278,00	1.537,00	20.622.852,00
1884	9.907.952,00	537.132,00	1.155.267,00	1.528.323,00	4.777.358,00	268.563,00	1.979.496,00	190,00	127.174,00	17.345,00	2.969,00	374.007,00	25.874,00	20.000,00	20.000,00	41.476,00	20.402,00	20.803.528,00
1885	9.789.087,00	799.899,00	1.171.497,00	1.627.464,00	4.801.599,00	283.424,00	1.971.880,00	785,00	116.434,00	8.854,00	4.947,00	428.243,00	25.366,00	20.000,00	20.000,00	47.271,00	31.437,00	21.148.184,00
1886	9.556.287,00	559.515,00	1.186.858,00	1.742.455,00	4.659.614,00	266.056,00	1.923.240,00	1.000,00	151.029,00	5.197,00	10.444,00	530.949,00	39.828,00	20.000,00	20.000,00	44.727,00	11.154,00	20.728.353,00
1887	9.404.764,00	664.741,00	1.210.270,00	1.966.089,00	4.885.716,00	229.385,00	1.872.157,00	1.250,00	120.640,00	6.556,00	7.022,00	480.381,00	35.481,00	20.000,00	20.000,00	40.620,00	15.728,00	20.980.800,00
1888	9.660.507,00	1.384.987,00	1.274.379,00	1.540.443,00	4.776.777,00	219.749,00	2.040.110,00	1.000,00	162.455,00	3.466,00	8.155,00	314.042,00	29.441,00	20.000,00	20.000,00	43.056,00	31.807,00	21.531.374,00
1889	9.936.822,00	1.031.839,00	1.351.640,00	2.081.801,00	5.032.076,00	259.578,00	2.078.700,00	1.000,00	152.447,00	2.189,00	7.036,00	338.670,00	31.613,00	20.000,00	20.000,00	42.447,00	19.752,00	22.407.640,00
1890	13.745.205,00	1.469.433,00	1.969.977,00	2.325.630,00	7.148.164,00	337.747,00	3.013.554,00	54.044,00	314.375,00	8.140,00	9.449,00	1.718.951,00	31.066,00	36.000,00	590.909,00	52.619,00	90.705,00	32.915.968,00
1891	19.890.808,00	1.565.415,00	1.977.881,00	2.564.814,00	7.347.017,00	307.660,00	3.131.544,00	66.694,00	184.635,00	7.236,00	7.747,00	3.916.457,00	82.988,00	50.600,00	590.909,00	54.719,00	27.283,00	41.774.407,00
1892	16.957.028,00	8.977.074,00	2.062.637,00	2.831.205,00	7.538.285,00	334.928,00	3.090.289,00	73.063,00	240.681,00	6.952,00	8.554,00	4.555.200,00	53.096,00	43.600,00	590.909,00	52.527,00	26.325,00	47.442.353,00
1893	17.331.657,00	5.828.487,00	2.209.449,00	2.787.481,00	7.707.295,00	296.654,00	3.354.579,00	69.769,00	169.175,00	7.752,00	10.442,00	4.534.104,00	66.668,00	52.000,00	590.909,00	52.184,00	49.701,00	45.218.306,00
1894	17.437.439,00	6.574.107,00	2.363.053,00	3.035.447,00	7.943.484,00	324.588,00	2.936.032,00	53.482,00	240.208,00	13.888,00	10.521,00	4.450.278,00	64.471,00	54.000,00	590.909,00	66.057,00	1.612.489,00	47.770.453,00
1895	17.034.986,00	6.196.036,00	2.458.274,00	2.692.527,00	8.134.688,00	327.424,00	3.452.021,00	52.822,00	223.632,00	14.183,00	15.950,00	2.894.354,00	63.783,00	53.500,00	590.909,00	0,00	386.116,00	44.591.205,00
1896	17.186.948,00	6.850.158,00	2.577.228,00	2.985.230,00	7.799.057,00	287.274,00	3.293.257,00	61.853,00	230.914,00	3.283,00	9.970,00	4.166.904,00	62.153,00	52.000,00	590.909,00	0,00	400.971,00	46.558.109,00
1897	16.968.786,00	6.862.791,00	2.626.814,00	2.787.071,00	7.940.209,00	204.898,00	3.562.712,00	56.444,00	203.085,00	4.495,00	10.251,00	4.813.274,00	77.775,00	59.000,00	590.909,00	0,00	390.146,00	47.158.660,00
1898	17.495.551,00	6.670.565,00	2.670.442,00	2.767.947,00	8.032.701,00	6.899,00	3.644.191,00	56.251,00	201.703,00	4.801,00	11.394,00	4.702.950,00	69.118,00	61.000,00	590.909,00	0,00	409.709,00	47.396.212,00
1899	17.269.209,00	5.678.770,00	2.643.952,00	2.933.163,00	8.204.787,00	834,00	3.600.439,00	54.776,00	175.860,00	4.420,00	11.456,00	4.562.870,00	98.436,00	77.380,00	590.909,00	0,00	476.676,00	46.383.937,00
1900	17.336.601,00	5.156.967,00	2.685.921,00	2.710.524,00	8.074.099,00	592,00	3.772.361,00	204.216,00	6.193,00	11.560,00	3.714.084,00	99.568,00	74.800,00	590.909,00	590.909,00	0,00	396.935,00	44.835.330,00
1901	17.613.521,00	4.905.653,00	2.749.389,00	2.670.154,00	8.315.928,00	595,00	3.432.293,00	240.952,00	6.257,00	0,00	3.571.700,00	109.578,00	77.500,00	590.909,00	590.909,00	0,00	399.362,00	44.683.791,00
1902	18.217.392,00	5.542.922,00	2.758.420,00	3.061.680,00	8.381.553,00	623,00	3.524.681,00	243.489,00	6.589,00	12.151,00	4.247.222,00	103.655,00	89.500,00	590.909,00	590.909,00	0,00	382.380,00	47.163.166,00
1903	16.054.514,00	4.826.941,00	2.887.246,00	3.039.411,00	8.520.669,00	865,00	3.879.705,00	232.999,00	5.563,00	12.396,00	3.777.526,00	96.424,00	945.010,00	590.909,00	590.909,00	0,00	389.062,00	44.408.730,00
1904	19.987.770,00	7.015.000,00	3.037.305,00	3.793.387,00	8.625.022,00	0,00	3.944.521,00	219.449,00	5.893,00	21.675,00	4.687.405,00	371.155,00	81.842,00	6.809.844,00	6.809.844,00	0,00	383.776,00	5.898.044,00
1905	15.317.953,00	5.835.000,00	3.303.839,00	3.525.762,00	9.089.176,00	0,00	3.973.652,00	186.189,00	5.971,00	23.171,00	4.500.038,00	136.886,00	107.226,00	12.809.183,00	12.809.183,00	0,00	403.589,00	53.359.464,00
1906	20.599.486,00	6.220.000,00	3.577.439,00	4.881.094,00	10.252.722,00	0,00	4.213.158,00	192.625,00	5.024,00	0,00	5.461.223,00	142.379,00	101.527,00	15.325.756,00	15.325.756,00	0,00	407.221,00	65.159.654,00
1907	20.868.162,00	7.846.000,00	3.834.968,00	5.245.197,00	10.178.122,00	0,00	3.723.448,00	182.492,00	6.113,00	0,00	2.288.527,00	150.031,00	108.605,00	16.570.495,00	16.570.495,00	0,00	395.683,00	63.551.843,00
1908	20.145.410,00	11.401.000,00	4.025.237,00	5.236.007,00	10.349.532,00	0,00	3.831.939,00	166.396,00	5.281,00	0,00	1.355.677,00	186.409,00	117.673,00	17.975.809,00	17.975.809,00	0,00	417.491,00	63.812.861,00
1909	20.450.141,00	9.403.000,00	4.126.422,00	5.120.640,00	10.761.757,00	0,00	4.084.524,00	108.342,00	5.932,00	0,00	2.907.262,00	165.077,00	110.368,00	17.668.187,00	17.668.187,00	0,00	413.273,00	65.993.925,00
1910																		
1911																		
1912																		
1913																		
1914																		

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak kr. Hrvatske i Slavonije 1905 i 1910

Tablica 23: Horizontalna analiza dohodaka kraljevine Hrvatske i Slavonije

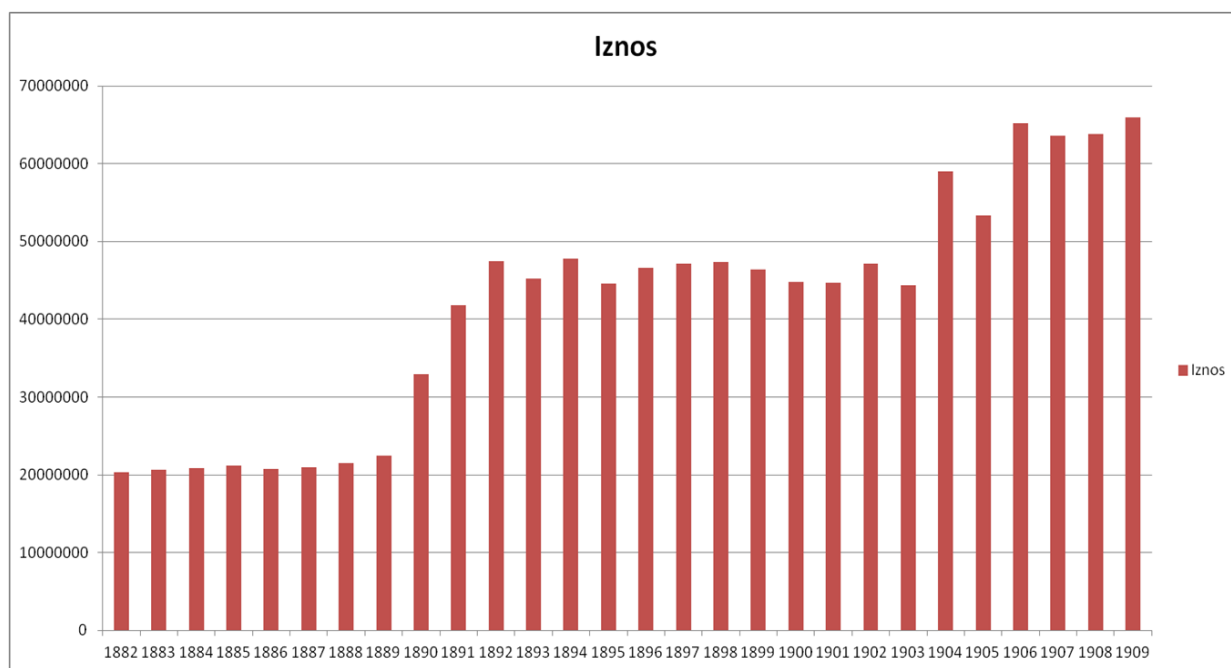
Horizontalna analiza državnih dohodaka																		
Godina	Izravni porezi i od 1888 zemljorazteretni prirezi	Potrošarine i porez na piće	Biljegovina	Pravne pristojbe i takse	Dohodarstvo duhana	Dohodarstvo lutrije	Dohodarstvo soli	Cestarine, mostarine i skelarine	Državna dobra i uprava drž. Dobra	Drzavne sgrade	Zaklada prodaje državnih dobara	Državne šume	Rudarske pristojbe	Biljegovine pristojbe od pošta.teretnih listova	Porez od željeznica i parobroda a od 1904 i lutrijsko dohodarstvo	U žup bjelov - križ. S izravnim porezima ubrani župni bir	Ostali primitci	Ukupno
1882	47,57%	3,08%	4,96%	7,88%	21,83%	1,54%	10,10%	0,00%	0,72%	0,07%	0,00%	1,64%	0,19%	0,10%	0,10%	0,19%	0,04%	20.343.812,00
1883	45,39%	3,93%	5,33%	7,90%	21,93%	1,34%	10,21%	0,00%	0,65%	0,08%	0,01%	2,67%	0,19%	0,10%	0,10%	0,18%	0,01%	20.622.852,00
1884	47,63%	2,58%	5,55%	7,35%	22,96%	1,29%	9,52%	0,00%	0,61%	0,08%	0,01%	1,80%	0,12%	0,10%	0,10%	0,20%	0,10%	20.803.528,00
1885	46,29%	3,78%	5,54%	7,70%	22,70%	1,34%	9,32%	0,00%	0,55%	0,04%	0,02%	2,02%	0,12%	0,09%	0,09%	0,22%	0,15%	21.148.184,00
1886	46,10%	2,70%	5,73%	8,41%	22,48%	1,28%	9,28%	0,00%	0,73%	0,03%	0,05%	2,56%	0,19%	0,10%	0,10%	0,22%	0,05%	20.728.353,00
1887	44,83%	3,17%	5,77%	9,37%	23,29%	1,09%	8,92%	0,01%	0,58%	0,03%	0,03%	2,29%	0,17%	0,10%	0,10%	0,19%	0,07%	20.980.800,00
1888	44,87%	6,43%	5,92%	7,15%	22,19%	1,02%	9,48%	0,00%	0,75%	0,02%	0,04%	1,46%	0,14%	0,09%	0,09%	0,20%	0,15%	21.531.374,00
1889	44,35%	4,60%	6,03%	9,29%	22,46%	1,16%	9,28%	0,00%	0,68%	0,01%	0,03%	1,51%	0,14%	0,09%	0,09%	0,19%	0,09%	22.407.640,00
1890	41,76%	4,46%	5,98%	7,07%	21,72%	1,03%	9,16%	0,16%	0,96%	0,02%	0,03%	5,22%	0,09%	0,11%	1,80%	0,16%	0,28%	32.915.968,00
1891	47,61%	3,75%	4,73%	6,14%	17,59%	0,74%	7,50%	0,16%	0,44%	0,02%	0,02%	9,38%	0,20%	0,12%	1,41%	0,13%	0,07%	41.774.407,00
1892	35,74%	18,92%	4,35%	5,97%	15,89%	0,71%	6,51%	0,15%	0,51%	0,01%	0,02%	9,60%	0,11%	0,09%	1,25%	0,11%	0,06%	47.442.353,00
1893	38,33%	12,89%	4,89%	6,16%	17,04%	0,66%	7,42%	0,15%	0,37%	0,02%	0,02%	10,03%	0,15%	0,11%	1,31%	0,12%	0,11%	45.218.306,00
1894	36,50%	13,76%	4,95%	6,35%	16,63%	0,68%	6,15%	0,11%	0,50%	0,03%	0,02%	9,32%	0,13%	0,11%	1,24%	0,14%	3,38%	47.770.453,00
1895	38,20%	13,90%	5,51%	6,04%	18,24%	0,73%	7,74%	0,12%	0,50%	0,03%	0,04%	6,49%	0,14%	0,12%	1,33%	0,00%	0,87%	44.591.205,00
1896	36,92%	14,71%	5,54%	6,41%	16,75%	0,62%	7,07%	0,13%	0,50%	0,01%	0,02%	8,95%	0,13%	0,11%	1,27%	0,00%	0,86%	46.558.109,00
1897	35,98%	14,55%	5,57%	5,91%	16,84%	0,43%	7,55%	0,12%	0,43%	0,01%	0,02%	10,21%	0,16%	0,13%	1,25%	0,00%	0,83%	47.158.660,00
1898	36,91%	14,07%	5,63%	5,84%	16,95%	0,01%	7,69%	0,12%	0,43%	0,01%	0,02%	9,92%	0,15%	0,13%	1,25%	0,00%	0,86%	47.396.212,00
1899	37,23%	12,24%	5,70%	6,32%	17,69%	0,00%	7,76%	0,12%	0,38%	0,01%	0,02%	9,84%	0,21%	0,17%	1,27%	0,00%	1,03%	46.383.937,00
1900	38,67%	11,50%	5,99%	6,05%	18,01%	0,00%	8,41%	0,46%		0,01%	0,03%	8,28%	0,22%	0,17%	1,32%	0,00%	0,89%	44.835.330,00
1901	39,42%	10,98%	6,15%	5,98%	18,61%	0,00%	7,68%	0,54%		0,01%	0,00%	7,99%	0,25%	0,17%	1,32%	0,00%	0,89%	44.683.791,00
1902	38,63%	11,75%	5,85%	6,49%	17,77%	0,00%	7,47%	0,52%		0,01%	0,03%	9,01%	0,22%	0,19%	1,25%	0,00%	0,81%	47.163.166,00
1903	36,15%	10,87%	6,50%	6,84%	19,19%	0,00%	8,74%	0,52%		0,01%	0,03%	8,51%	0,22%	2,13%	1,33%	0,00%	0,88%	44.408.730,00
1904	33,89%	11,89%	5,15%	6,43%	14,62%	0,00%	6,69%	0,37%		0,01%	0,04%	7,95%	0,63%	0,14%	11,55%	0,00%	0,65%	58.984.044,00
1905	28,71%	10,94%	6,19%	6,61%	17,03%	0,00%	7,45%	0,35%		0,01%	0,04%	8,43%	0,26%	0,20%	24,01%	0,00%	0,76%	53.359.464,00
1906	31,61%	9,55%	5,49%	7,49%	15,73%	0,00%	6,47%	0,30%		0,01%	0,00%	8,38%	0,22%	0,16%	23,52%	0,00%	0,62%	65.159.654,00
1907	32,84%	12,35%	6,03%	8,25%	16,02%	0,00%	5,86%	0,29%		0,01%	0,00%	3,60%	0,24%	0,17%	26,07%	0,00%	0,62%	63.551.843,00
1908	31,57%	17,87%	6,31%	8,21%	16,22%	0,00%	6,00%	0,26%		0,01%	0,00%	2,12%	0,29%	0,18%	28,17%	0,00%	0,65%	63.812.861,00
1909	30,99%	14,25%	6,25%	7,76%	16,31%	0,00%	6,19%	0,16%		0,01%	0,00%	4,41%	0,25%	0,17%	26,77%	0,00%	0,63%	65.993.925,00

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak kr. Hrvatske i Slavonije 1905 i 1910

Kao logičan nastavak govora o proračunskim prihodima, prvenstveno o najznačajnijoj stavci tangenti dohodaka od 45%, nameće se potreba analize sveukupnih dohodaka. Kao što se može vidjeti - ukupni prihodi Hrvatske i Slavonije sastavljeni su glavninom od izravnih poreza te od dohodaka i trošarina. Jasno je da u kontekstu analize nije moguće uzimati svaki pojedinačni podatak te ga minuciozno obrađivati. No, te najznačajnije po segmentima valja pobliže promotriti. Već na prvi pogled vidljivo je da se kumulativ u periodu za koji postoje podatci i više nego utrostručio. Kako je riječ od razdoblju od nepunih trideset godina, uzevši u obzir da nije bilo značajne inflacije, navedeni je podatak svakako važan.

Horizontalna analiza, alat koji je već korišten, omogućuje konkretniji uvid u odnose unutar cjelokupnih primitaka. Točnije rečeno, na jednostavan način daje mogućnost izvlačenja ipak „najvažnijih“, odnosno postotno i apsolutno najvećih dohodaka te usmjerava na baziranje upravo na njih.

Graf 12: Kumulativni iznos dohodata kr. Hrvatske i Slavonije

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak kr. Hrvatske i Slavonije 1905 i 1910

Tablica 24: Relevantniji dohodci kr. Hrvatske i Slavonije

Godine	Izravni porezi i od 1888 zemljorazretni prirezi	Potrošarine i porez na piće	Biljegovina	Pravne pristojbe i takse	Dohodarstvo duhana	Dohodarstvo soli	Ukupno
1882	9.676.917,00	625.906,00	1.008.794,00	1.602.934,00	4.441.288,00	2.055.016,00	20.343.812,00
1883	9.360.218,00	810.729,00	1.099.996,00	1.629.311,00	4.522.965,00	2.104.734,00	20.622.852,00
1884	9.907.952,00	537.132,00	1.155.267,00	1.528.323,00	4.777.358,00	1.979.496,00	20.803.528,00
1885	9.789.087,00	799.899,00	1.171.497,00	1.627.464,00	4.801.599,00	1.971.880,00	21.148.184,00
1886	9.556.287,00	559.515,00	1.186.858,00	1.742.455,00	4.659.614,00	1.923.240,00	20.728.353,00
1887	9.404.764,00	664.741,00	1.210.270,00	1.966.089,00	4.885.716,00	1.872.157,00	20.980.800,00
1888	9.660.507,00	1.384.987,00	1.274.379,00	1.540.443,00	4.776.777,00	2.040.110,00	21.531.374,00
1889	9.936.822,00	1.031.839,00	1.351.640,00	2.081.801,00	5.032.076,00	2.078.700,00	22.407.640,00
1890	13.745.205,00	1.469.433,00	1.969.977,00	2.325.630,00	7.148.164,00	3.013.554,00	32.915.968,00
1891	19.890.808,00	1.565.415,00	1.977.881,00	2.564.814,00	7.347.017,00	3.131.544,00	41.774.407,00
1892	16.957.028,00	8.977.074,00	2.062.637,00	2.831.205,00	7.538.285,00	3.090.289,00	47.442.353,00
1893	17.331.657,00	5.828.487,00	2.209.449,00	2.787.481,00	7.707.295,00	3.354.579,00	45.218.306,00
1894	17.437.439,00	6.574.107,00	2.363.053,00	3.035.447,00	7.943.484,00	2.936.032,00	47.770.453,00
1895	17.034.986,00	6.196.036,00	2.458.274,00	2.692.527,00	8.134.688,00	3.452.021,00	44.591.205,00
1896	17.186.948,00	6.850.158,00	2.577.228,00	2.985.230,00	7.799.057,00	3.293.257,00	46.558.109,00
1897	16.968.786,00	6.862.791,00	2.626.814,00	2.787.071,00	7.940.209,00	3.562.712,00	47.158.660,00
1898	17.495.551,00	6.670.565,00	2.670.442,00	2.767.947,00	8.032.701,00	3.644.191,00	47.396.212,00
1899	17.269.209,00	5.678.770,00	2.643.952,00	2.933.163,00	8.204.787,00	3.600.439,00	46.383.937,00
1900	17.336.601,00	5.156.967,00	2.685.921,00	2.710.524,00	8.074.099,00	3.772.361,00	44.835.330,00
1901	17.613.521,00	4.905.653,00	2.749.389,00	2.670.154,00	8.315.928,00	3.432.293,00	44.683.791,00
1902	18.217.392,00	5.542.922,00	2.758.420,00	3.061.680,00	8.381.553,00	3.524.681,00	47.163.166,00
1903	16.054.514,00	4.826.941,00	2.887.246,00	3.039.411,00	8.520.669,00	3.879.705,00	44.408.730,00
1904	19.987.770,00	7.015.000,00	3.037.305,00	3.793.387,00	8.625.022,00	3.944.521,00	58.984.044,00
1905	15.317.953,00	5.835.000,00	3.303.839,00	3.525.762,00	9.089.176,00	3.973.652,00	53.359.464,00
1906	20.599.486,00	6.220.000,00	3.577.439,00	4.881.094,00	10.252.722,00	4.213.158,00	65.159.654,00
1907	20.868.162,00	7.846.000,00	3.834.968,00	5.245.197,00	10.178.122,00	3.723.448,00	63.551.843,00
1908	20.145.410,00	11.401.000,00	4.025.237,00	5.236.007,00	10.349.532,00	3.831.939,00	63.812.861,00
1909	20.450.141,00	9.403.000,00	4.126.422,00	5.120.640,00	10.761.757,00	4.084.524,00	65.993.925,00

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak kr. Hrvatske i Slavonije 1905 i 1910

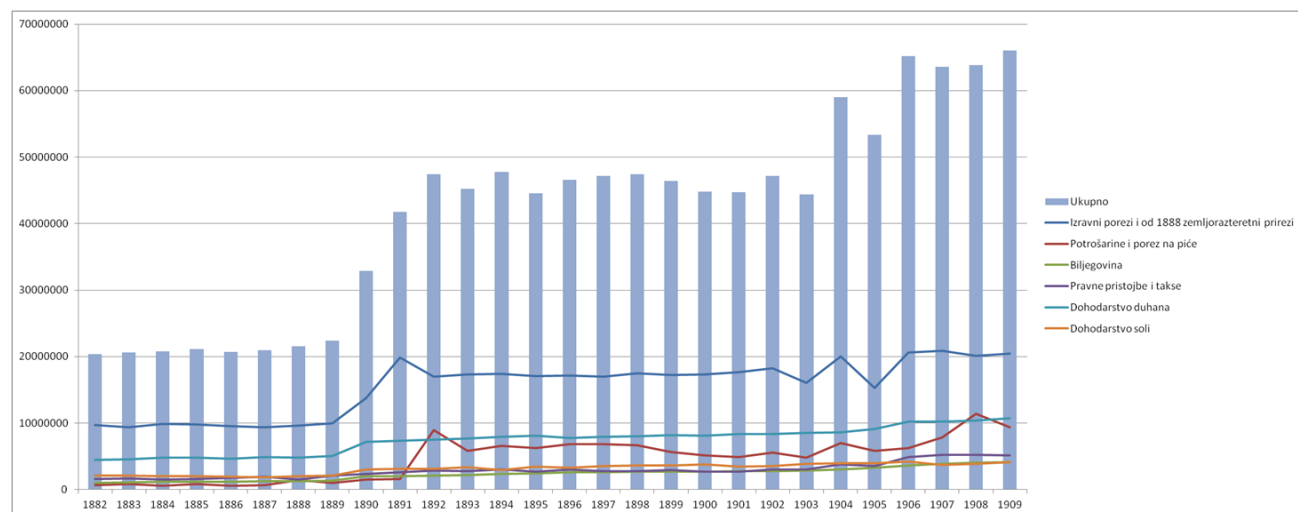
Prihodi od poreza, prikazani na ovaj način, dakle: apsolutni iznosi, njihov omjer, grafički prikaz te ekstrakcija najrelevantnijih, drugim riječima - najvećih, od izuzetnog je značaja. Za razliku od promjena koje uočavamo u stavkama državnog proračuna, gdje su relevantni nagli skokovi ili padovi, u ovome je slučaju neophodno proanalizirati situaciju iz godine u godinu, barem za najrelevantnije stavke. Iako zahtjevan posao, ipak upravo promjene koje se odražavaju u rastu ili padu izravnih poreza i trošarina najilustrativnije prikazuje svakodnevicu stanovnika Hrvatske i Slavonije u promatranom razdoblju.

Primjerice, nagli rast potrošarina na piće upućuje na porast tog nameta, ali ne i smanjenje konzumacije. Također može odražavati pojačanu konzumaciju iz nekih razloga. Pitanje elastičnosti tržišta, ili jednostavnije rečeno, naklonosti stanovnika promatranih prostora prema piću neovisno o njegovoj cijeni, svakako može biti tema rasprave. Slična je situacija i sa pravnim pristojbama i taksama. Postavlja se pitanje je li porast dobiti od istih rezultat poskupljenja ili pak veće aktivnosti uzrokovane, primjerice, pristupačnošću? Ili pak, koliku je

ulogu odigrala cijena soli i inflacija na dohodarstvo soli, a koliko je tome uzrok obim proizvodnje?

Promatranjem ovih podataka može se pronaći čitav niz ovakvih pitanja koja su sama po sebi dovoljno široka za obradu te upravo iz tih razloga proizlazi činjenica da je na njih u okvirima ovoga rada teško dati konkretne odgovore.

Graf 13: Rast dohodaka kr. Hrvatske i Slavonije po skupinama

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak kr. Hrvatske i Slavonije 1905 i 1910

Rast stavki kao što su trošarine, potrošarine i porez na piće te dohodarstvo duhana, koji je uz neke nagle skokove ipak konzistentan, upućuje i na rast kupovne moći stanovnika što je u kontekstu ovoga rada itekako značajno. Do istog zaključka može navesti i rast izravnih poreza, koji je ipak prestrm da bi se pripisao rastu nameta za nekoliko postotnih poena. Navedeno upućuje na zaključak da je porast osobne potrošnje zaista jedan od faktora koji su navedeni kao potencijalni uzročnici rasta cjelokupnog gospodarstva. Poznato je da rast osobne potrošnje generira rast BDP-a, no rast samog gospodarstva, njegov razvitak potenciran možda vanjskim faktorima, može biti i zasigurno je uzročnik rasta osobne potrošnje, a ne direktno njegova posljedica.

Kao što je već naglašeno, teško se može sa preciznošću identificirati pravi uzrok rasta gospodarstva na temelju dostupnih podataka. Mogu se samo donositi pretpostavke temeljene i dokazane u ekonomskoj teoriji i praksi. Ipak, rast osobne potrošnje i prihoda od poreza, koji je u ovom poglavlju izražen i vidljiv, jedan je u nizu dokaza temeljne hipoteze gospodarskog razvitka u promatranom periodu.

2.2.4. Proračun Zemalja ugarske krune

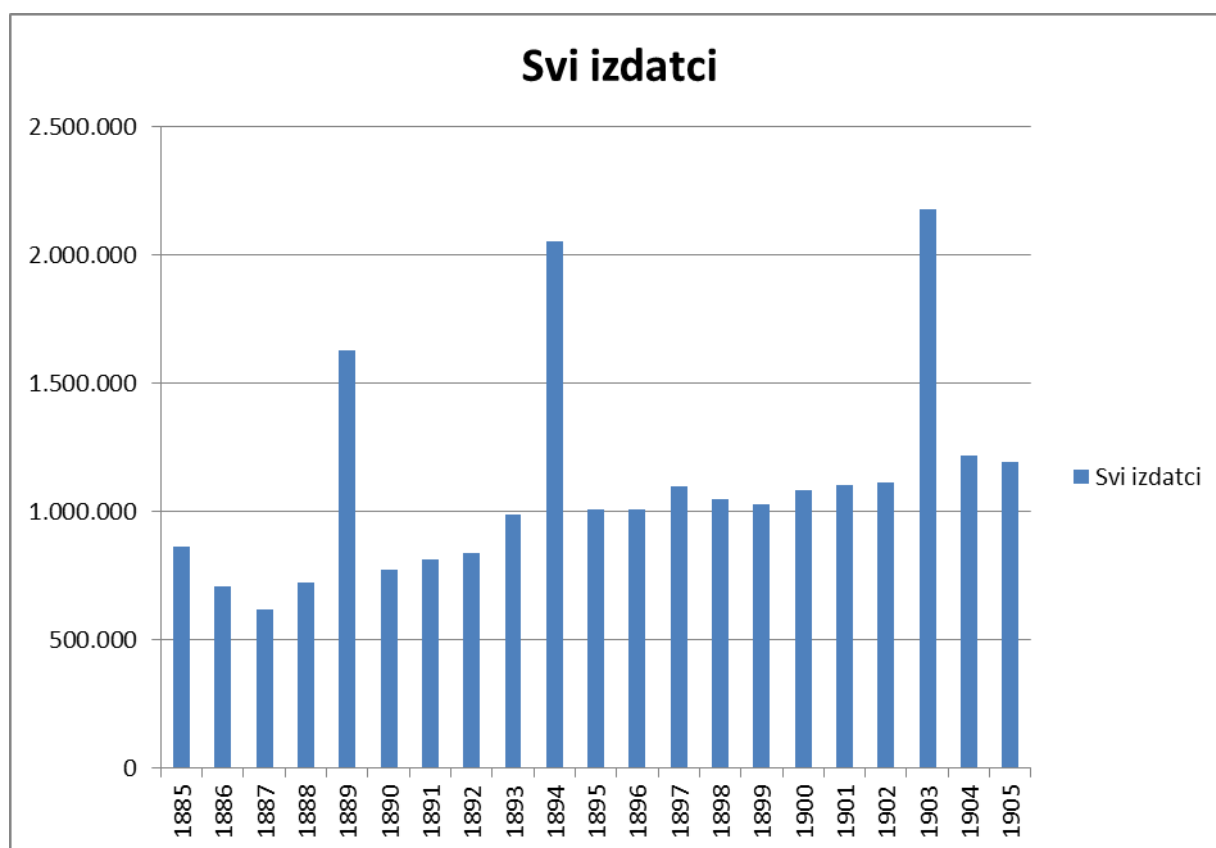
Tablica 25: Državni izdatci zemalja ugarske krune

Državni izdatci zemalja ugarske krune po zaključnim računima 1885-1905																				
Poglavlje	pravi primici i izdatci godine																			
	1885	1886	1887	1888	1889	1890	1891	1892	1893	1894	1895	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903	1904	1905
u 1000 kruna																				
Izdatci																				
Redoviti izdatci																				
Kraljevsko dvoranstvo	9.260	9.300	9.300	9.260	9.260	9.260	9.300	9.300	9.300	8.900	9.300	9.300	9.300	9.300	9.300	9.300	9.300	9.300	13.300	11.300
Kabinetska pisarna	150	146	130	144	144	148	146	138	144	148	154	160	147	137	160	160	178	178	178	178
Državni sabor	2.462	2.602	2.310	2.478	2.556	2.426	2.826	3.052	3.740	3.480	3.522	3.560	3.478	3.474	3.300	3.777	3.600	3.680	3.279	3.822
Zajednički izdatci	65.462	60.022	65.146	48.062			46	46.660	42.378	44.624	48.160	52.078	40.802	43.038	36.092	63.400	66.434	72.140	72.420	68.839
Mirovine organa centr. vlade, postojale od 1848 do 1867	156	250	0	122	114	186	74	66	58	48	42	40	34	31	28	20	24	22	20	19
Mirovine	9.430	10.144	11.028	11.946	12.636	13.318	13.788	14.236	14.620	15.218	7.817	15.972	17.821	18.398	19.302	19.940	20.450	23.176	22.101	23.983
Državni dugovi	216.914	225.016	225.006	230.020	211.172	212.230	238.656	236.946	205.290	287.110	250.426	252.108	248.095	253.325	260.722	230.353	240.432	283.971	280.675	282.852
Dugovi preuzeti podržavanjem željeznica	2.358	23.726	23.496	23	26.236	27	41.122	41.186	34.402	36.790	26.780	26.328	28.211	27.422	27.530	27.400	23.600	25.814	24.822	24.331
Garancije za željezničke kamate	7	15.766	16.204	13.862	8.796	7.874	3.152	2.076	1.580	1.866	1.926	1.558	1.177	819	1.721	3.258	3.581	2.235	1.697	2.006
Samouprava kr. Hrv. i Slav.	20.856	12.506	12.160	12.530	12.182	12.958	13.348	14.284	15.064	17.754	18.460	17.504	16.083	16.925	17.301	17.802	18.162	18.374	21.213	20.975
Državni računarski dvor	214	220	220	216	218	218	222	206	242	280	296	298	299	307	323	333	339	338	346	383
Upravno sudište	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	424	507	327	330	343	562	559	566	637
Predsjedništvo ministarstva	668	646	660	664	658	666	670	674	684	988	842	852	808	950	975	973	1.043	1.104	1.186	1.183
Ministarstvo na prešnjem dvoru	106	102	68	108	108	108	102	112	136	122	122	142	116	141	140	146	151	127	138	148
Minist. za Hrvat. Slav. i Dalm	72	72	72	72	72	72	68	72	76	80	82	86	87	88	91	90	93	94	93	104
Ministarstvo unutarnjih poslova	21.000	22.102	23.822	23.060	22.628	23.614	23.516	24.590	25.444	27.256	14.710	33.742	35.230	37.377	40.269	47.575	49.435	47.251	52.169	56.754
financija	112.752	111.466	125.260	68.326	114.490	111.658	122.290	138.228	158.262	146.948	151.364	182.190	196.784	172.964	181.397	176.274	177.796	171.806	182.806	157.658
trgovine	82.974	78.202	79.020	86.006	88.234	98.266	124.006	131.866	151.712	160.382	187.622	197.342	172.741	177.033	186.011	195.420	201.808	207.268	215.802	233.372
poljodjelstva	23.038	21.478	21.218	22.096	22.096	22.688	25.662	26.514	27.966	31.846	32.320	34.016	35.731	37.643	40.983	43.837	44.974	44.299	45.703	47.239
bogostvoja i nastave	12.070	12.398	12.872	12.622	13.420	13.872	14.582	15.254	16.076	17.350	19.138	23.646	26.106	27.003	30.973	39.549	35.077	37.404	41.231	45.170
pravosudja	23.426	23.606	23.282	23.524	23.888	24.272	24.564	25.192	27.870	14.63	30.096	32.306	33.542	34.193	35.428	36.874	38.905	35.582	36.126	40.730
za zemaljsku obranu	14.540	15.686	17.650	16.546	20.724	19.848	22.276	24.950	24.412	27.508	13.77	29.344	32.110	32.756	34.239	36.554	39.290	37.206	36.590	39.733
Ukupno	654.054	640.528	648.930	643.552	638.062	647.592	728.644	757.334	762.062	871.734	858.184	910.982	901.710	909.772	957.471	982.819	981.469	1.031.027	1.040.320	1.019.203
Prelazni izdatci	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0								
Državni sabor	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0				11	20	17	18	18
Mirovine	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0				431	243	273	320	339
Upravno sudište	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	48	14			6	2	1	1		0
Državni računarski dvor	0	0	0	0	4	0	0	0	14	38	2	2			1	1	1	23	-34	
Presjedništvo ministarstava	2	2	2	0	6	26	16	12	14	172	1.388	1.300	1.492	1.392	1.399	1.632	1.733	1.753	1.791	
Ministarstvo na prešnjem dvoru	4	4	—	8	18	22	54	2	20	8	8	46	36	24	20	19	20	18	18	18
za Hrvat. Slav. i Dalm	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0			17	8	6	3	14	4
unutarnjih poslova	280	176	168	538	116	116	136	112	192	332	546	320	334	314	1.027	566	320	750	4.897	5.714
financija	4.176	2.079	3.610	6.066	5.282	5.652	8.470	7.064	155.946	60.302	42.340	5.880	4.736	8.543	20.116	6.920	7.444	4.793	9.821	11.401
trgovine	26	—	—	—	724	760	1.106	1.492	1.512	1.632	1.582	3.961	4.930	7.279	10.147	7.144	7.192	6.369	7.093	8.574
poljodjelstva	1.338	842	3.230	936	856	574	752	1.712	2.182	5.004	2.700	2.304	3.447	4.370	4.684	4.409	4.033	4.062	3.923	9.131
bogostvoja i nastave	282	98	166	178	274	160	248	204	214	586	788	676	747	893	1.422	1.389	1.546	1.500	1.834	1.981
pravosudja	—	—	20	—	0	0	260	118	10	4	24	8	4	130	265	46	72	38	143	171
za zem. obranu	1.032	872	13.870	1.876	1.246	10.940	16.322	8.610	4.908	10.086	9.092	5.366	2.605	1.032	1.098	2.392	3.937	8.774	334	323
Državni dugovi	254.086	714	136	326	931.766	61.348	1.832	1.714	90	1.014.792	18.038	5.820	4.666	1.955	606	5	2.663	1.045.778	9.126	9.789
Garancija željez. kamata	0	0	0	0	0	0	4.868	7.712	500	176	60	56	74	23	1					
Ukupno	260.026	6.906	21.202	9.928	940.026	79.578	34.032	28.856	165.586	1.094.158	68.182	26.158	23.630	26.188	49.796	24.931	84.007	1.059.133	65.368	47.890
investicije	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0				1.718	1.397	513	371	101
Gradnja sabornice	500	352	1.216	1.336	1.392	1.416	2.630	2.116	2.120	1.916	3.460	860	2.000	4.761	2.467	5.310	5.947	5.500	4.938	3.622
Ministarstvo financija	15.028	6.182	7.234	5.402	5	4.752	1.396	2.666	2.178	2.938	2.540	2.728	4.574	4.033	3.032	14.290	13.493	12.202	12.171	2.640
trgovine	31.228	25.868	26.702	23.810	15.168	20.078	24	20.892	34.958	71.512	41.746	33.110	21.332	14.736	15.590	12.431	13.611	9.974	9.406	7.647
poljodjelstva	2.636	1.948	1.822	950	6	6.316	5	6.280	6.512	11.266	7.942	11.896	15.417	11.351	10.740	6.418	7.481	8.084	4.389	1.432
pravosudja	690	300	124	298	260	3.728	902	842	526	864	946	8.054	2.045	1.719	2.456	1.941	1.979	1.904	1.391	1.777
Ostale investicije	301	1.172	1.620	622	618	1.000	860	1.072	2.092	3.688	6	82.484	43.469	41.165	20.326	28.977	28.895	28.795	33.927	48.923
Ukupno	46.544	41.962	39.698	20	28.740	36.058	34.982	21.978	48.386	72.282	62.208	140.038	88.837	77.803	64.031	70.699	71.708	65.276	86.793	72.307
Vanredni zajednički izdatci	8.460	16.076	13.731	38.208	20.862	8.176	14.812	14.100	13.862	13.086	13.252	18.781	31.656	13.370	12.223	28.265	23.571	20.218	22.872	22.759
Svi izdatci	861.032	705.472	616.692	724.086	1.627.756	773.804	812.592	835.268	989.894	2.051.260	1.009.026	1.095.959	1.048.883	1.027.135	1.083.521	1.101.833	1.110.895	2.178.618	1.215.868	1.192.900

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak zemalja ugarske krune 1896 i 1906

Graf 14: Kumulativni izdatci Zemalja ugarske krune

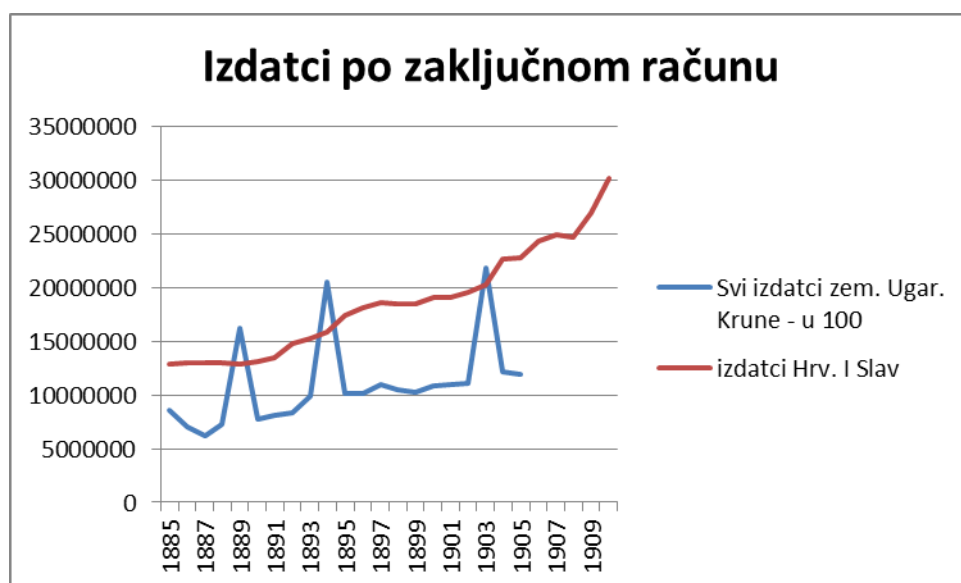

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak zemalja ugarske krune 1896 i 1906

Kao što je jasno u tablici 26, a još i bolje u grafu 11, koji oboje prikazuju zajedničke izdatke zemalja ugarske krune, i u ovome je slučaju rast neupitan. No, ono što zasigurno privlači pažnju i što je jasno izraženo grafom su nagli skokovi u državnoj potrošnji 1885., 1889., 1894. i 1904. godine. Graf vrlo jasno upućuje na navedene godine gdje državni izdatci bilježe porast od gotovo 50%.

Odgovor navedenom pitanju može se pronaći u tablici 26 koja upućuje na značajan i nagli skok državnih dugova za navedene godine. Visina otplate državnog dugovanja u 1885. godini iznosi 254.086.000 kruna, što je u okvirima ovoga sustava i prihvatljiva brojka. No isti skače na aproksimativno 1.000.000.000 kruna u naredne 3 situacije, sigurno izazivajući tektonske poremećaje u državnom financiranju.

Graf 15: Komparacija izdataka Zemalja ugarske krune i kr. Hrvatske i Slavonije

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak zemalja ugarske krune 1896 i 1906

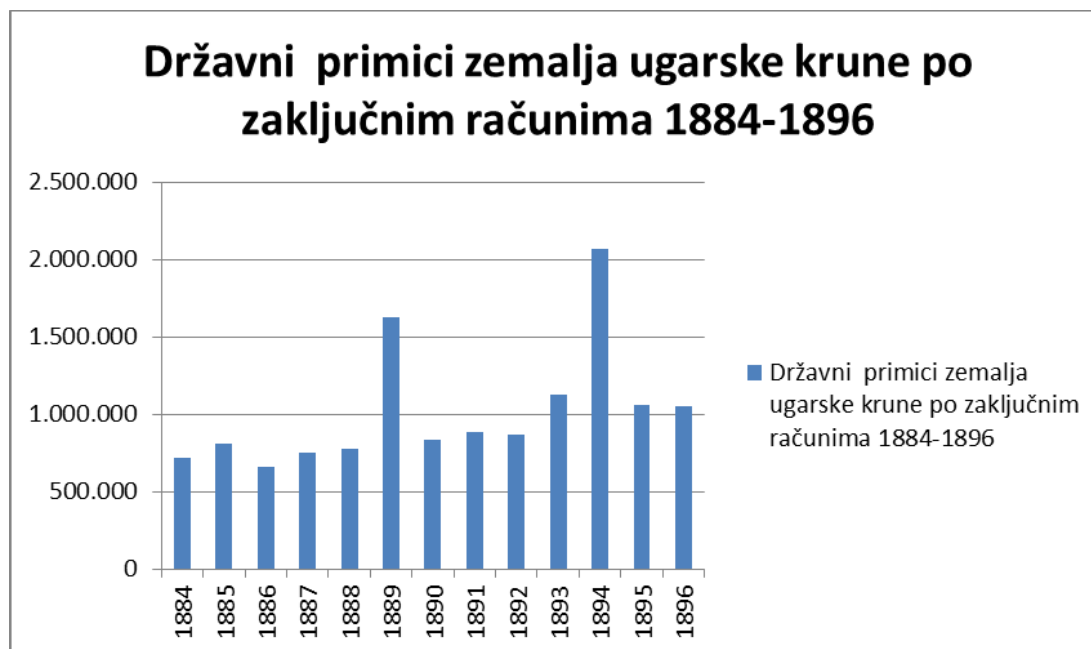
Usporedi li se rast izdataka Zemalja ugarske krune sa onim Hrvatske i Slavonije, jasno stavljaјуći vrijednosti u komparabilan omjer, vidljivo je kako Hrvatski i Slavonski izdatci imaju stabilan rast temeljen na stabilnom rastu primitaka. Nasuprot navedenim, izdatci proračuna Zemalja ugarske krune bilježe nekoliko već navedenih skokova, ali još zanimljivije, imaju i sporiji trend porasta, pri normalnim uvjetima, od proračunskih izdataka Hrvatske i Slavonije. Može se ustvrditi kako je opterećenje zajedničkom proračunu zasigurno bila potreba za kapitalnim ulaganjima i investiranjem. Ti investicijski ciklusi nisu zaobišli ni Hrvatsku i Slavoniju, a manifestiraju se prvenstveno i najočitije kroz gradnju željezničke mreže. Kako autonomni proračun nije uključivao potrebe za takvim troškovima, sredstva su usmjeravana u tri autonomna resora koja plasiranjem sredstava imaju dodatan pozitivan efekt na prostor Hrvatske i Slavonije. Iz navedenog je vidljivo da ekonomija, u ovome slučaju rashodovna strana proračuna, u Hrvatskoj i Slavoniji počiva na puno zdravijim temeljima od zajedničkog proračuna.

Tablica 26: Primitci Zemalja ugarske krune po zaključnom računu

Državni primitci zemalja ugarske krune po zaključnim računima 1884-1896													
Poglavlje	pravi primitci i izdatci godine												
	1884	1885	1886	1887	1888	1889	1890	1891	1892	1893	1894	1895	1896
u 1000 kruna													
Primitci. Redoviti primitci.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Državni dugovi.	28.894	31.034	31.298	33.020	27.890	14.790	10.818	8.276	7.544	7.068	7.218	6.768	8.616
Državni računarski dvor	6	4	4	4	6	4	4	6	4	0	2	—	0
Ministarstvo na prev. dvoru	0	—	—	—	—	2	2	2	2	2	2	2	2
nutarnjih poslova	1.582	1.586	1.628	2.600	2.032	2.028	2.364	2.282	2.488	2.164	2.400	2.218	2.568
financija	480.020	507.526	495.970	508.328	494.926	513.180	567.642	796.990	609.896	667.290	671.868	659.676	673.006
trgovine	68.592	78.878	67.566	76.294	120.274	127.402	139.392	189.848	197.140	223.242	234.618	252.824	281.384
poljodjelstva	19.040	19.832	18.944	19.806	20.660	22.360	20.798	26.332	27.714	27.200	29.066	28.034	30.270
bogoštovlja i nastave	992	1.118	1.626	1.234	1.478	1.616	1.762	1.944	2.230	2.456	2.730	2.754	2.868
pravosudja	1.322	1.356	1.568	1.502	1.594	1.576	1.664	1.498	1.240	1.742	1.856	1.826	1.480
za zemaljsku obranu	432	500	676	568	532	538	574	666	726	672	658	658	628
Garancije željezničkih kamata	38	1.216	158	2.160	624	646	1.422	896	202	80	54	0	0
Zemljo rasteretni dugovi	—	—	—	—	—	—	0	0	0	0	0	—	98
Ukupno	600.900	643.248	622.038	644.136	670.054	683.942	746.666	828.738	849.186	932.020	953.466	954.816	1.019.028
Prelazni primitci.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
MiuiSTARSTVO financija	24.766	12.620	7.202	22.836	71.570	11.348	8.798	17.218	6.958	163.096	65.920	54.750	15.084
Državni dugovi	212.804	313.622	72.712	82.072	24.906	934.520	72.220	23.404	0	27.118	1.035.434	38.110	4
ostali prelazni primitci	338	4.054	2.878	3.336	9.390	1.246	12.822	14.258	17.340	8.222	15.548	14.546	20.162
Ukupno	119.453	165.378	41.396	108.244	105.866	947.114	93.840	54.880	24.298	198.436	1.116.902	107.406	35.250
Svi primitci	720.353	808.626	663.434	752.380	775.920	1.631.056	840.506	883.618	873.484	1.130.456	2.070.368	1.062.222	1.054.278

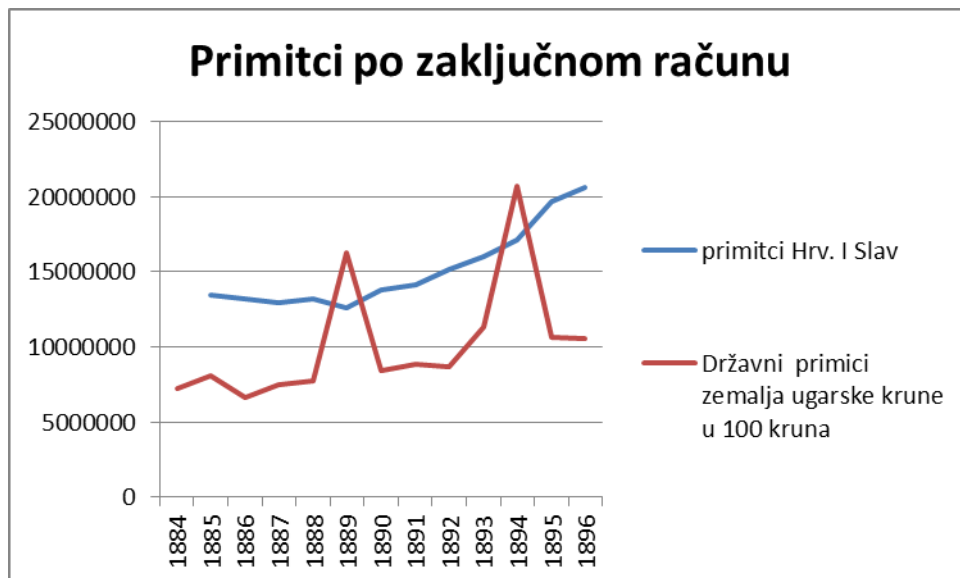
Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak Zemalja ugarske krune 1896 i 1906

Graf 16: Kumulativni primitci Zemalja ugarske krune po zaključnom računu

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak Zemalja ugarske krune 1896 i 1906

Graf 17: Komparacija izdataka Zemalja ugarske krune i kr. Hrvatske i Slavonije po zaključnom računu

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak Zemalja ugarske krune 1896 i 1906

Kao što je i slučaj sa izdatcima, po grafu 14 vidljivo je da se ista situacija ponavlja i sa primitcima. Primitci Hrvatske i Slavonije po zaključnom računu stabilnije i okomitije rastu te je očito da razvoj, odnosno ekonomska kretanja, teku ugladenim mirnim i pozitivnom tokom. Skokovi koji se uočavaju u zajedničkom proračunu zaduživanja su 1889. te 1894. godine pa se kao takvi mogu isključiti iz komparacije, stavljajući ih u rubriku izdvojenica, kako se u statistici takvi „ekstremi“ označavaju. Na tragu toga vidimo da prihodi Hrvatske i Slavonije strmiye rastu od prihoda zajedničkog proračuna što još jednom potkrepljuje tezu o ekonomskom rastu, i to strmom rastu, u državopravnim okvirima u kojima se Hrvatska i Slavonija tada nalazila.

2.2.5 Analiza primitaka Zemalja ugarske krune

Tablica 27: Državni primitci Zemalja ugarske krune

Državni primitci zemalja ugarske krune														
Pravi državno - gospodarski primitci u 1000 kruna														
Godine	Izravni porezi	Potrošarine	Biljegovine	Pravne pristojbe	Takse	Dohodarstva	Poštarsstvo, bizjojavstvo i telefonstvo	osmi primitci	Ukupno	primitci podhvata	primitci od prodaje državnih dobara	Vjeresiske operacije	primici s konverzija	državni primitci ukupno
1886	187.714	63.210	18.856	31.918	878	122.068	22.462	121.400	569.718	131.530	4.582	0	0	705.830
1887	193.174	69.674	19.308	31.088	910	119.288	22.896	144.084	600.422	140.512	12.626	0	0	753.560
1888	202.052	69.824	20.214	33.862	754	124.174	24.342	136.932	612.154	152.254	11.512	0	0	775.920
1889	197.636	88.684	21.880	34.690	768	123.794	24.604	34.286	526.354	60.836	9.348	0	93.451	696.538
1890	202.200	95.848	22.140	35.606	946	167.654	25.844	89.428	639.666	166.764	6.096	0	27.820	812.406
1891	211.766	103.618	22.950	39.074	986	174.464	27.358	73.582	640.918	221.222	7.748	0	1.730	881.888
1892	206.820	110.896	24.458	40.476	986	160.434	28.560	45.754	638.396	231.020	4.068	0	0	873.484
1893	209.166	130.824	25.960	42.982	1502	174.574	30.404	74.074	691.286	433.406	5.656	0	0	1.010.468
1894	214.786	121.774	27.536	44.246	1334	175.740	32.068	40.668	681.964	345.766	5.208	0	135.434	1.032.818
1895	214.004	126.748	29.132	45.222	1322	180.722	21.550	82.174	712.874	344.416	4.810	0	0	1.062.220
1896	219.673	166.544	30.106	45.228	1.201	147.854	36.312	51.098	698.106	333.510	5.290	0	0	1.038.906
1897	220.816	166.600	30.748	46.424	1.394	148.082	38.336	123.820	776.220	332.760	4.048	0	0	1.113.028
1898	220.911	164.469	32.190	49.199	1.549	148.143	42.125	63.108	723.684	326.364	2.948	0	0	1.052.948
1899	224.340	158.185	32.163	48.102	1.243	140.677	45.180	54.112	715.411	312.280	1.972	0	0	1.020.609
1900	225.852	176.137	32.185	48.346	1.178	140.022	41.103	168.172	851.095	345.941	0	0	0	1.197.036
1901	227.848	173.831	32.478	48.710	1.517	143.846	49.484	51.987	781.812	317.362	2.786	0	0	1.051.460
1902	228.894	174.089	39.886	53.848	1.287	155.478	51.381	50.773	751.280	320.624	6.707	2.406	0	1.065.960
1903	168.584	184.851	36.483	48.140	1.343	155.356	53.143	47.083	708.757	374.610	3.463	1.103.938	0	2.140.780
1904	263.643	189.837	35.748	63.150	3.150	161.833	57.067	59.374	689.261	439.019	4.083	87.469	0	1.219.832
1905	123.864	173.459	37.148	40.354	1.838	167.321	59.532	59.579	665.428	368.811	2.884	25.317	0	1.057.850

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak Zemalja ugarske krune 1896 i 1906

Tablica 28: Horizontalna analiza redovnih primitaka Zemalja ugarske krune

Horizontalna analiza - redovni primitci									
Godine	Izravni porezi	Potrošarine	Biljegovine	Pravne pristojbe	Takse	Dohodarstva	Poštarstvo, brzojavstvo i telefonstvo	osmi primitci	Ukupno
1886	32,9%	11,1%	3,3%	5,6%	0,2%	21,4%	3,9%	21,3%	100,0%
1887	32,2%	11,6%	3,2%	5,2%	0,2%	19,9%	3,8%	24,0%	100,0%
1888	33,0%	11,4%	3,3%	5,5%	0,1%	20,3%	4,0%	22,4%	100,0%
1889	37,5%	16,8%	4,2%	6,6%	0,1%	23,5%	4,7%	6,5%	100,0%
1890	31,6%	15,0%	3,5%	5,6%	0,1%	26,2%	4,0%	14,0%	100,0%
1891	33,0%	16,2%	3,6%	6,1%	0,2%	27,2%	4,3%	11,5%	100,0%
1892	32,4%	17,4%	3,8%	6,3%	0,2%	25,1%	4,5%	7,2%	100,0%
1893	30,3%	18,9%	3,8%	6,2%	0,2%	25,3%	4,4%	10,7%	100,0%
1894	31,5%	17,9%	4,0%	6,5%	0,2%	25,8%	4,7%	6,0%	100,0%
1895	30,0%	17,8%	4,1%	6,3%	0,2%	25,4%	3,0%	11,5%	100,0%
1896	31,5%	23,9%	4,3%	6,5%	0,2%	21,2%	5,2%	7,3%	100,0%
1897	28,4%	21,5%	4,0%	6,0%	0,2%	19,1%	4,9%	16,0%	100,0%
1898	30,5%	22,7%	4,4%	6,8%	0,2%	20,5%	5,8%	8,7%	100,0%
1899	31,4%	22,1%	4,5%	6,7%	0,2%	19,7%	6,3%	7,6%	100,0%
1900	26,5%	20,7%	3,8%	5,7%	0,1%	16,5%	4,8%	19,8%	100,0%
1901	29,1%	22,2%	4,2%	6,2%	0,2%	18,4%	6,3%	6,6%	100,0%
1902	30,5%	23,2%	5,3%	7,2%	0,2%	20,7%	6,8%	6,8%	100,0%
1903	23,8%	26,1%	5,1%	6,8%	0,2%	21,9%	7,5%	6,6%	100,0%
1904	38,3%	27,5%	5,2%	9,2%	0,5%	23,5%	8,3%	8,6%	100,0%
1905	18,6%	26,1%	5,6%	6,1%	0,3%	25,1%	8,9%	9,0%	100,0%

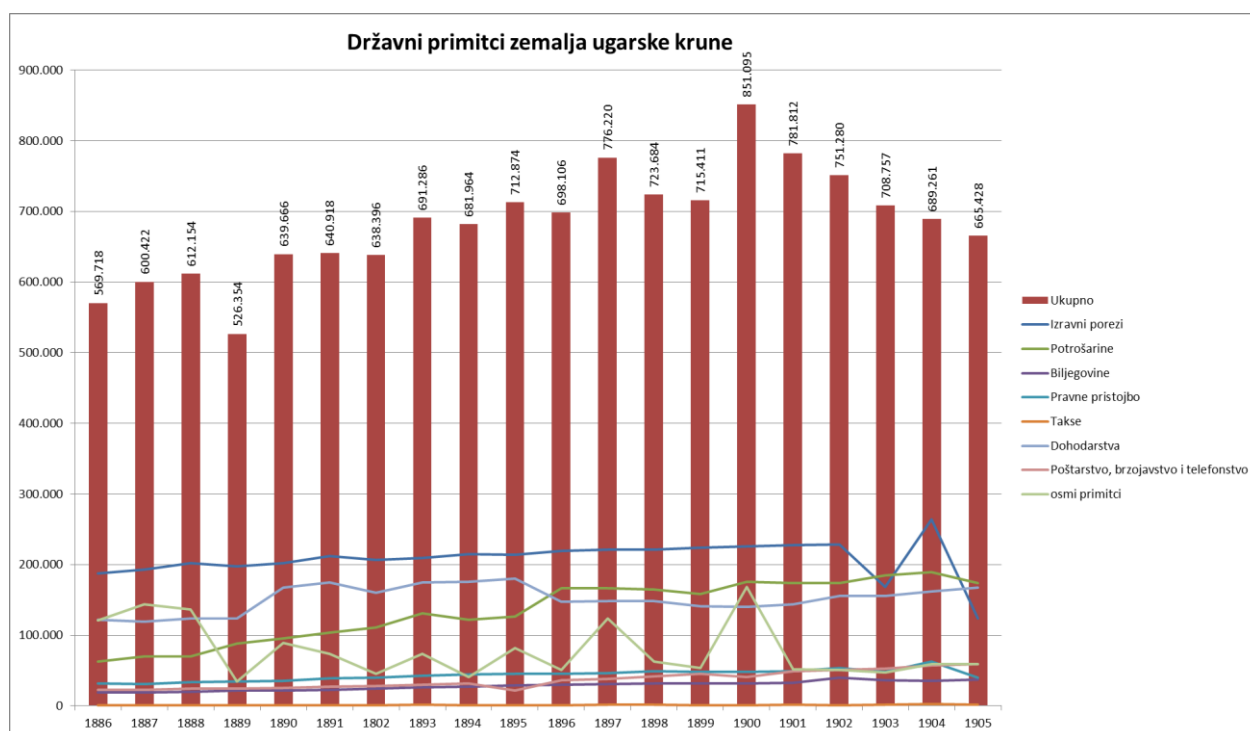
Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak Zemalja ugarske krune 1896 i 1906

Tablica 29: Horizontalna analiza izvanrednih primitaka Zemalja ugarske krune

Horizontalna analiza - izvanredni primitci						
Godine	Ukupno	primitci podhvata	primitci od prodaje državnih dobara	Vjeresiske operacije	primici s konverzija	državni primitci ukupno
1886	80,7%	18,6%	0,6%	0,0%	0,0%	100,0%
1887	79,7%	18,6%	1,7%	0,0%	0,0%	100,0%
1888	78,9%	19,6%	1,5%	0,0%	0,0%	100,0%
1889	75,6%	8,7%	1,3%	0,0%	13,4%	100,0%
1890	78,7%	20,5%	0,8%	0,0%	3,4%	100,0%
1891	72,7%	25,1%	0,9%	0,0%	0,2%	100,0%
1892	73,1%	26,4%	0,5%	0,0%	0,0%	100,0%
1893	68,4%	42,9%	0,6%	0,0%	0,0%	100,0%
1894	66,0%	33,5%	0,5%	0,0%	13,1%	100,0%
1895	67,1%	32,4%	0,5%	0,0%	0,0%	100,0%
1896	67,2%	32,1%	0,5%	0,0%	0,0%	100,0%
1897	69,7%	29,9%	0,4%	0,0%	0,0%	100,0%
1898	68,7%	31,0%	0,3%	0,0%	0,0%	100,0%
1899	70,1%	30,6%	0,2%	0,0%	0,0%	100,0%
1900	71,1%	28,9%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%
1901	74,4%	30,2%	0,3%	0,0%	0,0%	100,0%
1902	70,5%	30,1%	0,6%	0,2%	0,0%	100,0%
1903	33,1%	17,5%	0,2%	51,6%	0,0%	100,0%
1904	113,0%	72,0%	0,7%	14,3%	0,0%	100,0%
1905	62,9%	34,9%	0,3%	2,4%	0,0%	100,0%

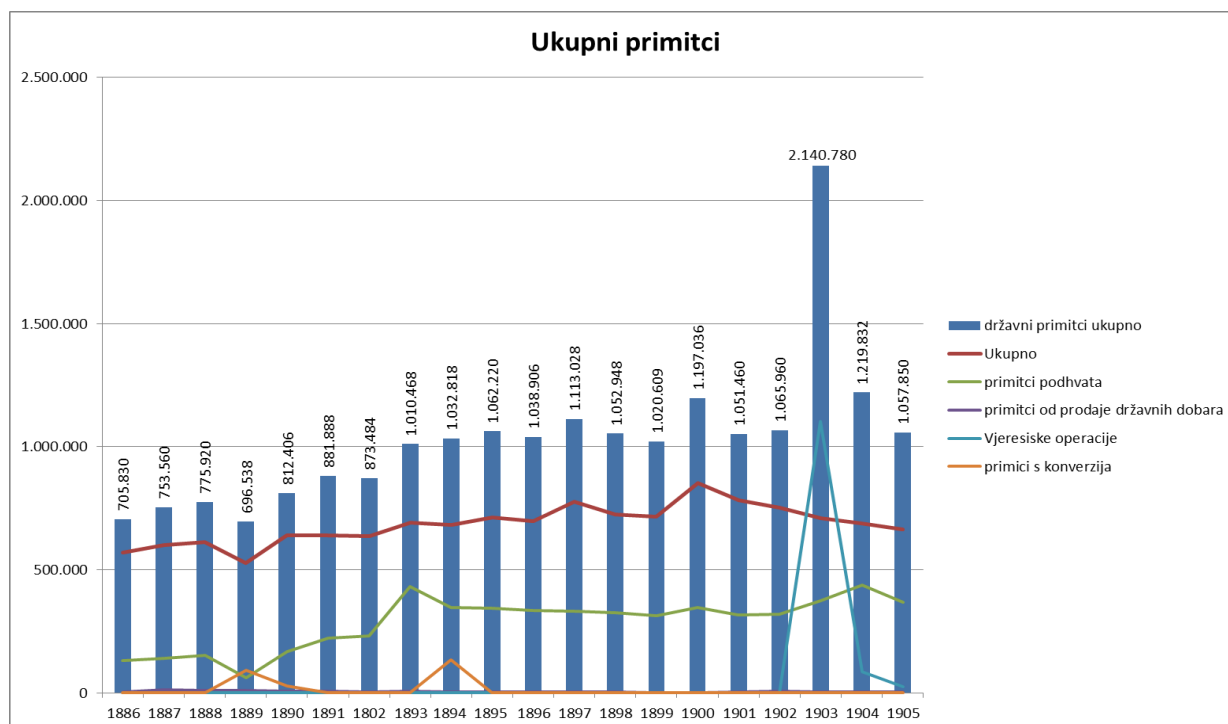
Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak Zemalja ugarske krune 1896 i 1906

Graf 18: Rast dohodaka Zemalja ugarske krune

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak Zemalja ugarske krune 1896 i 1906

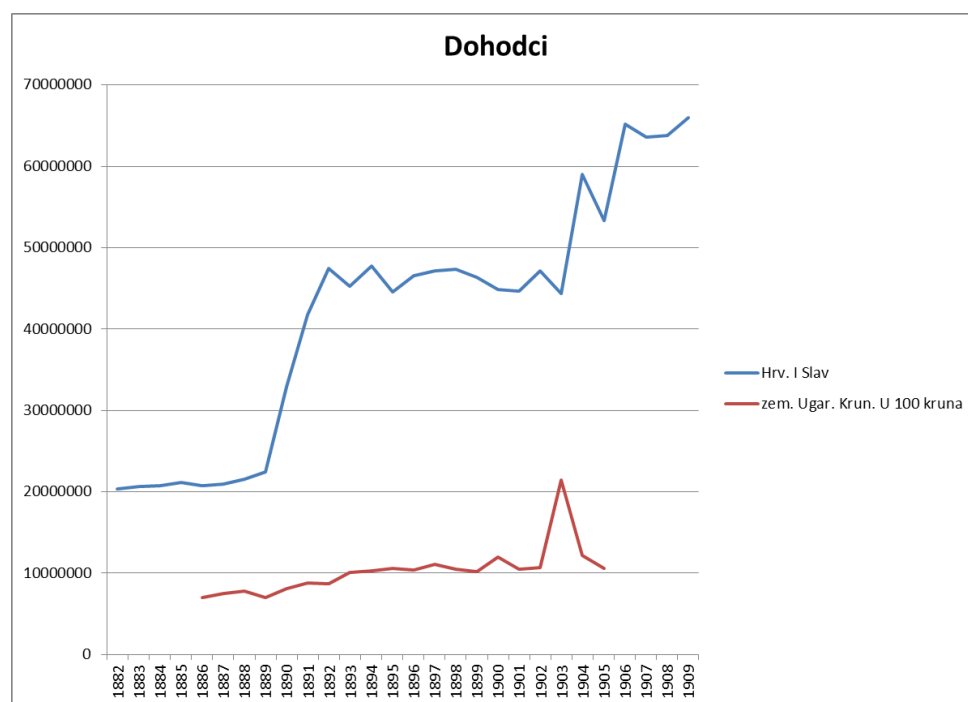
Graf 19: Rast ukupnih dohodaka Zemalja ugarske krune

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak Zemalja ugarske krune 1896 i 1906

Važno je prokomentirati i prihode od poreza i dohodaka Zemalja ugarske krune te ih pokušati proanalizirati na sličan način kao što je urađeno sa istima Hrvatske i Slavonije. Kao što je iz navedenih tablica vidljivo, za razliku od dohodaka Hrvatske i Slavonije, dohotci Zemalja ugarske krune podijeljeni su na redovne i izvanredne. Redovni dohotci gotovo su po nomenklaturi, ali što je zanimljivo i strukturi, u ukupnom dohotku identični onima u Hrvatskoj i Slavoniji. Komparacija navedenih nije potrebna jer teško da se može doći do ikakvih relevantnih zaključaka. Ono što je puno zanimljivije promatrajući dohotke Zemalja ugarske krune jesu izvanredni dohotci. Ova pojava uočljiva je na grafu 16 koji objedinjuje redovne i izvanredne dohotke. Uočava se anomalija 1903. godine, kada je zabilježen izniman skok, ponajprije generiran vjeresijskim operacijama. Odmah sljedeće godine, vidljiv je značajan pad. Svakako i na ovome primjeru može se otvoriti čitav niz pitanja koja zahtijevaju multidimenzionalne i višefaktorske odgovore.

Graf 20: Komparacija rasta dohodaka Zemalja ugarske krune i kr. Hrvatske i Slavonije

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak Zemalja ugarske krune 1896 i 1906

Također, uspoređujući dohotke Zemalja ugarske krune te Hrvatske i Slavonije, svakako se mogu primjetiti, u komparabilnim okvirima, da se ponavlja situacija kao i kod proračuna. Dohotci Hrvatske i Slavonije, brže i okomitije rastu. Ovime se ponovno potkrepljuje tezu o stabilnosti i rastu ekonomije, a odbacuju se premise o stagnaciji naspram Ugarske. Jasno, još

jednom se valja ograditi od startnih pozicija s kojima se ušlo u promatrano razdoblje i držati se prostorno vremenskih parametara.

2.3. Hrvatsko-slavonske stavke zajedničkog proračuna Zemalja ugarske krune

Kao što je već ranije u radu dokazano, rast BDP-a te BDP-a *per capita*, unatoč snažnom prirodnom priraštaju, može se sagledati kao jednu pozitivnu konstantu promatranog vremena. Također, trend porasta proračunskih prihoda potenciran rastom prvenstveno izravnih dohodaka od poreza, uz odsudstvo inflacije još je jedan dokaz snažnog porasta gospodarstva. Ukoliko se žele ekstrahirati silnice koje uzrokuju ta pozitivna kretanja, svakako se dolazi do izrazito kompleksnog zadatka. I u današnje vrijeme, unatoč čitavom nizu statističkih podataka koji su lako dostupni, lako je upasti u polemike o njihovom efektu, pozitivnom ili negativnom, na gospodarstvo. Svakako je valjana teza da je rast osobne potrošnje jedan od izravnih generatora ekonomskog rasta, odnosno kvantitativno izraženo, rasta BDP-a. Tu su i strana ulaganja te porast industrijske proizvodnje koji se nameće kao zamašnjak privreda, ali kojega je zbog nedostataka autoru dostupnih podataka teško numerički izraziti.

Upravo su strana ulaganja, bilo da je riječ o privatnom ili pak u ovome partikularnom slučaju kapitalu centralne države, silnica koju je lako pratiti, poglavito ukoliko je riječ o ulaganju u infrastrukturu te su kao takva posebno zanimljiva. Ukoliko se na ovaj rad gleda kao na ekonomski pregled gospodarske situacije, ne isključujući pritom prostorno vremensku prizmu, motivi ulaganja u infrastrukturu neće se raščlanjivati na političke i gospodarske. U zadanim okvirima potonji su predmet istraživanja. Svakako, valja istaknuti da je promatrani period od 40 godina iznimno dug, a politička situacija zamršena, što valja uzeti u obzir prilikom promatranja proračunskih stavaka koje možemo identificirati kao investicije te opravdano preispitivati njihovu potpunost.

Nakon dubinskog uvida u autonomni hrvatsko-slavonski proračun te komparacije istoga sa zajedničkim proračunom Zemalja ugarske krune, cilj je ovoga poglavlja pozabaviti se tokovima novca iz zajedničkog proračuna koji su mimo tangente od 45% bili usmjeravani prema prostoru Hrvatske i Slavonije te ih se kao takve može protumačiti kao „strane“ investicije. Još jednom valja apostrofirati važnost zanemarivanja političkih razloga istih u ovome kontekstu te promatranja samo u ekonomskim okvirima.

U arhivskoj građi, konkretnije u zakonima Hrvatsko-ugarskog sabora, mogu se pronaći zajednički proračun za Zemlje ugarske krune. Uzevši 1874. godinu kao početnu lako se mogu identificirati proračunski stavci namijenjeni Hrvatskoj i Slavoniji. Tako se za potrebe autonomne samouprave Hrvatske i Slavonije nailazi na iznos od 5.164.000 kruna. Nadalje, vidljiv je i iznos od 380.000 kruna koji je knjižen kao 45% prihoda Bjelovarske županije te možda i najzanimljiviji iznos od 4.140.000 vođen kao svota na raspolaganju zagrebačkom glavnom vojnom zapovjedništvu u ime uprave Vojne krajine, o kojemu će više riječi biti nešto kasnije.

Kao najdirektniji i najočitiji oblik izravnog stranog ulaganja u područje Hrvatske i Slavonije svakako se mogu označiti proračunski stavci pod ingerencijom Ministarstva financija te Ministarstva za javne radnje i komunikaciju. Ministarstvo financija osigurava 774.546 kruna, samo promatrane godine za funkcioniranje redom državne blagajne u Zagrebu, financijskog nadzorništva za Hrvatsku i Slavoniju, privremenog katastra u Hrvatskoj i Slavoniji, financijskih sudbenih stolova u Hrvatskoj i Slavoniji te za troškove Hrvatskog i Slavonskog krajiškog katastra. Iznos u visini od gotovo 15% cjelokupnog autonomnog Hrvatskog i Slavonskog proračuna ušao je direktno iz zajedničke blagajne u promatrano područje samo u 1874 godini.

Ministarstvo za javne radove i komunikaciju donosi još eklatantniji primjer izravnog ulaganja. Naime, pod ingerencijom navedenog ministarstva sve do njegovog preraspoređivanja 1890. godine, nalazi se gradnja i održavanje cesta, željeznica i vodenih puteva. Promatrane 1874. godine na gradnju i održavanje kamenih puteva u Hrvatskoj i Slavoniji utrošeno je 1.006.062 kruna, odnosno iznos u visini od 19,48% proračuna. Nadalje, u gradnju i održavanje vodenih puteva utrošeno je 128.496 kruna ili iznos u visini 2,4% proračuna za navedenu godinu.

Dakle, supsumirajući rečeno, bez stavke koja se odnosi na raspolaganje zagrebačkom glavnom vojnom zapovjedništvu u ime uprave Vojne krajine i koja je zbog same visine i najzanimljivija, izravna ulaganja u Hrvatsku i Slavoniju su 1874. godine iznosila 2.226.096 kruna odnosno 43.1% visine ukupnog proračuna. I laiku na području ekonomije je jasno da je efekt takvog priljeva kapitala strahovito značajan na državnoj razini. I bez teoretiziranja o multiplikaciji povrata temeljenoj na kapitalnim infrastrukturnim investicijama te odjeku završetka istih na gospodarstvo, iz samog je priljeva sredstava vidljivo da je pozitivni gospodarski učinak jednostavno neminovan.

Nastavi li se istom metodologijom pratiti samo investicije Ministarstva za javne radove i komunikaciju sve do 1889. godine, kada se njegova ingerencija raščlanjuje na Ministarstvo

trgovine te na Ministarstvo poljoprivrede, dolazi se do iznosa od 1.377.200 kruna utrošenih na izgradnju cesta i mostova. Važno je naglasiti, što je i detaljnije prikazano u poglavlju koje se bavi isključivo prometnom povezanošću promatranog prostora u zadanim vremenskim okvirima, da je Ministarstvo za javne radove i komunikaciju bilo izravno odgovorno samo za državne ceste, a ne za zemaljske i općinske, što vrijednost ovih investicija itekako stavlja u kontekst. Također, stavke unutar zajedničkog proračuna s vremenom postaje sve teže raščlanjivati. Naime, dolazi do integracije stavaka te se izgradnja cesta prestaje voditi odvojeno kao izgradnja u Hrvatskoj i Slavoniji i izgradnja u Ugarskoj i stavlja se pod zajednički nazivnik. Ista je, premda još i malo kompleksnija, situacija sa željezničkom mrežom. Iz navedenog može se zaključiti da su podatci o investicijama tek dio stvarnih izdataka. Izdvojene su one ceste i mostovi za koje je po nazivu vidljivo da se odnose na prostor Hrvatske i Slavonije, što nikako ne mora značiti da su navedene ukupne investicije u cestovnu i željezničku mrežu promatranog prostora.

Također, neke od stavaka nisu ni u kojem trenutku bile geografski odijeljene, tako da je o njima u ovome kontekstu teško govoriti. Unutar Ministarstva za javne radove i komunikaciju to su primjerice brzojavna ili poštanska mreža koje se knjiže upravo pod tim nazivom te je nemoguće razlučiti iznose koji su od navedenih bili investirani na području Hrvatske i Slavonije.

Od dostupnih podataka mogu se istaknuti troškovi za gradnju cesta i mostova koji se po nazivima zasigurno nalaze na teritoriju Hrvatske i Slavonije od 1.377.200 kruna. Troškove za navodnjavanje i reguliranje vodenih tokova, prvenstveno Save i Dunava, od 531.328 kruna i troškove koji se u zajedničkom proračunu knjiže kao izvanredni, a namijenjeni su uspostavljanju željezničkih linija od 8.482.346 kruna.

Iako se investicije u izgradnju i održavanje cestovne mreže mogu u određenoj mjeri pratiti tokom čitavog promatranog razdoblja, investicije u željeznice i vodene tokove kao zasebne stavke dostupne su samo do 1883. godine. Navedeno nikako ne znači da istih više nije bilo, već da su postepenom integracijom proračunskih izdataka završile pod zajedničkim nazivnikom te ih je kao takve nemoguće geografski raščlaniti jer se vode kao ulaganje u vodograđevine ili pak željeznice Zemalja ugarske krune.

Ipak, ulaganje koje je još uvijek vidljivo 1879. godine u gradnju vukovarsko-daljske željezničke pruge od 2.400.000 kruna, kada je autonomni proračun iznosio 6.100.996 kruna te 5.720.000 kruna 1881. godine za gradnju sisačko-sunjske pruge na razini proračuna od 6.860.766 kruna,

odnosno 83.32% iznosa cjelokupnog proračuna govori o visini i značaju investicija u prometnu mrežu.

Pošto direktni podatci kao što su oni nakon 1883. godine nestaju, investicije u željezničku i cestovnu mrežu moraju se svesti na razinu aproksimacije (obrađeno u poglavlju o prometnoj povezanosti).

Tablica 30: Izdatci iz proračuna Zemalja ugarske krune usmjereni prema kr. Hrvatskoj i Slavoniji

	Potrebe unutarnje samouprave Hrvatske i Slavonije			Ministarstvo financija					Ministarstvo za javne radove i komunikaciju							Izvanredni izdatci
Godina	Tangenta 45%	45% Bjelovarske županije	Na raspolaganju Zagrebačkom glavnom vojnom zapovjedništvu u ime uprave vojne krajine	Državna blagajna u Zagrebu	Financijsko nadzorništvo u Hrvatskoj i Slavoniji	Privremeni katastar	Financijski sudbeni stolovi u Hrvatskoj i Slavoniji	Troškovi hrvatskog i slavonskog krajiškog katastra	Državni građevinski ured	Rukovodstvo o cesta	Uzdržavanje e cesta	gradnja cesta i mostova	rukovodstvo o vodenih puteva	uzdržavanje vodenih puteva	gradnja vodenih puteva	
1874	5.164.000	380.000	4.140.000	26.068	174.472	25.154	18.590	530.262	60.818	17.460	695.784	292.000	8.896	82.992	293.600	0
1875		5.960.692	4.157.200	26.068			12.150					70.000			90.864	100.000
1876		6.100.000	4.197.200	26.068			12.150								26.864	0
1877		6.100.002	4.416.616	27.968			12.150									
1878		6.334.000	4.453.212	27.968			12.150									
1879		6.100.996	4.532.602	27.968			12.150									2.400.000
1880		6.174.834	4.532.602	27.968			12.150					115.200				
1881		6.860.766	4.532.140	27.968			12.150					0				5.720.000
1882		6.752.876	4.208.360	32.608			10.880					130.000				262.346
1883		7.485.690	4.199.002	32.608			11.390					130.000			120.000	
1884		7.451.042	4.199.002	32.608			11.390					130.000				
1885		7.622.816	4.400.000	32.408			12.190					130.000				
1886		7.598.252	4.400.000	32.408			12.190					130.000				
1887		7.683.266	4.400.000	32.408			12.190					90.000				
1888		7.708.268	4.400.000	31.908			12.190					110.000				
1889		7.727.060	4.400.000	32.270			12.190					50.000				
									Ministarstvo trgovine			Ministarstvo poljoprivrede				
1890		12.127.060		32.270			12.190					100.000	114.000			
1891		12.508.650		32.270			12.190					100.000				
1892		13.846.232					12.190					100.000				
1893		14.213.894					12.190					120.000			200.000	
1894		14.319.404					12.190					120.000				
1895		15.687.280					12.190					124.000				
1896		16.278.156					0					100.000				
1897		16.712.728					12.322					100.000				
1898		16.615.762					12.322					100.000				
1899		16.583.580														
1900		16.956.142					12.722									
1901		16.926.513					12.722									
1902		16.540.741					12.722									
1903		16.138.941					12.722									
1904		19.174.049					12.722									
1905																
1906		21.450.000					12.722					300.000				
1907		21.850.000					13.001					300.000				
1908		22.400.000					13.001					300.000				
1909		23.000.000					13.038					300.000				
1910																
1911		26.750.000					13.622					300.000				
1912		28.000.000					13.622					300.000				
1913		29.500.000					14.365					500.000				

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak Zemalja ugarske krune 1896 i 1906

Kao prijelomnu godinu u proučavanju izdataka iz zajedničkog proračuna koji su bili usmjereni prema teritoriju Hrvatske i Slavonije može se istaknuti 1890. godinu i to iz više razloga. Kao što je već naglašeno i u tablici vidljivo, Ministarstvo za javne radove i komunikaciju nestaje te se njegova zaduženja dijele na Ministarstvo trgovine te Ministarstvo poljoprivrede. Navedena su ministarstva postojala i prije, ali od 1890. godine dobivaju i nove ovlasti, a samim time im se i proračunska sredstva namijenjena njihovu funkcioniranju multipliciraju. Primjerice, Ministarstvo trgovine unutar zajedničkog proračuna Zemalja ugarske krune na svom kontu raščlanjuje stave namijenjene za:

1. Upravu
2. Državni građevinski ured
3. Javne ceste
4. Obrtnu i strukovnu trgovinsku obuku
5. Obrtne i trgovačke svrhe
6. Obrtni nadzor
7. Poštu, brzojav i telefon
8. Kraljevsku Ugarsku štedionicu
9. Brodarstvo
10. Kraljevsku brodsku oblast na donjem Dunavu
11. Željeznice
12. Kraljevske zalagaonice
13. Baždarenje i povjerenstvo za održavanje oružja
14. Povlastični ured i povlastničko vijeće
15. Kraljevski statistički ured

Sastav proračunskih stavki koje ulaze unutar ingerencije Ministarstva poljoprivrede još je i razgranatiji, no od predhodnih stavki u kontekstu investiranja, važna je gradnja i održavanje vodenih puteva. Upravo iz navedenog razloga, praćenje investicija po geografskom ključu postaje nemoguće te preostaje samo nagađanje i aproksimiranje temeljeno na jediničnom trošku po kilometru ili pak nekom drugom pokazatelju koji se može kvantificirati.

Uz navedene novčane sume, koje se mogu numerički egzaktno prikazati ili pak aproksimirati kao što je navedeno u poglavlju vezanom uz prometnu povezanost, ostaje pitanje novčanih tokova koji nisu tako jednostavno i ilustrativno prikazani. Naime, u sklopu Ministarstva poljoprivrede, veće svote novca troše se na subvencije i poticaje. Bilo da je riječ o svinjogojstvu, vinogradarstvu ili pak poticajima za uzgoj ratarskih kultura. Uzevši u obzir da

su navedeni troškovi prikazani na razini Zemalja ugarske krune teško se mogu deducirati u kojem omjeru su dospijevali na teritorij Hrvatske i Slavonije. Svakako možemo zaključiti da su određene svote novca, koje u odnosu na visinu autonomnog proračuna nikako nisu zanemarive, ulazile u Hrvatsku i Slavoniju te kroz mehanizam poticanja osobne potrošnje imele pozitivne gospodarske efekte.

Ukoliko se osobna potrošnja shvati kao komponenta agregatne potražnje, multiplikatorni pozitivni učinci na gospodarstvo su neupitni. U poglavlju koje se odnosi na BDP nedvosmisleno je utvrđen ekonomski rast koji se odražava kroz pozitivno kretanje navedenog. Analizom autonomnog proračuna vidljiv je značajan postotni porast prihodovne strane, potenciran prvenstveno porastom dobiti od izravnih poreza i trošarina, koji potom utječe na investicijska kretanja centralne države kroz koja se poboljšava kvaliteta života. Sam efekt je objašnjen pozitivnom poduzetničkom klimom i kretanjima privatnog kapitala kroz investicijska djelovanja koja utječu na porast novčane mase unutar Hrvatske i Slavonije. Prihvati li se činjenicu da je osobna potrošnja jedan od najznačajnijih faktora u rastu ekonomskih pokazatelja te poveže li se ta potrošnja ne samo sa poduzetničkim aktivnostima u zemlji, već i sa priljevom kapitala izvana svakako dolazimo do zanimljivih rezultata.

Primjerice, Ministarstvo financija na godišnjoj bazi u promatranom periodu isplaćuje aproksimativno 12.000 kruna za poslovanje financijskih sudova u Hrvatskoj i Slavoniji. Sama brojka u relativnom iznosu sa autonomnim proračunom nije pretjerano značajna, no ipak kroz promatrani period kumulativno se dolazi do 453.051 kruna koje su ušle u opticaj u Hrvatskoj i Slavoniji. Pridoda li se navedenom subvencije u poljoprivredi te još čitav niz institucija ili bolje rečeno zanimanja za koja se indikativno može zaključiti da su bila direktno financirana iz zajedničkog proračuna, može se pretpostaviti da je jedan od glavnih uzročnika gospodarskog rasta Hrvatske i Slavonije u promatranom periodu bio priljev svježeg kapitala koji je katalizirao rast gospodarstva kroz osobnu potrošnju. Ovaj makroekonomski agregat ovisi o stupnju korištenja raspoloživog proizvodnog potencijala, a u slučajevima ograničene dostupnosti uvoznih dobara potiče stvaranje dodane vrijednosti na domaćem tržištu. Vrijednosne i strukturne promjene osobne potrošnje dugoročno determiniraju gospodarske tijekove, makroekonomske pokazatelja, ali i životni standard i kvalitetu života stanovništva.

Nadalje, valja se pozabaviti i stavkom „Na raspolaganju Zagrebačkom glavnom vojnom zapovjedništvu u ime uprave vojne krajne“, ponajviše zbog njezine visine u odnosu na autonomni proračun.

Tablica 31: Izdatci iz proračuna zemalja ugarske krune usmjereni prema kr. Hrvatskoj i Slavoniji

Godina	Potrebe unutarnje samouprave Hrvatske i Slavonije		
	Tangenta 45%	45% Bjelovarske županije	Na raspolaganju Zagrebačkom glavnom vojnom zapovjedništvu u ime uprave vojne krajne
1874	5.164.000	380.000	4.140.000
1875		5.960.692	4.157.200
1876		6.100.000	4.197.200
1877		6.100.002	4.416.616
1878		6.334.000	4.453.212
1879		6.100.996	4.532.602
1880		6.174.834	4.532.602
1881		6.860.766	4.532.140
1882		6.752.876	4.208.360
1883		7.485.690	4.199.002
1884		7.451.042	4.199.002
1885		7.622.816	4.400.000
1886		7.598.252	4.400.000
1887		7.683.266	4.400.000
1888		7.708.268	4.400.000
1889		7.727.060	4.400.000
1890		12.127.060	
1891		12.508.650	
1892		13.846.232	
1893		14.213.894	
1894		14.319.404	
1895		15.687.280	
1896		16.278.156	
1897		16.712.728	
1898		16.615.762	
1899		16.583.580	
1900		16.956.142	
1901		16.926.513	
1902		16.540.741	
1903		16.138.941	
1904		19.174.049	
1905			
1906		21.450.000	
1907		21.850.000	
1908		22.400.000	
1909		23.000.000	
1910			
1911		26.750.000	
1912		28.000.000	
1913		29.500.000	

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak Zemalja ugarske krune 1896 i 1906

Sama promatrana stavka pojavljuje se na početku promatranog razdoblja i vrijednosti je 74% ukupne vrijednosti tangente 45%. Iako iznimno visoka, ne pojavljuje se na dohodovnoj strani proračuna. Odnosno, ne računa se u dobit razdoblja niti kao takva ulazi u sastav tangente 45%. Ista se situacija nastavlja sve do 1881. godine kad se mijenja, ali samo imenom u potrebe za razvojačenu Vojnu krajinu i postaje paušalna svota. Paušalni iznos se ustaljuje na svotu od 4.400.000 kruna 1885. godine i kao takav ulazi u sastav dohodovne strane proračuna. Samim time može se objasniti porast proračunskih prihoda za 63% navedene godine, koji su u poglavlju koje se bavi analizom proračuna postavili čitav niz pitanja. Također, pomnijim proučavanjem mogu se deducirati uzroke još jednoga nagloga rasta proračunskih prihoda koji se također čini, unutar ekonomskih zakona, neprirodno strmim. Riječ je o 1890. godini kada prestaje vrijediti paušalna stopa za potrebe razvojačene Vojne krajine te ona svojim obujmom i u financijskom smislu napokon postaje dio Hrvatske i Slavonije. Uzevši u obzir nagli skok izravnih poreza,

koji bi se u protivnom mogao pojasniti samo porastom poreznih stopa, vidljiva je integracija nove porezne jedinice u postojeći sustav, odnosno povećanje broja subjekata podložnih poreznom teretu. Kako su skokovi vidljivi u porastu dohodaka, dok prihodovna strana proračuna ne doživljava dramatične promjene, legitimno je zaključiti da je paušalna svota koja se od navedenog trenutka prestaje isplaćivati bila adekvatno izračunata. Moglo bi se čak i utvrditi da je trenutak donošenja paušalne svote od 4.400.000 kruna bila i svojevrsna pozitivna prevaga na stranu autonomnog proračuna Hrvatske i Slavonije u odnosu na zajednički, uzevši u obzir da je data razina dohodaka kroz porezno opterećenje dostignuta tek 1889. godine i to uz stalne stope rasta.

Predstavi li se problematiku uzroka gospodarskog rasta Hrvatske i Slavonije na ovaj način, izvajajući dva faktora kao moguće uzročnike istoga, može se zaključiti da je uspostavljen ispravan put ka razumijevanju ekonomskog rasta promatranog razdoblja. Kao što je već istaknuto, samo gradnja cesta, željeznica i vodenih puteva za koje sa sigurnošću možemo tvrditi da su izgrađeni, odnosno da su investicije na teritoriju Hrvatske i Slavonije od 1874. godine pa do 1913. godine u vrijednosti od 11.760.762 kruna. Dotična svota izuzetno je impresivna, u okvirima apsolutnih iznosa onodobnog autonomnog proračuna. Ipak, ne smije se zaboraviti i potencijalna ulaganja za koja se ne može sa geografskom preciznošću tvrditi da su ostvarena na promatranom teritoriju. Ipak, njihovo postojanje svakako se može predvidjeti i aproksimirati te na temelju navedenoga tvrditi da je jedan od važnih faktora u tako strelovitom rastu gospodarstva zasigurno bio i element kapitalnih investicija iz zajedničkog proračuna.

U usporedbi sa novčanom masom koja se ulijevala u Hrvatsku i Slavoniju iz zajedničkog proračuna drugim tokovima, kapitalne investicije ipak zauzimaju sekundarnu ulogu u rastu gospodarskih pokazatelja. Naime, samo svota izdvojene isprave „Na raspolaganju Zagrebačkom glavnom vojnom zapovjedništvu u ime uprave vojne krajne“, a potom paušalni iznos za razvojačenu Vojnu krajinu u razdoblju od 1874. do 1890. godine iznosi 69.567.936 kruna, dok je cjelokupni proračun istoga razdoblja 109.204.560 kruna. Pridodaju li se navedenom i spominjana sredstva koja su dolazila kroz Ministarstvo financija, ali i razne poljoprivredne subvencije i neraskidive proračunske stavke kao što je brzojavstvo, može se aproksimirati da je gotovo još jedan proračun ulazio u Hrvatsku i Slavoniju putem navedenih mehanizama. Takva situacija zasigurno u potpunosti objašnjava snažan porast osobne potrošnje koji postaje generator gospodarskog razvoja i ekonomskog uspona dokazano u poglavljima koja se bave BDP-om i analizom proračunskih stavki.

Dodatak 2: Primjer proračuna Kraljevine Hrvatske i Slavonije

Godina	1882			1883			1884			1885		
A: Izdatci (Potreba)	Redovni	Izvanredni	Ukupno	Redovni	Izvanredni	Ukupno	Redovni	Izvanredni	Ukupno	Redovni	Izvanredni	Ukupno
1. Sabor	50.000,00		50.000,00	50.000,00		50.000,00	50.000,00		50.000,00	75.000,00		75.000,00
<i>plaće i stanarine</i>			1.320,00	1.080,00	240,00	1.320,00	1.080,00	240,00	1.320,00			1.440,00
dnevnice, putni troškovi, pisar	48.680,00		48.680,00	48.680,00		48.680,00	48.680,00		48.680,00			73.560,00
2. Ban	26.000,00		26.000,00	2.600,00		26.000,00			26.000,00	35.800,00		35.800,00
plaća za bana	12.000,00		12.000,00	12.000,00		12.000,00	12.000,00		12.000,00			12.000,00
službovina za bana	4.000,00		4.000,00	4.000,00		4.000,00	4.000,00		4.000,00			8.800,00
vladi na raspolaganje za vladine svrhe	10.000,00		10.000,00	10.000,00		10.000,00	10.000,00		10.000,00			15.000,00
3. Odjel za unutarnje poslove	1.488.144,00	451.918,00	1.940.062,00	1.512.831,00	574.845,00	2.087.676,00	1.511.151,00	572.433,00	2.083.584,00	2.736.724,00	346.082	3.082.806,00
srednjošnja unutarnja uprava	91.028,00	400,00	91.428,00	91.161,00	400,00	91.561,00	91.674,00	3.200,00	94.874,00	149.485,00	10.338,00	159.823,00
gradjevni odsjek	20.818,00	150,00	20.968,00	20.818,00		20.818,00	20.821,00		20.821,00			33.013,00
računarski ured	39.829,00	100,00	39.929,00	39.829,00	100,00	39.929,00	39.894,00	100,00	39.994,00	64.366,00	3.003,00	67.369,00
statistički ured	4.500,00		4.500,00	7.000,00		7.000,00	7.000,00		7.000,00			7.100,00
zemaljski arhiv	3.347,00		3.347,00	3.434,00		3.434,00	3.483,00		3.483,00	3.483,00	440,00	3.923,00
zemaljska blagajna	11.587,00		11.587,00	11.587,00		11.587,00	11.606,00		11.606,00			14.971,00
političke oblasti i molbe	366.061,00	4.045,00	370.106,00	367.061,00	3.745,00	370.806,00	367.297,00	6.345,00	373.642,00	618.871,00	14.695,00	633.566,00
zdravstvo	178.260,00		178.260,00	178.360,00		178.360,00	178.960,00		178.960,00			217.780,00
zemaljsko oružarništvo		237.950,00	237.950,00		241.440,00	241.440,00		241.440,00	241.440,00			475.000,00
zemaljske i županijske zgrade	16.400,00		16.400,00	14.400,00		14.400,00	14.400,00		14.400,00			49.300,00
ceste i vodogradjevine	412.071,00	187.453,00	599.524,00	412.071,00	310.760,00	722.831,00	412.071,00	302.948,00	715.019,00	537.065,00	307.960,00	845.025,00
prinos narodnogospodarskim svrhom	132.100,00		132.100,00	157.100,00		157.100,00	158.290,00		158.290,00			173.957,00
prinos narodnom zavodu i stipendije	41.000,00	840,00	41.840,00	38.000,00	840,00	38.840,00	38.000,00	840,00	38.840,00	38.400,00	840,00	39.240,00
razne potrebe i nepredvidljivi troškovi	1.400,00	18.000,00	19.400,00	1.400,00	15.000,00	16.400,00	1.400,00	15.000,00	16.400,00	50.200,00	6.000,00	56.200,00
mirovine	169.743,00	2.980,00	172.723,00	170.610,00	2.560,00	173.170,00	166.255,00	2.560,00	168.815,00	303.733,00	2.806,00	306.539,00
4. Odjel za bogoštovlje i nastavu	544.800,00	24.152,00	568.952,00	559.599,00	64.188,00	623.787,00	582.467,00	6.228,00	588.755,00	1.047.399,00	69.712,00	1.117.111,00
središnja uprava	33.059,00	300,00	33.359,00	31.659,00	300,00	31.959,00	30.421,00	300,00	30.721,00	43.711,00	2.650,00	46.361,00
zemaljski prinos u svrhe bogoštovne	142.183,00		142.183,00	146.966,00		146.966,00	144.283,00		144.283,00	240.542,00	53.639,00	294.181,00
kr. Sveučilište Franje Josipa I	88.728,00	19.000,00	107.728,00	88.264,00	500,00	88.764,00	92.666,00	800,00	93.466,00	94.732,00	1.100,00	95.832,00
srednja učilišta	191.329,00	664,00	191.993,00	193.024,00	29.200,00	222.224,00	208.408,00		208.408,00	326.785,00	3.800,00	330.585,00
primalsko učilište u Zagrebu	4.780,00		4.780,00	4.780,00		4.780,00	4.780,00		4.780,00			5.780,00
uprava pučkih škola i preparandijah	35.426,00		35.426,00	34.230,00		34.230,00	36.753,00		36.753,00	201.850,00	2.150,00	204.000,00
stipendije i opće obrazovne svrhe	30.473,00	3.600,00	34.073,00	26.473,00	3.600,00	30.073,00	28.328,00	4.600,00	32.928,00	30.028,00	6.100,00	36.128,00
zemaljske i školske zgrade				8.500,00	30.000,00	38.500,00	6.500,00		6.500,00	21.000,00		21.000,00
mirovine	18.822,00	588,00	19.410,00	25.703,00	588,00	26.291,00	30.328,00	588,00	30.916,00	82.971,00	273,00	83.244,00
5. Odjel za pravosuđe	1.188.886,00	48.954,00	1.237.840,00	1.183.223,00	43.840,00	1.227.263,00	1.214.317,00	46.177,00	1.260.494,00	899.007,00	85.170,00	1.984.177,00
središnja uprava	27.882,00		27.882,00	27.882,00		27.882,00	27.905,00		27.905,00			37.824,00
stol sedmorice	47.715,00	200,00	47.915,00	44.120,00	200,00	44.130,00	43.993,00	200,00	44.193,00	59.911,00	200,00	60.111,00
banski stol	109.200,00	350,00	109.550,00	96.313,00	350,00	96.663,00	96.323,00	350,00	96.675,00	145.831,00	250,00	146.081,00
sudbeni stolovi	389.832,00	33.990,00	423.822,00	406.290,00	41.990,00	448.280,00	417.056,00	42.927,00	459.983,00	689.239,00	82.020,00	771.259,00
kotorski sudovi	322.715,00	200,00	322.915,00	323.026,00	100,00	323.126,00	333.258,00	100,00	333.358,00	552.710,00	100,00	552.810,00
kaznionice	145.134,00	6.214,00	151.348,00	137.070,00	1.300,00	138.370,00	141.851,00	2.600,00	144.451,00	186.318,00	2.600,00	188.918,00
zemaljske i županijske zgrade	45.840,00	8.000,00	53.840,00	46.840,00		46.840,00	46.480,00		46.480,00			58.840,00
mirovine	100.568,00		100.568,00	101.682,00		101.682,00	107.091,00		107.091,00			168.334,00
UKUPNO		3.822.854,00			4.014.626,00			4.008.833,00			6.294.894,00	
Godina	1882			1883			1884			1885		
B: Priručnici (Pokriće)	Redovni	Izvanredni	Ukupno	Redovni	Izvanredni	Ukupno	Redovni	Izvanredni	Ukupno	Redovni	Izvanredni	Ukupno
1. Odjel za unutarnje poslove	64.781,00		64.781,00	57.453,00		57.453,00	53.072,00		53.072,00	36.612,00		36.612,00
2. Odjel za bogoštovlje i nastavu	120.367,00		120.367,00	133.776,00		133.776,00	156.749,00		156.749,00	180.751,00		180.751,00
3. Odjel za pravosuđe	79.268,00		79.268,00	80.552,00		80.552,00	73.491,00		73.491,00	66.123,00		66.123,00
4. Tangenta izravnih i neizravnih poreza i drugih javnih dohodaka kraljevine Hrvatske i Slavonije	3.576.438,00		3.576.438,00	3.742.845,00		3.742.845,00	3.725.521,00		3.725.521,00	6.011.408,00		6.011.408,00
prihod 45% izravnih i neizravnih poreza i drugih javnih dohodaka	3.546.887,00		3.546.887,00	3.711.792,00		3.711.792,00	3.694.874,00		3.694.874,00	3.772.303,00		3.772.303,00
županijski biro bjelovarski	9.551,00		9.551,00	11.053,00		11.053,00	10.647,00		10.647,00	19.105,00		19.105,00
biljegovne pristojbe od željezničkih i parobrodskih poduzeća i od agencijskih osiguravajućih društva, zatim proročarskih poreza i biljegovne pristojbe od poštanskih tovarnih listova	20.000,00		20.000,00	20.000,00		20.000,00	20.000,00		20.000,00	20.000,00		20.000,00
UKUPNO		3.822.854,00			4.014.626,00			4.008.833,00			6.294.894,00	

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak kr. Hrvatske i Slavonije 1905 i 1910

3. SOCIJALNI EFEKTI GOSPODARSKOG RASTA

3.1. Prometna povezanost

Poblematika prometne povezanosti oduvijek je bila u samoj srži negodovanja i svojevrsan klin razdora u hrvatsko-mađarskim odnosima. Na navedenu temu je mnogo napisano. Kao zajednički denominator mnogih radova može se istaknuti tvrdnja da je ugarska strana inzistirala na prometnim vezama upravo prema svom teritoriju, ne povezujući gradove unutar Hrvatske i Slavonije. Poznata je činjenica da je lakše bilo iz Osijeka preko Budimpešte do Zagreba, nego izravno. Pitanje koje se postavlja je zašto su se posebice pruge gradile na taj način? Odgovor je možda banalan, no moglo bi se konstatirati da se iza prometnih pravaca krije poslovna logika. Jasno, ovom tvrdnjom se ne marginalizira politički interes, već se ostavlja prostor, poglavito u vidu ekonomskog promišljanja problematike, poslovnim faktorima. Ukoliko imate poslovni odnosno financijski interes za gradnju pruge u određenom smjeru, nema smisla graditi u nekom drugom, indirektnom.

No, ovdje ipak neće biti govora o pojedinim prometnim pravcima koliko o samoj količini, odnosno kilometraži izgrađenih željezničkih pruga i cesta te njihovoj cijeni. Važno je naglasiti da je prometna povezanost, sve i do današnjih dana, okosnica modernizacije i dobrog poslovanja. Ako već postoji zdravo i obrazovano stanovništvo koje je sposobno raditi, moraju se dopreмати sirovine i materijal, ali i otpreмати proizvodi i plasirati ih na tržište što je učinkovitije i brže moguće. Jasno, prethodna tvrdnja ne prejudicira da su se sirovine dopremale na prostor Hrvatske i Slavonije gdje ih je obrađivala jaka industrija i pretvarala u konačni proizvod namijenjen izvozu. Takve situacije nema ni danas. Puno je veći volumen sirovina koje su, više ili manje obrađene, izlazile van, nego je onih u obrnutom smjeru. Bilo kako bilo, pozitivni učinci na BDP i masu novca u promatranom prostoru pokazani su u drugom dijelu rada, te su kao takvi nepobitni. Teško bi bilo očekivati da je do takvog rasta moglo doći bez izgradnje prometnih veza.

3.1.1. Ceste

Tablica 32: Mreža javnih cesta Zemalja ugarske krune

Mreža javnih cesta u zemljama ugarske krune 1901 - 1905				
Državopravna cijelina		Sve ceste		
		Cijela duljina	Prosječna duljina	
			Na površinu od 100 km ²	Na 10000 žitelja
		U kilometrima		
Ugarska i rijeka	1901	72.480,1	23,1	43,2
	1902	72.285,1	23,1	41,7
	1903	72.225,3	23,1	41,7
	1904	72.938,1	23,1	41,7
	1905	73.098,1	23,2	41,7
Hrvatska i Slavonija	1901	19.391,1	45,1	79,1
	1902	19.388,4	45,1	78,3
	1903	19.326,6	45,1	77,6
	1904	19.349,4	45,1	76,4
	1905	19.342,6	45,1	75,5
Zemlje ugaske krune	1901	91.872,4	28,4	47,9
	1902	91.673,4	28,4	46,5
	1903	91.551,8	28,4	46,1
	1904	92.302,1	28,4	45,9
	1905	92.499,3	28,4	45,6

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak Zemalja ugarske krune 1896 i 1906

Tablica koja donosi podatak o mreži svih javnih cesta u Zemljama ugarske krune, nažalost, samo u periodu od 1901.-1905., ukazuje na itekako zanimljiv podatak. Hrvatska i Slavonija imale su gotovo dvostruko razvijeniju mrežu javnih cesta od Ugarske i Rijeke zajedno. I to, bilo da je riječ o dužini po km², ili pak o dužini po stanovniku. Ovaj podatak je pomalo šokantan i objašnjava činjenicu da se u Hrvatskoj i Slavoniji cestovna mreža u promatranom periodu i nije pretjerano razvijala kao što će se vidjeti iz narednih podataka.

Tablica 33: Mreža javnih cesta kraljevine Hrvatske i Slavonije

Sve javne ceste koncem godina 1896 - 1910 u kralj Hrv i Slav a koncem godine 1905 te 1910 i po županijama i gradovima																		
Godine, županije i gradovi	Državne ceste			Zemaljske ceste				Općinske ceste			Sve javne ceste			Od svih javnih cesta otpada na:			od zemaljskih cesta nepošljunčano	Od občin. Cesta bilo ih I kategorije
	pošljunčane		Taracane	Ukupno	Pošljunčane	nepošljunčane	Ukupno	I. kategorije	II. kategorije	Ukupno	absolut.	na 100 km2	na 10.000 žitelja	državne	zemaljske	obćinske		
	Bez kamenite podloge	Kamenitom podlogom																
1896	444,6	694		1138,8	4170,7	372,9	4542,9	4722	8466,9	13188,9	18870,6	44,3	81,6	6,04	24,08	69,88	8,19	35,80
1897	598,1	565,7	0	1163,8	4208,6	334,5	4543,1	4901,9	8378,5	13279,6	18986,4	44,6	81,4	6,13	23,93	69,94	7,37	36,91
1898	599,7	566,e		1166,3	4238,9	311,9	4550,7	4901	8378,5	13279,5	18996,5	44,7	80,7	6,14	23,96	69,90	6,86	36,91
1899	626,3	543,5	0	1169,7	4284,1	266,6	4550,7	4946,8	8485,5	13432,9	19152,7	45	80,3	6,11	23,76	70,13	5,87	36,83
1900	636,1	533,6	0	1169,7	4317,8	244,8	4561,8	4992,7	8592,6	13585,2	19316,7	45,4	79,9	6,06	23,61	70,38	5,85	36,75
1901	636,1	533,6	0	1169,7	4392,5	244,3	4636,8	4992,7	8592,5	13585,2	19391,7	45,6	79,4	6,03	23,91	70,08	5,26	36,75
1902	635,7	530,8	0	1166,5	4420,7	216,1	4636,8	4992,7	8592,6	13585,2	19388,5	45,6	78,9	6,02	23,92	70,06	4,66	36,75
1903	623,3	541,6	0,8	1165,7	4376,9	198,8	4575,1	4992,7	8592,5	13585,2	19326	45,4	77,2	6,03	23,67	70,30	4,35	36,75
1904	587,6	574	4,7	1166,5	4404,9	185,6	4590,7	4992,7	8592,6	13585,2	19342,4	45,6	76,2	6,03	23,74	70,28	4,05	36,75
1905:																		
Žup. Lika-Krbava	91,1	171,3	0	262,4	394,2	8,6	402,8	607,1	505,6	1112,7	1777,9	28,6	82,7	14,74	22,67	62,59	2,13	54,54
Modruš-Rijeka	27,1	41	0	68,1	758,1	0	758,1	503,3	641,6	1144,9	1971,1	40,4	84,7	3,45	38,46	58,09	0,00	43,93
Zagreb	162,6	36	0	198,6	896,2	8,1	904,3	669,6	1540,6	2210,2	313,1	46,4	65,3	6,01	27,29	66,70	0,88	30,32
Gl. grad Zagreb	6,8	0	0,2	7	2,8	0	2,8	91	26,1	117,1	126,9	192,4	17,9	5,51	2,36	92,13	0,00	77,73
Žup. Varaždin	27,9	0	0	27,9	537,1	0	537,1	448,5	729,7	1178,2	1743,2	71	61,5	1,61	30,81	67,58	0,00	38,12
Grad Varaždin	11,5	0	0	11,5	11,4	0	11,4	16,4	5,5	21,9	44,6	57,2	33,8	26,67	24,44	48,89	0,00	35,56
Žup. Bjel. -Križ.	36	0	0	36	456	7,3	463,3	907	1605,5	2512,5	3011,8	59,6	92,5	1,20	15,37	33,43	1,31	35,09
Požega	176,7	52,6	0	329,3	371,5	13	334,5	396,1	793,1	1189,2	1803	36,6	72	12,70	21,35	65,95	3,38	33,31
Virovitica	50	146,6	1,5	198,1	365,3	8,9	374,7	322,7	1450,4	1773,1	2345,9	48,8	100,5	8,44	15,98	75,58	2,40	18,22
Grad Osijek	0	14	3,2	17,2	4,5	0	4,5	15,7	14,3	30	51,7	91,2	21,7	32,69	9,62	57,69	0,00	53,31
Žup. Srijem	0	108,6	0	108,6	620,3	126,9	747,2	974,9	1245,6	2220,5	3076,3	45,2	79,7	3,53	24,27	72,20	17,00	43,90
Ukupno	589,7	572	4,9	1166,6	4417,9	172,9	4590,7	4992,7	8592,6	13585,3	19342,5	45,6	75,6	6,03	23,74	70,23	3,77	36,75
1905	589,70	572,00	4,90	1166,30	4417,00	172,30	4590,70	4992,70	8592,60	13585,20	19342,60	45,50	77,90	6,06	23,74	70,23	3,77	36,76
1906	589,70	572,00	4,90	1166,30	4447,70	164,20	4611,90	4960,20	8592,15	13552,70	19331,20	45,60	76,40	6,03	23,60	70,11	3,56	36,80
1907	589,70	572,00	4,90	1166,60	4458,60	167,60	4626,40	5544,40	7405,60	12950,00	18743,00	44,10	73,40	6,22	24,66	69,10	3,62	42,31
1908	589,80	572,00	4,90	1166,60	4462,60	164,20	4626,40	5819,20	7645,10	13464,20	19257,30	45,30	74,90	6,06	24,02	69,92	3,55	43,22
1909	589,70	572,00	4,90	1168,60	4458,00	164,20	4623,10	5850,20	8401,00	14251,80	20041,30	47,10	77,10	5,82	23,07	71,11	3,55	41,05
1910																		
Žup. Lika-Krbava	11,1	171,3	.	262,40	392,50		392,50	628,20	478,00	1106,20	1761,90	28,40	86,10	14,89	22,28	62,83	...	56,81
Modruš-Rijeka	27,10	41,00	—	68,80	756,40	—	756,40	580,70	589,20	1169	1994,40	40,00	86,10	3,42	37,93	58,66	—	49,64
Zagreb	162,60	360,00	—	198,60	926,90	6,20	932,40	1243,60	2160,4	3403,70	4534,70	63,50	88,10	4,38	20,56	75,06	0,66	36,53
Gl. grad Zagreb	6,80	—	0,30	7,00	—	—	—	98,10	50,60	148,70	135,30	232,60	19,70	4,50	—	95,50	—	66,02
Žup. Varaždin	27,90	—	—	27,30	523,80	—	523,80	317,40	499,00	816,40	1668,10	68,30	56,30	1,67	31,40	66,93	—	55,30
Grad Varaždin	11,30	—	—	11,20	13,60	—	13,50	16,40	5,60	21,90	16,90	69,60	35,00	24,52	28,78	46,70	—	74,89
Žup. Bjel. -Križ.	36,00	—	—	360,00	460,10	—	460,10	875,00	1852,90	2727,00	3224,0	63,70	96,00	1,12	14,27	84,61	—	32,08
Požega	176,70	52,60	—	229,10	380,10	9,00	389,10	476,70	676,00	1152,70	1771,10	35,30	66,80	12,95	21,97	65,08	2,31	41,36
Virovitica	50,00	146,60	1,50	198,10	364,20	6,60	370,20	472,30	974,70	1447,00	2015,60	41,90	83,60	9,83	18,39	71,78	1,76	32,64
Grad Osijek	—	14,00	3,90	17,90	4,50	—	4,50	115,70	14,80	130,50	51,90	91,30	16,50	33,27	8,70	58,06	—	52,33
Žup. Srijem	—	108,60	—	108,60	640,60	139,00	780,20	807,70	1090,00	1897,70	2786,50	40,90	73,20	3,90	28,00	68,10	17,93	42,56
Grad Zemun	—	1,90	—	1,90	6,40	—	6,40	34,00	31,50	65,50	76,80	137,60	44,8	2,47	8,34	89,19	—	49,64
Ukupno	589,70	572,00	4,90	1166,60	4468,00	161,70	4629,71	5866,10	8425,00	14291,10	20087,40	47,20	76,60	5,81	23,05	71,14	3,49	41,05

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak Zemalja ugarske krune 1896 i 1906

Tablica 34: Duljina zemaljskih cesta i njihov trošak u kr. Hrvatskoj i Slavoniji

Duljina zemaljskih cesta u kralj. Hrvatskoj i Slavoniji i trošak na ceste god. 1881 do 1905														
Godine	Duljina zemaljskih cesta			Trošak uzdržavanja				Trošak na investicije					Sav trošak	Na 1 km duljine kruna
	Pošljunčane	Nepošljunčane	Ukupno	Novčane vrijednosti		Prinos iz autonomnog budžeta	Ukupno	Novčane vrijednosti		Prinos		Ukupno		
				u naravi podanih	odkupljenih			u naravi podanih	odkupljenih	iz autonomnog budžeta	iz krajiške investicione zaklade			
				Javnih radnji				javnih radnja						
				ceste										
kilometara			U tisućama kruna											
Prosjeck1881-1885	3.400	1.105	4.505	280	736	860	1.876	64	86	518	320	988	2.864	636
1886—1890	3.724	781	4.505	314	740	972	2.026	122	160	404	550	1.236	3.262	768
1891-1895	4.012	510	4.533	300	764	1.062	2.126	64	88	548	650	1.350	3.476	768
1896—1900	4.244	306	4.530	306	763	1.167	2.135	60	51	501	724	1.330	3.471	763
1901	4.393	244	4.637	171	706	1.416	2.293	50	20	104	1.141	1.315	3.608	778
1902	4.421	216	4.637	155	546	1.426	2.127	141	12	231	655	1.039	3.166	689
1903	4.376	199	4.575	161	641	1.329	2.131	30	102	133	254	519	3.650	578
1904	4.405	186	4.591	153	717	1.352	2.322	20	10	41	140	311	2.435	530
1905	4.418	173	4.591	139	791	1.369	2.200	10	0	102	74	186	2.485	540
prosjeck 1901-1905	4.403	203	4.606	156	680	1.378	2.214	50	30	122	453	654	2.868	633

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak kr. Hrvatske i Slavonije 1905 i 1910

Navedene tablice posebno nam zanimljive. Ceste su podijeljene na državne, zemaljske i općinske, dok su općinske za tri puta duže od zemaljskih i državnih zajedno. Nadalje, može se vidjeti i kako je trošak održavanja, u ovome slučaju zemaljskih cesta, u prosjeku 668 kruna po kilometru (uz neke varijacije) u godinama za koje imamo podatke. Investicija za izgradnju novih cesta nije bilo, ali mora se imati u vidu kakva su se novčana sredstva trošila na održavanje postojeće mreže.

Tablica 35: Investicije za gradnju cesta iz autonomnog proračuna kr. Hrvatske i Slavonije

Trošak za gradnju i uzdržavanje cesta i mostova iz sredstava autonomnog proračuna kralj. Hrv. i Slav. i krajiške investicione zaklade po zaključnim računima																
Vrst izdataka; županije	1896	1897	1898	1999	1900	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908	1909	1910	
	Kruna															
Redoviti izdatci	A. Iz autonomnoga proračuna															
Beriva osoblja	242.436	241.800	239.086	239.521	238.561	246.700	247.680	248.686	254.215	252.153	262.240	263.603	264.130	268.906	269.458	
Pripomoći osoblju	4.000	4.800	4.800	4.800	4.800	4.800	4.800	4.800	4.800	—	—	—	—	—	—	
Uzdržavanje zemaljskih cesta i mostova	903.699	924.312	999.365	1.032.258	1.196.735	1.191.157	1.236.343	1.234.815	1.349.381	1.384.604	1.407.046	1.439.184	1.467.298	1.447.693	1.448.688	
Ukupno	1.150.135	1.170.912	1.243.251	1.276.579	1.440.096	1.442.657	1.488.823	1.488.301	1.608.396	1.636.757	1.669.206	1.702.787	1.731.428	1.716.599	1.718.146	
Vanredni izdatci																
Gradnja mostova	38.000	69.733	45.645	46.000	46.000	46.000	46.000	42.000	60.200	60.000	60.000	60.000	34.233	55.000	77.000	
Gradnja novih cesta	582.000	550.000	354.000	354.000	354.000	354.000	354.481	358.000	339.800	370.000	820.000	340.000	66.715	244.000	60.000	
Ukupno	620.000	619.733	399.645	400.000	400.000	400.000	400.481	400.000	400.000	430.000	880.000	400.000	100.948	299.000	137.000	
Svi izdatci	1.770.135	1.790.645	1.642.896	1.676.579	1.840.096	1.842.657	1.889.304	1.888.301	2.008.396	2.066.757	2.549.286	2.102.787	1.832.376	2.015.599	1.85.514	
Županije	B. Iz krajiške investicione zaklade															
Lika-Krbava	63.266	46.868	56.914	89.602	50.975	90.273	59.639	48.420	20.740	43.932	109.244	79.569	31.036	99.683	40.749	
Modruš-Rieka	60.718	69.847	97.063	124.720	108.853	43.678	40.357	60.056	98.465	88.299	5.904	12.314	4.834	45.757	23.000	
Zagreb	64.234	50.668	65.871	40.528	164.640	243.630	274.946	209.287	62.465	49.873	10.570	22.966	173.124	10.000	31.550	
Požega	15.032	—	113.961	110.265	17.925	2.006	1.102	46.261	11.960	19.701	19.050		34.157			
Sriem	162.050	183.203	470.036	549.366	566.701	462.202	382.297	306.120	192.614	241.440	202.017	220.993	192.174	153.000	—	
Ukupno	365.300	350.586	803.845	914.481	909.094	841.789	758.341	670.144	386.244	443.245	356.385	335.842	435.325	308.440	95.299	

Nakon upoznavanja s dužinama cestovne mreže, valja promotriti izvore financiranja iste. Naime, zemaljske ceste, njihova gradnja i održavanje, bile su financirane iz autonomnog proračuna te, kao što je jasno iz tablica 34 i 35, je to financiranjem potpomagala i Krajiška investicijska zaklada, no to je druga problematika. Promotrimo li pozornije navedene tablice mogu se iščitati količine novca koje su anualno bile investirane u održavanje i razvoj zemaljske cestovne mreže. Te se svote uredno kreću preko iznosa od 2,000.000 kruna. U odnosu na izvornu Nagodbe od 2,2 milijuna forinti, vidljiv je pomak. Također, primjećuje se i da se većina novca troši na održavanje. Navedeni podatak lako je objasniti činjenicom da je cestovna mreža u Hrvatskoj i Slavoniji bila je superiornija onoj u Ugarskoj. Valja imati na umu da je ovdje riječ o zemaljskim cestama, koje čine neznatan postotak cjelokupne cestovne mreže, a opet oduzimaju tako veliku količinu novca. Dakle, suma novca koja se na godišnjoj razini trošila na održavanje cestovne mreže u Hrvatskoj i Slavoniji daleko je veća, što će biti prikazano na nekoliko sljedećih tablica.

Tablica 36: Vrste cesta u Zemljama ugarske krune

1896										
Zemlja	Sva duljina državnih cesta	odatle					na površinu od 100 km2 ima drž. cest. U km	građa upotrebljena za državne ceste		
		pošljunčane		tarnčane	car podržr. cest. U priv. Upotrebi	ceste od glin opeke		količina u kupovnih po 2 kubič metra	trošak za građu	
		bez kamenite podloge	kamenitom podlogom						sav	poprj. po kup. 2 kubič. Metr
	u kilometrima							u krunama		
Ugarska	6.864,10	3.518,00	3.180,70	47,90	62,70	54,80	2,45	158.854,00	2.310.500,00	14,54
Rijeka, grad i kotor	5,00	0,00	3,20	0,00	1,80	0,00	25,00		0,00	0,00
Hrv i Slav	1.138,80	444,80	694,00	0,00	0,00	0,00	2,68	34.082,00	509.148,00	14,92

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak Zemalja ugarske krune 1896 i 1906

Tablica 37: Trošak održavanja državnih cesta u Zemljama ugarske krune

Količina pokr. građe upotrebljeno za popravljnje držav. cesta i iznosi za to doznačeni godina 1881 do 1896						
Godine	U Ugarskoj i na Rijeci	U Hrvatskoj i Slavoniji	U zemljama ugarske krune	U Ugarskoj i na Rijeci	U Hrvatskoj i Slavoniji	U zemljama ugarske krune
	upotrebljena gradja za držav. Ceste					
	Količina u kubič. metrima			Trosak u 1000 kruna		
Pros. 1881—85.	445	65	510	2930	482	3400
1886	428	77	505	2970	556	3526
1887	425	79	504	2896	546	3442
1888	430	73	503	2928	492	3420
1889	417	73	490	2838	524	3362
1890	411	72	483	2720	518	3238
Pros. 1880—90.	422	75	497	2870	528	3398
1891	303	70	373	2242	490	2732
1892	316	63	379	2120	476	2596
1893	305	69	374	2238	492	2730
1894	300	65	365	2272	472	2744
1895	302	68	370	2230	462	2692
Pros. 1891—95.	305	67	372	2220	478	2698
1896	281	69	350	2012	508	2520
1895—1900	314	70	384	4570	1038	5608
1901	344	74	420	4882	1066	5948
1895—1900	314	70	384	4570	1038	5608
1901	344	74	420	4882	1066	5948
1902	354	69	423	4992	1068	6064
1903	366	69	435	4820	1022	6242
1904	368	69	437	5128	1004	6132
1905	372	57	429	6816	1048	7968
Pros. 1901—1905	361	68	429	5408	1042	6456

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak Zemalja ugarske krune 1896 i 1906

Tablica 38: Iznos redovnih i izvanrednih izdataka za državne ceste u Zemljama ugarske krune

Iznos redovnih i vanrednih izdataka za državne ceste god 1881 do 1896												
Godine		duljina državnih cesta				izdatci za upravljanje i održavanje		Vanredni izdatci				u svem
		U Ugarskoj	Na Rijeci	u Hrv i Slav	ukupno	u svem	po kilometru	za mostove	za pregradnje	za nove ceste	ukupno	
Pros.	1881 -1885	5.963	4	918	6.883	5850804	850	62534	59660	224948	347142	3,099.033
	1886	5.985	3	1.227	7.215	5965362	826	86502	—	197344	283852	3,134.007
	1887	5.967	3	1.230	7.200	5960654	828	158636	—	120094	278732	3,119.692
	1888	5.944	3	1.230	7.177	5759272	802	153320	14750	50288	218340	2,938.815
	1889	5.967	3	1.207	7.177	5782984	806	756860	22240	26000	609140	3,196.062
	1890	5.967	3	1.207	7.177	5762298	802	607146	—	30000	637146	3,199.724
Pros.	1886- 1890	5.966	3	1.220	7.189	5846114	814	272502	7398	85546	405446	3,125.780
	1891	6.482	3	1.207	7.692	5751832	748	1105078	—	54000	1141078	3,453.435
	1892	6.479	3	1.206	7.688	5744366	748	1161900	0	0	1161900	3,453.133
	1893	6.479	3	1.206	7.688	5776266	752	1131500	0	0	1131500	3,453.883
	1894	6.522	3	1.206	7.731	5777586	748	1315500	0	258734	1574222	3,675.910
	1895	6.549	5	1.153	7.709	5889198	764	1351500	—	1026898	1,191.191	4,135.798
Pros.	1891-1895	6.502	3	1.196	7.701	5787850	752	1212696	0	268726	1481822	3,634.836
	1896	6.864	5	1.139	8.008	6119902	764	1351500	—	2427318	1,889.409	4,949.360

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak Zemalja ugarske krune 1896 i 1906

Tablice broj 36, 37 i 38 otkrivaju nekolicinu izuzetno važnih podataka. Sve tri tablice odnose se na državne ceste i njihovo održavanje. Imajući u vidu da su se državne ceste financirale iz zajedničkog proračuna, prilično se točno može vidjeti koliko je novca usmjereno prema Hrvatskoj i Slavoniji te se direktno nadovezati na poglavlje koje se bavi upravo ulaskom novca iz zajedničkog proračuna na prostor Hrvatske i Slavonije.

Tablica 36 pokazuje da je Hrvatska i Slavonija 1896. godine imala 1.138,90 km državnih cesta, što je u odnosu na Ugarsku, po površini od 100 km², nešto bolji prosijek. Na održavanje navedene mreže te 1896. godine u Hrvatskoj i Slavoniji utrošeno je iz zajedničkog proračuna 509.148,00 kruna. Promatrani iznos je novac koji je direktno investiran u Hrvatsku i Slavoniju iz zajedničkog proračuna mimo tangente od 45% koja je ostajala unutar zemlje.

Tablica 37 donosi podatke o trošku održavanja državne cestovne mreže u Zemljama ugarske krune od 1881. do 1905. godine te se pomoću nje može procijeniti prosječan godišnji trošak na održavanje cesta u Hrvatskoj i Slavoniji. Osim toga, može se aproksimirati kumulativni trošak održavanja kroz promatrani period od 25 godina. U prosjeku je iz zajedničkog proračuna u navedenom periodu za održavanje državnih cesta u Hrvatskoj i Slavoniji bilo uplaćivano 767 tisuća kruna, što bi kroz period od 25 godina bilo 19,175,000 kruna. Radi se o iznosu koji je značajno viši od prosječnog proračuna u navedenom periodu. Stoga se može zaključiti da Hrvatska i Slavonija nije služila samo za izvlačenje novca i punjenje zajedničkog proračuna, već da su značajna sredstva bila i usmjeravana nazad u Hrvatsku i Slavoniju.

Tablica 39: Popisi i uplate otkupnine javnih radnji u kr. Hrvatskoj i Slavoniji

Propis i uplata otkupnine javnih radnji 1886 - 1905 u kralj. Hrva i Slav. osim gl. grad Zagreb											
Godine; županije i gradovi	Propis početkom godine			Naknadni odpisi	Ispravljen propis	Od izpravljenog propisa otpadaju		Uplata			Uplata u % cijelog propisa
	na zaostacima	na tekućoj dužnosti	sav			3/4 za svrhe zemaljske	1/4 za svrhe obćonske	za svrhe zemaljske	za svrhe obćinske	sva	
	Kruna										
1886	1,134.858	1,094.756	2,229.614	8.218	2,221.396	1,666.047	555.349	774.449	258.150	1,032.599	46.48
1887	1,246.437	1,122.442	2,368.869	18.423	2,350.446	1,762.834	587.612	851.623	283.874	1,135.497	48.31
1888	1,201.026	1,132.387	2,333.413	14.554	2,318.859	1,739.145	579.714	997.570	332.523	1,330.093	57.39
1889	1,006.874	1,152.876	2,159.750	19.497	2,140.253	1,605.190	535.063	960.290	320.097	1,280.387	59.83
1890	871.041	1,168.714	2,039.755	65.802	1,973.953	1,480.465	493.488	954.062	318.021	1,272.083	63.98
1891	697.530	1,187.344	1,884.874	22.702	1,862.172	1,396.629	465.543	958.154	319.385	1,277.539	68.60
1892	590.614	1,210.740	1,801.354	39.346	1,762.008	1,321.506	440.502	959.473	319.824	1,279.297	72.60
1893	495.567	1,233.406	1,728.973	51.538	1,677.435	1,258.076	419.359	950.831	316.944	1,267.775	75.04
1894	425.399	1,251.197	1,676.596	50.518	1,626.078	1,219.558	406.520	972.654	324.218	1,296.872	79.76
1895	337.257	1,257.468	1,594.725	48.350	1,546.375	1,159.782	386.593	962.517	320.839	1,283.356	82.99
1896	276.344	1,280.862	1,557.206	29.696	1,527.510	1,145.632	381.878	955.406	318.469	1,273.875	83.36
1897	264.207	1,280.329	1,544.536	55.399	1,489.137	1,116.852	372.285	958.245	319.415	1,277.660	86.50
1898	223.694	1,289.735	1,513.429	25.007	1,488.422	1,116.317	372.105	968.675	322.891	1,291.566	86.70
1899	203.138	1,299.940	1,503.078	26.939	1,476.139	1,107.104	369.035	970.811	323.604	1,294.415	87.70
1900	192.058	1,296.700	1,488.758	33.191	1,455.567	1,091.675	363.892	971.653	323.883	1,295.536	89,02
1901	170.573	1,307.882	1,478.455	40.046	1,438.409	1,078.806	359.603	977.135	325.712	1,302.847	90.57
1902	142.781	1,304.609	1,447.390	31.615	1,415.775	1,061.831	353.944	983.684	327.895	1,311.579	92.68
1903	110.544	1,318.555	1,429.099	22.306	1,406.793	1,055.095	351.698	991.971	330.657	1,322.628	94.01
1904	89.320	1,346.225	1,435.545	21.652	1,413.893	1,060.420	353.473	1,002.854	334.285	1,337.139	94.67
1905	77.765	1,356.641	1,434.406	19.204	1,415.202	1,061.401	353.801	1,008.173	336.058	1,344.231	95.26
1906	75.055	1,356.664	1,431.719	10.071	1,421.648	1,066.238	355.410	1,008.719	336.240	1,344.959	93,94
1907	82.251	1,357.915	1,440.166	16.917	1,423.249	1,067.437	355.812	1,013.430	337.811	1,351.241	93,83
1908	77.502	1,340.345	1,417.847	13.964	1,403.883	1,052.917	350.966	1,000.541	333.513	1,334.054	94,09
1909	73.296	1,354.099	1,427.395	16.714	1,410.681	1,058.014	352.677	973.826	324.642	1,298.468	90,97
1910	65.928	1,368.825	1,434.753	20.827	1,413.926	1,060.450	353.476	1,021.236	340.412	1,361.648	94,90

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak kr. Hrvatske i Slavonije 1905 i 1910

Tablica 39 donosi još jednu zanimljivost vezanu uz cestovnu mrežu i cestogradnju. Današnjim terminima, navedeni popis, mogao bi se nazvati cestarinom. Za održavanje cestovne mreže bili su propisani javni radovi, a njihova je vrijednost bila izražena u novčanim jedinicama te se na taj način pratilo ulaganje u cestovnu mrežu. O modernizaciji ekonomije i rastu novčane mase u zemlji svjedoči nam podatak da se kroz promatrani period događa svojevrsna konverzija sa odrađivanja javnih radova do isplate protuvrijednosti istih u gotovu novcu. Tako je 1887. godine u novcu bilo uplaćeno 46.48% cijelokupne vrijednosti javnih radova. Krajem promatranog razdoblja, 1910. godine, taj iznos bio je 94.90%. Sam taj podatak pokazuje kako je prosječni građanin raspolagao sa većim iznosima novca te nije postojala tolika potreba za isplatom u „naturi“, odnosno odrađivanjem javnih radova. Nadalje, kao zanimljivost, važnu u sagledavanju financiranja cestovne mreže, može se uočiti i podijela uplata „u svrhe zemaljske“ i „u svrhe općinske“ u odnosu $\frac{3}{4}$ prema $\frac{1}{4}$. Modernom terminologijom, riječ je o razlici poreza i prireza. No, i ovdje je uočljiv modus financiranja i punjenja proračuna koji je u kontekstu proračunskih stavaka značajan za razumjevanje dohodovne i rashodovne strane.

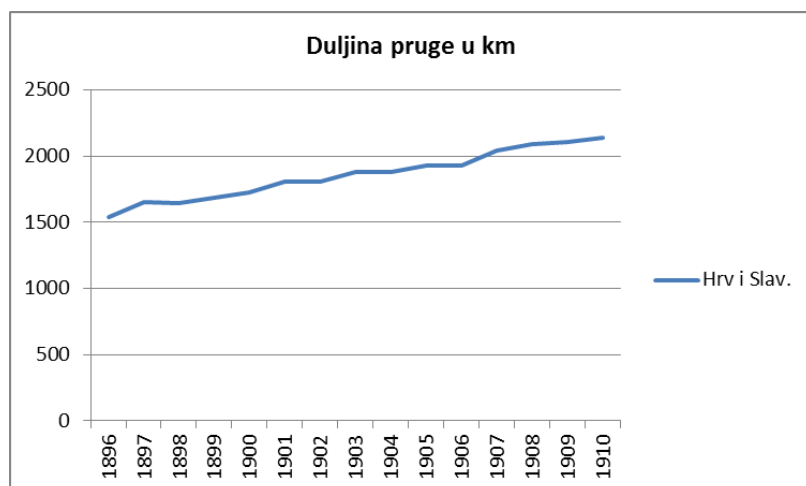
3.1.2. Željeznice

Tablica 40: Duljina željezničke mreže u kr. Hrvatskoj i Slavoniji

Gradjevna duljina željeznica za javni promet koncem godina 1896 - 1905. po županijama i gradovima																		
Godine	Sve željeznice	Odatle		Sve željeznice	Odatle		Sve željeznice	Odatle		Sve željeznice	Odatle		Sve željeznice	Odatle		Sve željeznice	Odatle	
		samo državne željeznice	samo privatne željeznice u državnoj upravi		samo državne željeznice	samo privatne željeznice u državnoj upravi		samo državne željeznice	samo privatne željeznice u državnoj upravi		samo državne željeznice	samo privatne željeznice u državnoj upravi						
	Kilometara																	
	Žup. Modruš-Rieka			Žup. Zagreb			Gl. gr. - Zagreb			Žup. Varaždin			Grad Varaždin			Žup. Bjeiovar-Križevci		
1896	155,20	155,20	—	258,30	173,70	13,30	10,10	5,10	—	126,40	2,50	123,90	7,40	—	7,40	104,50	68,50	32,50
1897	155,20	165,20	—	268,90	173,70	23,40	10,10	5,10	—	127,40	2,50	124,90	7,40	—	7,40	157,00	68,50	88,50
1898	155,20	155,20	—	268,90	173,70	23,40	10,10	5,10	—	127,40	2,50	124,90	7,40	—	7,40	165,40	68,50	85,00
1899	155,20	155,20	—	268,90	173,70	23,40	10,10	5,10	—	127,40	2,50	124,90	7,40	-	7,40	170,20	68,50	99,80
1900	158,70	158,70	—	268,80	173,70	23,30	10,10	5,10	—	1.127,30	2,50	124,80	7,40	--	7,40	197,20	68,50	125,20
1901	1.158,70	158,70	—	288,90	173,70	23,30	10,10	5,10	—	1.127,30	2,60	124,80	7,40	—	7,40	197,20	68,50	125,20
1902	1.158,70	158,70		288,40	173,70	23,30	10,10	5,10	—	1.127,30	2,50	124,80	7,40	—	7,40	197,20	68,50	125,20
1903	1.158,70	158,70		344,40	173,70	81,70	12,60	5,10	—	1.127,30	2,50	124,30	7,40	—	7,40	201,80	68,50	129,80
1904	158,70	158,70	—	344,40	173,70	81,70	12,80	5,10	—	1.127,30	2,50	124,80	7,40	—	7,40	201,80	68,50	129,80
1905	158,70	158,70	—	344,40	173,70	81,70	12,60	5,10	—	127,30	2,50	124,80	7,40	—	7,40	201,80	68,50	129,80
1906	152,50	152,50		345,70	173,30	83,50	12,60	7,90		127,60	2,80	124,90	7,40		7,40	202,70	68,80	130,50
1907	161,30	161,30		395,00	173,30	105,80	12,70			127,70	2,80	124,80	7,40		7,40	202,70	68,80	138,50
1908	171,30	152,50	18,80	368,00	173,30	105,80	12,60			127,60	2,80	124,80	7,40		7,40	220,50	68,80	148,20
1909	171,30	152,50	18,80	368,00	173,30	105,80	12,60			127,60	2,80	124,80	7,40		7,40	235,20	68,80	162,90
1910	171,30	152,50	18,80	367,60	173,10	105,60	12,60	8,00		127,60	2,80	124,80	7,40		7,40	235,20	68,80	162,90
	Žup, Požega			Žup, Virovitica			Grad Osiek			Žup, Srijem			Grad Zemun			Hrv i Slav.		
1896	255,70	130,60	64,40	284,30	63,40	101,30	14,60	12,10	2-3	305,60	225,90	79,70	13,00	13,0	—	1,535,6	850,0	425,00
1897	301,10	130,60	112,80	285,40	63,40	102,40	14,60	12, 1	2,50	805,20	225,50	79,70	13,40	13,40	—	1,648,7	850,0	538,10
1898	304,00	130,60	112,80	285,40	63,40	102,40	14,60	12,10	2,50	305,20	225,50	79,70	13,40	13,40	—	1,647,0	848,40	538,10
1899	304,00	130,60	112,80	307,10	63,40	102,40	14,60	12,10	2,50	305,20	225,60	79,70	18,40	13,40	—	1,683,6	848,40	552,30
1900	304,50	134,10	109,80	324,80	63,40	120,10	14,70	12,10	2,60	298,30	229,90	68,40	13,40	13,40	—	1,725,2	861,40	581,60
1901	304 5	134,10	109,30	327,50	63,40	122,80	14,70	12,10	2,60	358,60	229,90	128,60	13,40	13,40	*— -	1,808,1	861,40	644,00
1902	301,50	134,10	109,30	327,60	63,40	122,80	14,70	12,10	2,60	358,50	229,90	128,60	13,40	13,40	—	1,808,1	861,40	644,00
1903	304,00	134,10	109,40	328,70	63,40	123,90	14,60	12,00	2,40	367,40	235,60	131,80	13,60	—	13,60	1,880,6	853,00	724,80
1904	304,00	134,10	109,40	328,70	63,40	123,90	14,60	12,10	2,40	367,40	235,60	131,80	16,00	—	13,60	1,880,6	853,70	724,80
1905	304,00	134,10	109,40	375,40	63,40	170,70	14,50	12,10	2,40	367,40	235,60	131,80	13,60	— '	13,60	1,927,3	853,70	771,60
1906	424,10	252,70	110,90	368,90	51,80	175,70	18,10	11,40	6,70	252,10	119,00	133,10	13,60	13,50		1.928,10	853,70	772,60
1907	424,10	262,80	110,90	415,40	51,80	158,10	20,00	11,40	8,60	259,70	126,60	133,10	13,60	13,50		2.042,20	880,30	787,20
1908	305,20	134,00	110,60	448,70	51,80	158,40	22,40	11,40	8,70	386,60	254,30	132,30	13,60	13,60		2.087,10	870,50	815,00
1909	305,70	134,50	110,60	453,40	51,80	158,40	22,40	11,40	8,70	386,60	254,30	132,30	13,60	13,60		2.107,00	871,00	829,70
1910	306,00	134,80	110,60	466,50	51,80	171,50	26,50	11,40	12,80	401,90	254,20	147,70	13,60	13,60		2.139,40	871,00	862,10

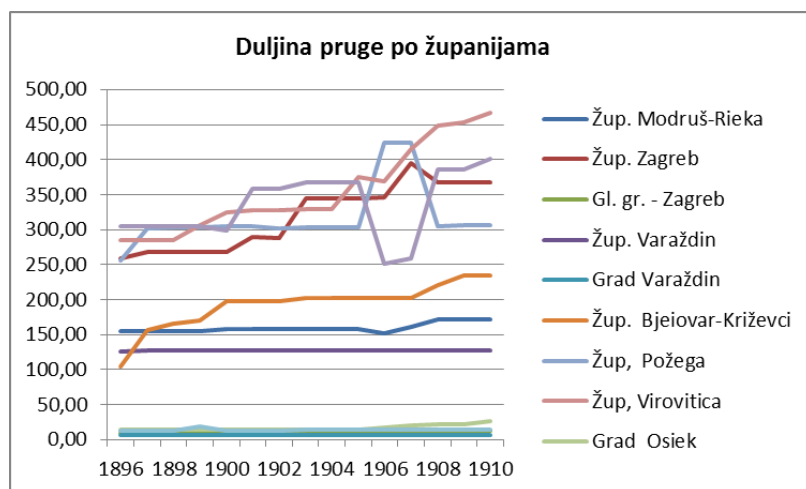
Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak kr. Hrvatske i Slavonije 1905 i 1910

Graf 21: Razvoj željezničke mreže u kr. Hrvatskoj i Slavoniji

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak kr. Hrvatske i Slavonije 1905 i 1910

Graf 22: Razvoj željezničke mreže u kr. Hrvatskoj i Slavoniji po županijama

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak kr. Hrvatske i Slavonije 1905 i 1910

Tablica 41: Razvoj željezničke mreže u Zemljama ugarske krune

Zemlje ugarske krune			
Godine	tečajem godine otvoreno	Koncem godine bilo u prometu	
		Pruge	dvoprugužne
		kilometara	
1846	35	35	
1847	126	161	
1848	17	178	
1849	—	178	
1850	44	222	
prosjeak 1846—50	44	155	
1851	134	350	
1852	—	356	
1853	58	414	
1854	65	479	
1856	78	557	
prosjeak 1851—55	67	432	
1856	101	658	
1857	289	947	
1858	303	1.252	
1859	137	1.389	
1860	227	1.610	
prosjeak 1856—60	212	1.172	
1861	221	1.837	
1862	75	1.912	
1863.	33	1.945	
1864	—	1.945	
1865	215	2.160	
prosjeak 1801—05	109	1.960	—
1866	—	2.100	
1867	125	2.285	
1868	348	2.633	34
1809	103	2.736	115
1870	741	3.477	115
prosjeak. 1866—70	203	2.658	53
1871	925	4.402	115
1872	973	5.373	146
1873	878	6.253	164
1874	109	6.422	164
1875	—	6.422	164
prosjeakj. 1871-75	389	5.775	151
1876	282	6.701	164
1877	62	6.706	177
1878	138	6.904	187
1879	134	7.058	187
1880	20	7.073	187
1881	129	7.207	192
1882	380	7.787	233
1583	552	8.339	278
1884	375	8.714	333
1885	308	9.022	349
prosjeak 1881—85	389	8.214	277
1886	329	9.351	349
1887	781	10.132	357
1888	263	10.395	693
1889	475	10.870	705
1890	376	11.240	721
prosjeak 1880—90	145	10.399	565
1891	714	11.900	721
1892	180	12.140	721
1893	438	12.673	767
1894	564	13.137	767
1895	784	13.921	767
prosjeak 1891—95	535	12.746	749
1896	953	14.874	707
1897	872	15.745	773
1898	617	16.362	827
1899	566	16.928	867
1900	173	17.101	902
Prosij. 1896—1900	636	16.201	827
1901	163	17.264	957
1902	143	17.407	984
1903	296	17.703	990
1904	114	17.817	990
1905	305	18.122	990
Prosij. 1901—1905	204	17.663	982

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak Zemalja ugarske krune 1896 i 1906

U tablicama 61 i 62 te u grafovima 30 i 31 vidljiv je razvoj skupe željezničke mreže u Zemljama ugarske krune, koji je bio svojevrsna konstanta. Tablica 62 koja prikazuje razvoj i rast cjelokupne mreže Zemalja ugarske krune dovodi do zaključka da se u prosjeku u promatranom razdoblju godišnje puštalo u pogon 267 km pruge. Od 1896. godine pa do 1905. godine u Zemljama ugarske krune sagrađeno je 4.202 km pruge ili aproksimativno 420 km godišnje. U istom razdoblju u Hrvatskoj i Slavoniji u pogon je pušteno 391,7 km pruge.

Nažalost, podatci o cijeni kilometra teško se mogu generalizirati te su kao takvi nedostupni autoru. No jasno je, da su sredstva koja su bila potrebna za gradnju pruga u tom obujmu izrazito velika. Kao primjer cijene željezničke pruge može se navesti Karlovac-Rijeka.

„Koliko je u mađarskim krugovima bila važna izgradnja karlovačko-riječke pruge kao najbližeg spoja Budima i Pešte s Rijekom, s obzirom na realiziranu prugu Zakany-Zagreb i postojeću prugu Zagreb-Karlovac, najbolje pokazuju proračunski iznosi. U proračunima Zemalja ugarske krune bilo je u tu svrhu izdvojeno 7,5 milijuna forinti (1870), 8 milijuna forinti (1871), 10 milijuna forinti (1872), 6,4 milijuna forinti (1873), i 2,2 milijuna forinti za potpuno dovršenje pruge (1874). Bilo je to ne samo mnogo više od nagodbenog paušala za hrvatsko-slavonske potrebe u iznosu od 2,2 milijuna forinti godišnje, nego je to bila stavka na koju je pojedinih godina odlazilo i od dvije trećine do gotovo tri četvrtine svih proračunskih izdvajanja za ukupne potreštine u Hrvatskoj i Slavoniji. Tako velika novčana sredstva bila su potrebna i zato što je izgradnja pruge preko brdovitog Gorskog kotara bila prilično težak i skup pothvat, ali radilo se i o nastojanju mađarskih političkih i gospodarskih krugova da što prije željeznicom poveže Budimpeštu s Rijekom, koja se u doba dualizma razvijala kao glavna uvozna - izvozna luka ugarskog dijela Austro-Ugarske. Od pruge Karlovac-Rijeka, koja je puštena u promet 23. listopada 1873, imale su i hrvatske zemlje dugoročne koristi, jer je ostvarenjem željezničke veze između panonskog i pomrinskog prostora porasla važnost Zagreba, koji je preko Koprivnice povezan s Budimpeštom na jednoj te preko Karlovca i Ogulina s Rijekom na drugoj strani, ali je ta pruga u razdoblju dualizma služila u prvom redu za izvoz mađarske robe na svjetsko tržište.“⁴³

Može se zaključiti da su izdvajanja za gradnju pruge redovno iznimno visoka. Važno je naglasiti da se u navedenom citatu izračun izvodi u forintima, a ne kao u ostatku rada u krunama.

---

⁴³ Željko Holjevac, *Proračuni zemalja ugarske krune i hrvatsko-slavonske „potriebštine“ od 1869. do 1874. godine*. Zagreb: FF Press, Spomenica Josipa Adamčeka, 2009, 407.

Omjer konverzije je 1 naprema 2. Također, riječ je o razdoblju od 1869. godine do 1874. godine, pa uzimajući u obzir stabilnu stopu inflacije i diskontirajući iznose na razdoblje koje ovaj rad promatra može se sa sigurnošću zaključiti da se i u promatranom razdoblju radilo o desetcima milijuna kruna. Nadalje, povjesničar Holjevac donosi i zanimljivu tezu o izravnoj koristi koju su i hrvatske zemlje imale od gradnje pruge. Upravo je to jedna od već spomenutih premisa ovoga rada. Naime, teško bi bilo očekivati da netko razvija sa vlastitim kapitalom Hrvatsku i Slavoniju, koja kapitala za taj razvoj nema, iz isključivo filantropskih razloga. Upravo su ekonomske silnice misao vodilja svake investicijske aktivnosti te se razvoj pruga mora gledati u navedenom kontekstu. Navedeno ne znači da hrvatske zemlje nemaju korist, ako iznesemo tezu da je Rijeka sa Budimpeštom spojena s ciljem izvoza mađarske robe, već upravo suprotno. Tim spajanjem je omogućena i hrvatskim i slavonskim poduzetnicima arterija za izvoz svojih dobara. Činjenica je da je Hrvatska i Slavonija u promatrano razdoblje ušla u ekonomski značajno lošijem položaju od ostatka Monarhije pa su izvozni rezultati na temelju toga i značajno slabiji. Tvrditi na osnovu te činjenice da u Hrvatskoj i Slavoniji nije bilo rasta je u potpunosti diletantski i apsurdno. Razvoj je vidljiv i snažan, a proširenje željezničke mreže samo je jedan od katalizatora istog.

3.2. Obrazovanje

Kao što je već ranije rečeno, nakon poglavlja koji su prikazali i *de facto* dokazali dobre financijske rezultate kraljevine Hrvatske i Slavonije u promatranom periodu, valja se osvrnuti na učinke tih rezultata na svakodnevni život. Naime, statistički godišnjaci donose i čitav niz podataka koji nisu financijske prirode. Gotovo svako poglavlje istog, iako samo za sebe ne predstavlja neku revolucionarnu informaciju, ili bolje rečeno, otkriće, uz pomnije proučavanje svakako može biti područje interesa. Jasno, podatci kojima se može pristupiti na tako jasan način, sami po sebi ne pričaju gotovo nikakvu priču te se iz njih teško mogu ekstrahirati relevantniji zaključci.

No, kombinacijom nekoliko poglavlja, odnosno kontekstualizacijom te pokušajem povezivanja određenih podataka dolazi se do cjelovitije slike. Svakako, nužno je potražiti korelacije između jednostavnih podataka kako bi se mogli iznijeti valjani zaključci. Među navedenima su i izrazito zanimljivi podatci o pismenosti, odnosno nepismenosti stanovništva te o stanju u školstvu, odnosno broju učilišta. Isti se odnose i na Hrvatsku i Slavoniju, ali i na Ugarsku i Zemlje ugarske krune. Sama činjenica da su Ugarska i Rijeka 1905. godine skupa imali 20.783 svih učilišta, a da je na teritoriju Hrvatske i Slavonije te godine bilo 1.655 istih, ne govori puno. Bilo bi izrazito diletantski pokušati povlačiti ikakve zaključke iz navedenih podataka. Istina je, Ugarska i Rijeka imaju navedene godine oko 13 puta više svih učilišta od Hrvatske i Slavonije. No, nužno je navedene podatke staviti u određeni kontekst kako bi postali informacije i pružili mogućnost stvaranja cjelokupne slike, odnosno pričanja priče.

Navedene činjenice ne znače ništa ukoliko se ne povežu sa brojem stanovnika i prostornom površinom jedne, odnosno druge jedinice. Ipak, samo to isto tako nije dovoljno. Moraju se pokušati promotriti, na temelju raspoloživih podataka, kakvo je bilo stanje unazad čim je to moguće veći broj godina. Odnosno, postoji li trend rasta ili otvaranja novih učilišta ili je pak trend negativan. Također, ni to ne mora značiti ništa. Ukoliko pada broj stanovnika određenog područja, sukladno tome pada i potreba za unaprijeđivanjem školskog sustava. Suprotno tome, raste li broj stanovnika to ne mora nužno značiti da raste i potreba za novim ustanovama jer postoji mogućnost da su i dosadašnje podkapacitirane.

Nadalje, valja promotriti i povezati cijelu priču s obrazovanjem uz financijske aspekte ovoga rada. Odnosno, pokušati dokazati kako rast proračuna za školstvo utječe na razvoj učilišta. Također, nema pretjeranog smisla ukoliko se navedeni rast ili pad, kako financijskih

moгуćnosti, tako i broja učilišta ne reflektira na svakodnevni život populacije kao cjeline, odnosno kako se odražava na pismenost stanovništva. Tek kada se pismenost u apsolutnom i relativnom iznosu komparira sa padom, odnosno rastom broja stanovnika, može se govoriti o zaokruženoj priči vezanoj uz obrazovanje u promatranom prostoru i vremenu. Uz ovakav *modus operandi*, iz statističkih podataka je moguće, povezivanjem i traženjem međusobnih veza po jednom logičkom ključu, doći do priče koja na prvi pogled iz samih suhih brojeva na papiru možda i nije potpuno jasna. Upravo je zbog tih brojeva, ukoliko je logika na mjestu, neosporna, te je teško pronaći manu kao što je subjektivnost izvora ili pak oprečnost podataka. Uključujući još i ekonomsku komponentu, koja je misao vodio ovoga rada, tek se tada poprima široka slika funkcioniranja Hrvatske i Slavonije, koju na temelju nekih drugih metodologija teško možemo razlučiti.

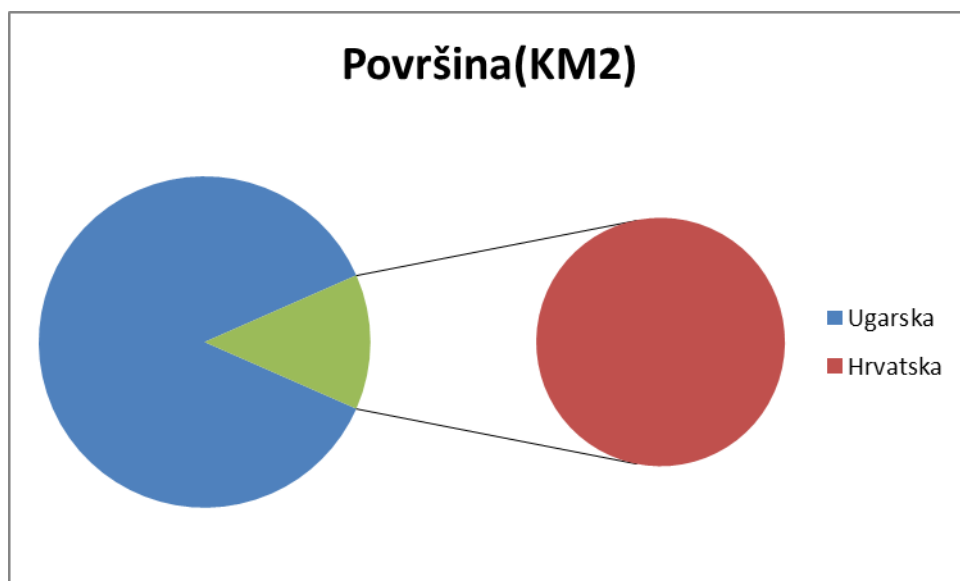
Tablica 42: Broj stanovnika i prirodni prirast Zemalja ugarske krune

Državopravna sast., dio zemlje. municipij	Površina u km ²	1869	1880	1890	Vojničko 1890	prosječni godišnj prirast apsolutno		Prosječni godišnj prirast relativno	
						1869/80	1881/1890	1869/80	1881/1890
Ugarska									
Lieva ob. Dunava	2.077	82.364	81.643	84.820	32	-66	318	-0,9%	3,9%
Bars	2.673	137.191	142.691	152.910	144	500	1.022	4,0%	7,2%
Esztergom	1.123	67.024	72.166	73.378	1.011	467	121	7,7%	1,7%
Hont	2.362	101.908	100.815	107.749	40	-99	693	-1,1%	6,9%
Selm i belab	88	14.020	15.265	15.280	—	113	2	8,9%	0,1%
Lipto	2.258	79.279	74.758	76.830	1150	-411	207	-5,7%	2,8%
Nograd	4.355	198.269	191.678	214.444	961	-599	2.277	-3,3%	11,9%
Nyitra	5.721	359.844	308.805	396.559	438	-4.640	8.775	-14,2%	28,4%
Pozsony	4.141	247.709	262.810	278.939	1.519	1.373	1.613	6,1%	6,1%
Pozsony	75	40.540	48.006	52.411	3.637	679	441	18,4%	9,2%
Trencson	4.620	248.626	244.919	238.769	1.118	-337	-615	-1,5%	-2,5%
Tarocz	1.150	45.340	43.983	49.979	18	-123	600	-3,0%	13,6%
Zolyom	2.790	98.216	102.500	112.413	516	389	991	4,4%	9,7%
Svota	33.376	1.726.339	1.752.049	1.879.515	9.584	2.337	12.747	1,5%	7,3%
Desna ob. Dnuava						0			
Baranya	5.062	261.643	264.712	288.218	566	279	2.351	1,2%	8,9%
Pecs	71	23.869	28.702	34.067	1.382	439	537	20,2%	18,7%
Fejer	4.036	173.551	183.828	194.907	112	934	1.108	5,9%	6,0%
Szekes - Fejervar	120	22.689	25.612	27.548	1.394	266	194	12,9%	7,6%
Gyor	1.336	83.602	88.512	92.992	32	446	448	5,9%	5,1%
Gyor	45	20.035	20.981	22.795	1.161	86	181	4,7%	8,6%
Komarom	2.914	129.116	138.591	146.428	1.435	861	784	7,3%	5,7%
Komarom	30	12.256	13.108	13.076	3.357	77	-3	7,0%	-0,2%
Moson	2.041	79.846	85.961	85.050	521	556	-91	7,7%	-1,1%
Somogy	6.531	287.555	307.448	326.835	1.187	1.808	1.939	6,9%	6,3%
Sopron	3.174	208.946	222.565	232.389	195	1.238	982	6,5%	4,4%
Sopron	133	21.108	23.222	27.213	3.330	192	399	10,0%	17,2%
Tolna	3.643	220.740	234.643	252.098	539	1.264	1.746	6,3%	7,4%
Vas	5.033	331.706	360.590	390.371	1.332	2.626	2.978	8,7%	8,3%
Vcszprcm	4.167	201.431	203.487	215.280	507	187	1.179	1,0%	5,8%
Zala	5.122	333.237	339.984	404.699	1.058	613	6.472	2,0%	19,0%
Svota	43.460	2.411.318	2.566.946	2.753.966	17.328	14.148	18.702	6,5%	7,3%
Kraj m. Dun. i Tis.									
Bacs-Bodrog	9.569	491.614	511.437	573.114	661	1.802	6.168	4,0%	12,1%
Baja	87	18.110	19.241	19.485	388	103	24	6,2%	1,3%
Szabadka	956	56.323	61.367	72.737	789	459	1.137	9,0%	18,5%
Ujvidck	159	19.119	21.325	24.717	463	201	339	11,5%	15,9%
Zombor	308	24.309	24.693	26.435	507	35	174	1,6%	7,1%
Csongr&d	1.837	95.886	102.314	120.296	130	584	1.798	6,7%	17,6%
Hodm.-Vasarh.	761	49.153	52.424	55.475	151	297	305	6,7%	5,8%
Szeged	816	70.179	73.675	85.569	1.841	318	1.189	5,0%	16,1%
Heves vm.	3.878	209.940	209.933	233.785	1.860	-1	2.385	0,0%	11,4%
Jasz-N.-Kun-SzoIn.	5.374	258.553	278.443	318.475	688	1.808	4.003	7,7%	14,4%
Pest-P.-S.-Kis-Kun	11.531	534.548	583.094	684.293	1.292	4.413	10.120	9,1%	17,4%
Budapest	201	270.685	360.551	491.938	13.825	8.170	13.139	33,2%	36,4%
Kecskmct	873	41.195	44.887	48.493	1.107	336	361	9,0%	8,0%
Svota	36.350	2.139.614	2.343.384	2.754.812	23.702	18.525	41.143	9,5%	17,6%
Desna obala Tise.									
Abauj-Torna	3.167	165.784	152.475	151.000	66	-1.210	-148	-8,0%	-1,0%
Kassa	93	21.742	26.097	28.884	3.281	396	279	20,0%	10,7%
Bereg	3.724	159.447	153.377	179.455	691	-552	2.608	-3,8%	17,0%
Bors	3.428	193.066	193.839	216.794	2.200	70	2.296	0,4%	11,8%
Gomor	4.275	173.438	169.064	174.810	565	-398	575	-2,5%	3,4%
Saros	3.822	175.292	168.013	168.021	1.012	-662	1	-4,2%	0,0%
Szepes	3.605	175.061	172.881	163.291	1.761	-198	-959	-1,2%	-5,5%
Ung	3.053	130.032	126.707	135.247	2.086	-302	854	-2,6%	6,7%
Zemplen	6.302	295.618	277.575	299.197	898	-1.640	2.162	-6,1%	7,8%
Svota	31.469	2.139.614	2.313.384	2.754.812	23.702	15.797	44.143	8,1%	19,1%

Lijeva obata Tise									
Bekes	3.558	212.973	229.757	258.386	819	1.526	2.863	7,9%	12,5%
Bihar	.10914	472.200	472.200	416.510	341	0	-5.569	0,0%	-11,8%
Nagy - Varad	48	28.698	31.324	38.557	2.193	239	723	9,2%	23,1%
Ilajdu	2.396	119.541	122.207	134.038	52	242	1.183	2,2%	9,7%
Dcbreczen	957	46.111	51.122	56.940	2.012	456	582	10,9%	11,4%
Maramaros	10.355	22.056	227.436	268.181	574	18.671	4.075	931,2%	17,9%
Szabotcs	4.917	218.790	214.008	244.945	230	-435	3.094	-2,2%	14,5%
Szatmar	6.308	290.530	273.384	303.032	202	-1.559	2.965	-5,9%	10,8%
Szatmar-Ncmeti	183	18.353	19.708	20.790	482	123	108	7,4%	5,5%
Szdagy	3.629	196.108	170.022	191.167	183	-2.371	2.115	-13,3%	12,4%
Ugocsa	1.191	67.498	65.377	75.461	25	-193	1.008	-3,1%	15,4%
Svota	44.456	1.891.316	1.820.855	2.069.690	7.113	-6.406	24.884	-3,7%	13,7%
Kraj med. Tis. i Mar									
Arad	6.331	289.381	270.668	301.545	230	-1.701	3.088	-6,5%	11,4%
Arad	112	32.725	35.556	42.152	1.130	257	660	8,7%	18,6%
Csanad	1.618	94.658	109.011	130.175	668	1.305	2.116	15,2%	19,4%
Krasso-Szoreny	9.750	378.077	382.530	407.635	1.732	405	2.511	1,2%	6,6%
4Temcs	6.878	359.009	340.715	375.290	1.733	-1.663	3.458	-5,1%	10,1%
Temesvar	30	32.223	33.094	39.884	3.554	79	679	2,7%	20,5%
Vetscz	197	21.095	22.329	21.159	262	112	-117	5,8%	-5,2%
Torontal	9.409	529.540	509.082	570.102	875	-1.860	6.102	-3,9%	12,0%
IPancsova	113	16.388	17.127	17.148	341	67	2	4,5%	0,1%
Svota	34.444	1.758.506	1.721.312	1.907.596	11.027	-3.381	18.628	-2,1%	10,8%
Erdelj									
Also-Fetmr	3.576	188.702	178.021	193.072	2.138	-971	1.505	-5,7%	8,5%
Beszterczc-Naszcd	4.014	96.339	95.017	104.137	1.187	-120	912	-1,4%	9,6%
Brasso	1.804	83.507	83.929	86.777	2.180	38	285	0,5%	3,4%
Csik	4.493	107.285	110.940	114.110	189	332	317	3,4%	2,9%
Fogaras	1.875	80.943	84.571	88.217	608	330	365	4,5%	4,3%
Haromszek	3.556	125.881	125.177	130.008	281	-64	483	-0,6%	3,9%
Hunyad	6.932	257.459	248.464	267.395	984	-818	1.893	-3,5%	7,6%
Kis-Kiikullo	1.646	100.161	92.114	101.045	288	-732	893	-8,0%	9,7%
Kotozs	5.019	177.883	166.384	192.443	46	-1.045	2.606	-6,5%	15,7%
Kotozsvar	130	26.382	29.123	32.756	2.102	249	363	10,4%	12,5%
Maros-Torda	4.291	152.949	146.116	163.148	68	-621	1.703	-4,5%	11,7%
Maros-Vasaritejy	33	12.678	12.183	14.112	1.052	-45	193	-3,9%	15,8%
Nagy-Kukullo	3.110	137.193	132.454	135.112	623	-431	266	-3,5%	2,0%
Szeben	3.314	145.523	141.127	148.738	3.146	-400	761	-3,0%	5,4%
Szotnok-Doboka	5.150	210.597	193.677	217.550	210	-1.538	2.387	-8,0%	12,3%
Torda-Aranyos	3.370	137.856	137.031	150.164	40	-75	1.313	-0,6%	9,6%
Udvarhely	3.418	105.467	105.520	110.132	377	5	461	0,1%	4,4%
Svota	55.731	2.152.805	2.084.048	2.251.216	16.719	-6.251	16.717	-3,2%	8,0%
Ugarska ukupno	279.759,00	13.561.215	13.728.622	15.133.494	98.033	15.219	140.487	1,2%	10,2%
Rieka, gr. i kot.	20	17.884	20.081	20.494	843	200	41	12,3%	2,1%
Hrvatska i Slavonija									
Bjetovar-Križevci	5.047	206.345	219.129	266.210	1.191	1.162	4.708	6,2%	21,5%
Lika-Krbava	6.211	185.281	174.139	190.173	897	-1.013	1.603	-6,0%	9,2%
Modruš-Rieka	4.879	205.837	203.173	220.029	230	-242	1.686	-1,3%	8,3%
Požega	4.931	164.274	106.512	202.836	674	-5.251	9.632	-35,2%	90,4%
Sriem	6.810	271.221	283.042	334.199	3.165	1.075	5.116	4,4%	18,1%
Zemun	50	10.046	11.136	12.123	313	99	99	10,9%	8,9%
Varaždin	2.454	202.652	218.692	247.111	203	1.458	2.842	7,9%	13,0%
Varaždin	67	10.623	10.171	11.155	966	-41	98	-4,3%	9,7%
Virovitica	4.808	168.788	165.125	196.139	494	-333	3.101	-2,2%	18,8%
Osiek	57	17.247	18.101	19.178	1.106	78	108	5,0%	5,9%
Zagreb	7.178	376.027	391.491	446.123	2.139	1.406	5.463	4,1%	14,0%
Zagreb	33	19.857	28.188	37.129	2.139	757	894	42,0%	31,7%
Svota	42.531,00	1.838.198	1.892.499	2.186.410	15.517	4.936	29.391	3,0%	15,5%
Zemlje ug. krune	822.810	15.417.327	15.612.103	17.349.398	114.398	17.707	173.730	1,3%	11,1%

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak Zemalja ugarske krune 1896 i 1906

Graf 23: Površina kr. Hrvatske i Slavonije u odnosu na površinu Ugarske

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak zemalja ugarske krune 1896 i 1906

Kao i kod BDP- a, i u poglavlju u kojemu je riječ o obrazovanjem, nužno je početi sa brojem stanovnika, odnosno usporedbom broja stanovnika Ugarske i Hrvatske i Slavonije te pridodati tome i površinu koju te dvije teritorijalne jedinice zauzimaju. Naime, kao što je već istaknuto, sama priča o broju učilišta nikako ne može kvalitativno zadovoljiti uvjete jednoga rada ukoliko se ne stavi u konkretne omjere. Ubacivanjem parametara kao što je površina u kvadratnim kilometrima te naknadna usporedba sa brojem učilišta donosi zaključke o dostupnosti obrazovanja na promatranom području.

Nadalje, broj stanovnika, odnosno tendencija rasta ili pada koja se može konkretnije pratiti u poglavlju koje se bavi BDP-om, jasno pokazuje potrebu za novim učilištima, odnosno, postojanje ili pak ne postojanje iste. Tek kad su navedeni parametri zadovoljeni možemo govoriti o učincima financija na obrazovanje i učincima same dostupnosti obrazovanja na samu populaciju.

Tablica 43: Broj učilišta kr. Hrvatske i Slavonije u odnosu na učilišta Ugarske i Rijeke

godine	Ugarska i Rijeka	Hrv. i Slav
	Sva učilišta	
1897	19528	1532
1898	20645	1543
1899	20649	1522
1900	20883	1536
1901		
1902		
1903	21438	1609
1904	20289	1652
1905	20783	1655

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak Zemalja ugarske krune 1896 i 1906

Nažalost, podatci o broju svih učilišta, odnosno usporedba broja učilišta na teritoriju Hrvatske i Slavonije u odnosu na teritorij Ugarske i Rijeke, prilično su nepotpuni. Razlog je nepostojanje istih ili pak nedostupnost istih autoru rada. Valja još jednom istaknuti kako je ipak riječ o statističkim podacima starima preko stotinu godina te iako je statistika za to razdoblje iznimno dobro vođena i iznimno strukturirana, teško je očekivati potpunost bez obzira na želju za upotpunjavanjem tablica koji bi još jače potkrijepili hipotezu.

No, i dostupni podatci dovoljni su za teoretiziranje o trendu i odnosima, barem u okvirima godina za koje postoji statistika. Kako ilustrativno prethodne tablice i graf 18 pokazuju, površina Ugarske 1890. godine bila je 279.759 km², Rijeke 20 km², a Hrvatske i Slavonije 42.531 km², ako gledamo iz Statističkog godišnjaka Zemalja ugarske krune ili pak 42.532,5 km² po podacima iz Statističkog godišnjaka Hrvatske i Slavonije. Odstupanje je blago upitno, ali u ovome kontekstu zanemarivo. Iz navedenog može se zaključiti da je 1890. godine Ugarska, zajedno sa Rijekom, bila površinom 6,57 puta veća od Hrvatske i Slavonije, dok je brojem stanovnika nadmašivala Hrvatsku i Slavoniju 6,92 puta. Kako nažalost, kao prvi podatak o broju učilišta koji je autoru bio dostupan navodi tek 1897. godinu, gdje broj učilišta u Ugarskoj i Rijeci premašuje broj istih u Hrvatskoj i Slavoniji za 12,74 puta, zaključke nije lako staviti na solidne fundamente.

Na prvi pogled izgleda kako je stanje u obrazovnom sustavu na području Ugarske bilo bolje od onoga na području Hrvatske i Slavonije. Ali, upravo je to način zaključivanja na prečac

koji valja izbjeći. Takvo zaključivanje vodi do popularne statističke pogreške, gdje se u fokus stavlja jedan podatak i zaboravlja kontekst. Kao prvo, nameće se pitanje početnih pozicija, odnosno broja učilišta s kojima su dvije promatrane jedinice ušle u razdoblje proučavanja. Povučemo li paralelu s BDP-om gdje je startna pozicija Hrvatske i Slavonije bila izraženo slabija od one Ugarske i drugih promatranih jedinica, može se analogno tome zaključiti da je ista situacija mogla biti i sa učilištima. Ipak, i takvo zaključivanje nije u potpunosti korektno.

Također, tu je i pitanje nataliteta, odnosno rasta populacije gdje je pozitivan trend svakako izraženiji u Hrvatskoj i Slavoniji, što utječe na podatak kao što je broj škola na broj stanovnika. Nadalje, pitanje na koje nažalost u ovome radu nije moguće pronaći odgovor je i kapacitet, odnosno podkapacitiranost ili pak prekapacitiranost škola. Podatak koji je ovdje dostupan je broj učilišta, *de facto* zgrada, no nisu poznati podatci o broju učenika, odnosno nastavnika u tim zgradama, što bi možda drastično mijenjalo samu sliku o dostupnosti obrazovanja. Može se izračunati da Ugarska i Rijeka 1905. godine imaju na površinu od 279.779 km^2 20.783 učilišta, odnosno jedno učilište svakih $13,46 \text{ km}^2$, dok Hrvatska i Slavonija iste godine imaju po jedno učilište svakih $25,69 \text{ km}^2$. Također, uzimajući u obzir broj stanovnika koji je dostupan za teritorij Ugarske i Rijeke, a riječ je o onome iz 1890. godine te podatak o učilištima iz 1897. godine, dolazi se do broja od jednog učilišta na 776 stanovnika. Nažalost taj se podatak mora uzeti uz dozu rezerve zbog metodologije koja je primjenjena na njegov izračun.

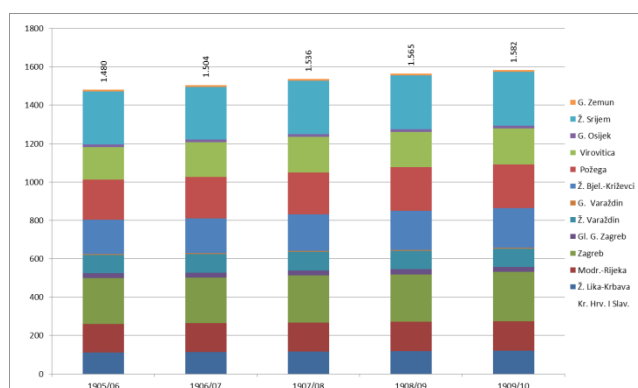
Tablica 43: Broj nižih pučkih škola kr. Hrvatske i Slavonije

Broj nižih pučkih škola										
Županije i gradovi	Sav broj nižih pučkih škola koncem godine						Od nižih pučkih škola koncem godine 1910/11.			
	1910/11	1909/10	1908/09	1907/08	1906/07	1905/06	po nastavnom jeziku			
							hrvatski ili srpski	mađarski	njemački	slovački
Ž. Lika-Krbava	122	121	118	115	113	112	122	0	0	0
Modr.-Rijeka	154	154	153	152	151	149	153	1	0	0
Zagreb	262	256	247	245	238	237	262	0	0	0
Gl. G. Zagreb	27	27	27	27	26	26	25	1	1	0
Ž. Varaždin	96	95	96	96	96	96	96	0	0	0
G. Varaždin	5	5	5	5	5	5	5	0	0	0
Ž. Bjel.-Križevci	207	205	203	191	182	177	196	10	1	0
Požega	229	229	227	218	215	210	214	13	2	0
Virovitica	192	188	185	185	180	170	174	18	0	0
G. Osijek	14	14	14	14	14	14	13	1	0	0
Ž. Srijem	280	280	281	280	276	276	231	23	22	4
G. Zemun	8	8	8	8	8	8	6	1	1	0
Kr. Hrv. i Slav.	1596	1582	1565	1536	1504	1480	1497	68	27	4

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak kr. Hrvatske i Slavonije 1905 i 1910

Analizirajući teritorij Hrvatske i Slavonije, odnosno gore prikazanu tablicu nastalu od autoru dostupnih podataka, uviđa se trend rasta nižih pučkih škola, barem za razdoblje za koje su dostupni podatci. Uspoređujući navedene podatke sa rastom broja stanovnika, iako u ograničenom period, može se indikativno zaključiti da uz rast nataliteta raste i broj obrazovnih institucija, barem onih primarnih, što jasno govori da se ne može tvrditi da je promatrano razdoblje bilo razdoblje stagnacije i pada životnog standarda i uvjeta. Analogno navedenom teško je potencirati rast standarda, no svakako temeljem dosadašnjih podataka ne možemo se zaključiti niti njegov pad.

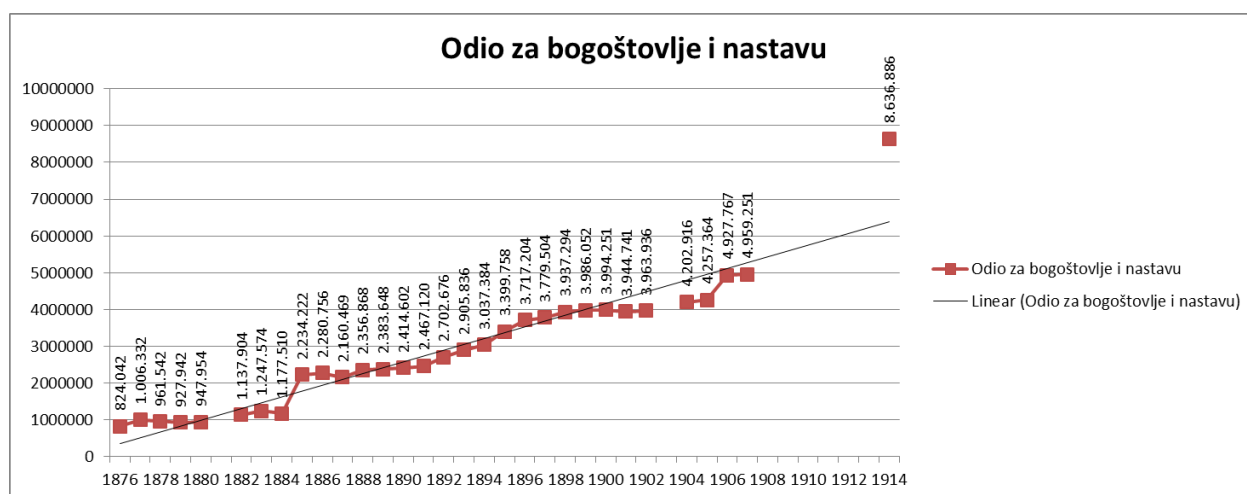
Graf 24: Broj nižih pučkih škola kr. Hrvatske i Slavonije

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak kr. Hrvatske i Slavonije 1905 i 1910

Graf 25: Izdatci odjela za bogoštovlje i nastavu

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak kr. Hrvatske i Slavonije 1905 i 1910

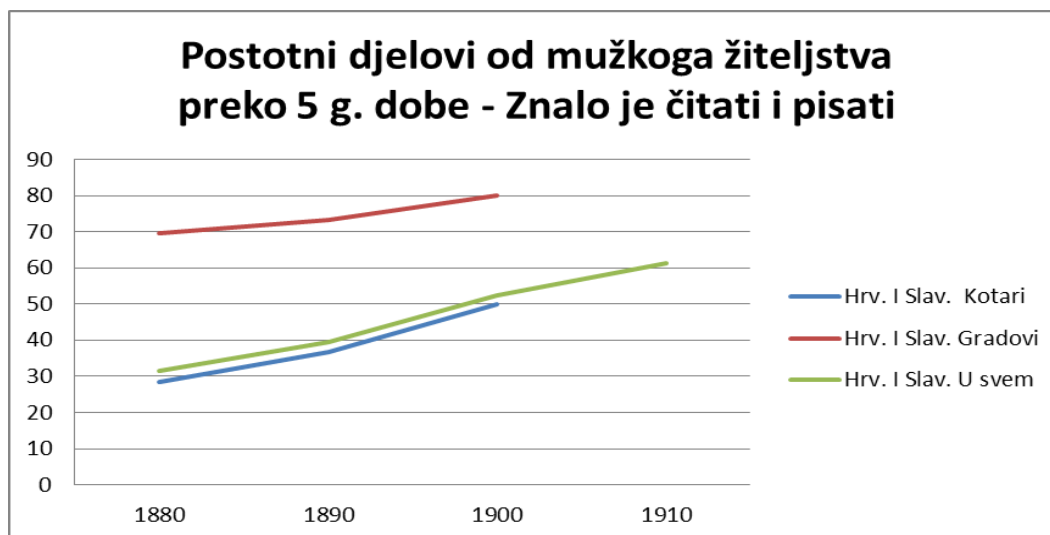
Upravo je graf 25 konkretan primjer kako se mogu obraditi statistički podatci, odnosno kako se mogu analizirati financijski pokazatelji i njihova primjena na sektor koji se ovdje promatra. Naime, graf 25 je skupina podataka izvučenih iz proračuna koji je pokazan u trećem dijelu ovog rada. Riječ je o izdancima Odjela za bogoštovlje i nastavu od 1876. do 1914. godine nastalim na temelju proračuna.

Kao što je ranije dokazano, zanimljivo je kako većih odstupanja između proračuna i zaključnog računa nema, tako da se navedeno može smatrati točnim. Kao što je vidljivo u dodatku 2, Odjel za bogoštovlje i nastavu iz proračuna dobiva sredstva upravo za primjenu u sektoru kojim se ovdje bavimo te je kao takav ishodišna točka povezivanja financijskih rezultata sa obrazovanjem. Vidljivo je da se od početka do kraja promatranog razdoblja, u 38 godina, proračun udeseterostručio. Značajnije inflacije u navedenom periodu nije bilo, tako da je povećanje proračuna za bogoštovlje i nastavu direktan učinak pozitivnih kretanja na dohodovnoj strani i politike samouprave Hrvatske i Slavonije.

Iznosi u grafu su izraženi u krunama, pa uspoređujući 1876. godinu, gdje je proračun bio 824.042 kruna, sa Nagodbom prije revizije, odnosno paušalom od 2.2 milijuna forinti, vidljivo je da je već prve promatrane godine proračun Odjela za bogoštovlje i nastavu dosegao petinu izvornog paušala, da bi ga u potpunosti prestigao desetak godina kasnije. Povučemo li se usporedba sa brojem škola, odnosno referiramo li se na trend porasta broja učilišta iz podataka koji su dostupni i povežemo li se taj trend sa pretpostavkom rasta proračuna Odjela za bogoštovlje i

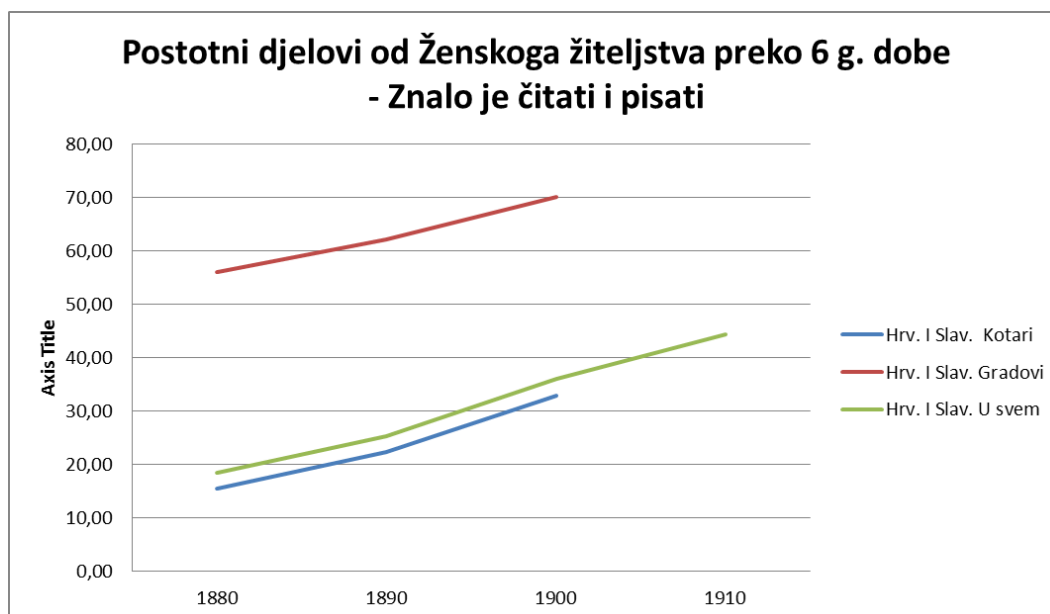
nastavu kao logičnom poveznicom, može se vezati rast proračuna sa rastom broja učilišta te zaista indikativno pretpostaviti da je startna pozicija Hrvatske i Slavonije bila loša. No, ne može se zanemariti da je pozicija eksponencijalno rasla i popravljala se rastom proračuna, koji je pratio rast broja stanovnika. Navedeno dokazuje da se promatrano razdoblje teško može zvati razdobljem pada i stagnacija.

Graf 26: Pismeno muško stanovništvo starije od 5 godina

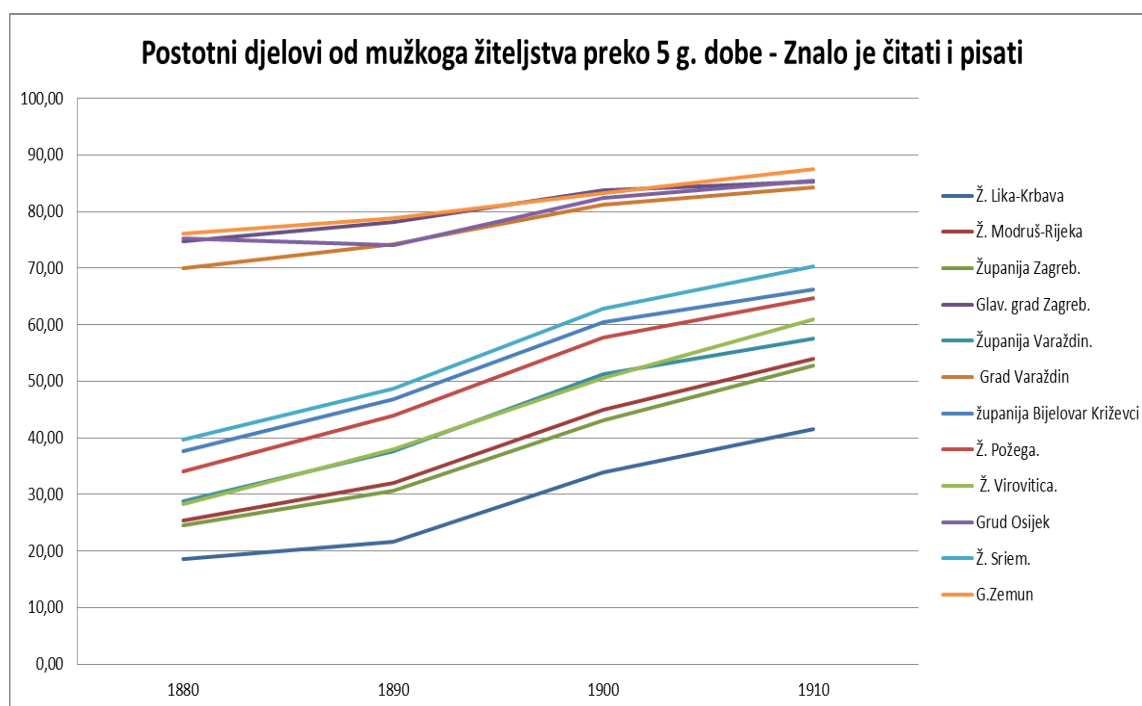
Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak kr. Hrvatske i Slavonije 1905 i 1910

Graf 27: Pismeno žensko stanovništvo starije od 6 godina

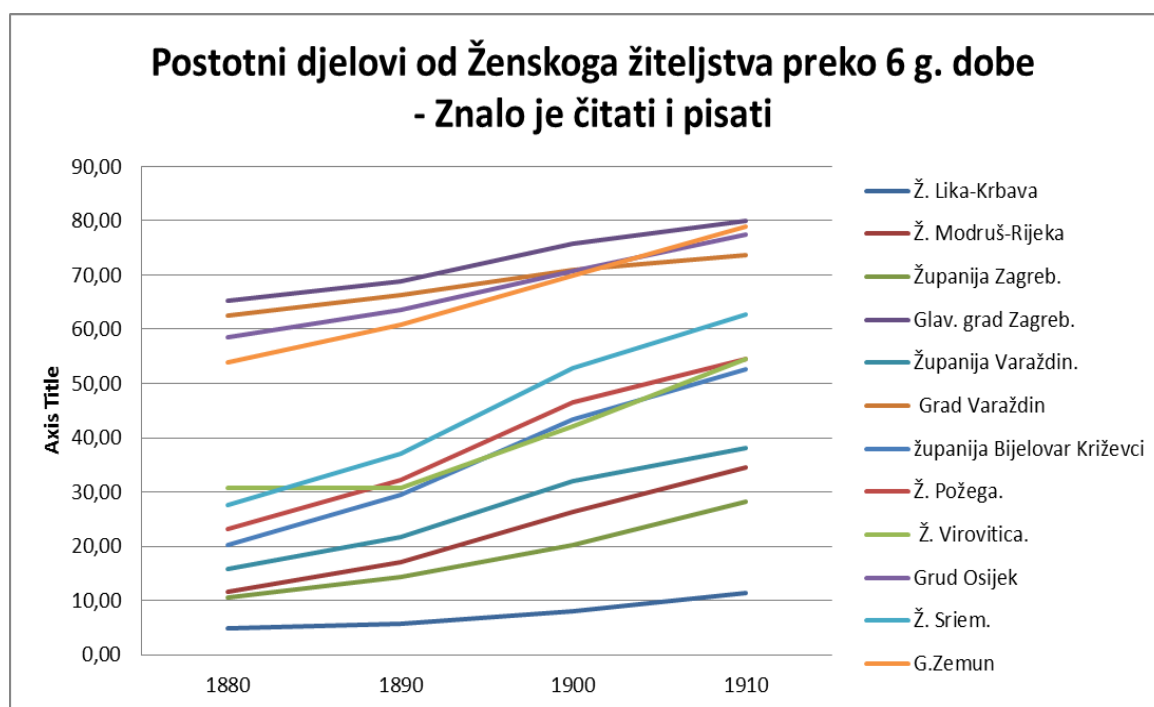
Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak kr. Hrvatske i Slavonije 1905 i 1910

Graf 28: Pismeno muško stanovništvo starije od 5 godina po županijama i gradovima

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak kr. Hrvatske i Slavonije 1905 i 1910

Graf 29: Pismeno žensko stanovništvo starije od 6 godina po županijama i gradovima

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak kr. Hrvatske i Slavonije 1905 i 1910

Navedeno ne ilustrira tako dobro odraz politike, stanja i financija na svakodnevicu stanovništva kao grafovi 26 do 29. Na grafovima se uočava, kao i numerički u tablicama koje slijede, razina pismenosti koja se značajno popravila u rasponu od samo trideset godina. Valja imati na umu da u to vrijeme i značajno raste populacija, a grafovi pokazuju relativne, a ne apsolutne brojeve, što ovu činjenicu čini još značajnijom. Upravo zajedno s ovim podacima može se deducirati da je razina dostupnosti obrazovanja, pa makar na elementarnoj razini, ipak bila sve bolja, ako već ne dostatna. Jasno je da je pismenost stanovništva jedan od fundamenata gospodarskog razvoja te da ona utječe na mnoge druge elemente svakodnevnog života.

Također i prilike u zdravstvu, odnosno pad mortaliteta kod novorođenčadi je pozamašan. Gotovo da se može povući paralela između pismenosti i navedenog, uzevši kao premisu mogućnost da je u promjenjenim okolnostima bilo puno lakše usmjeriti informacije prema široj populaciji koja ih je napokon mogla i prihvatiti.

Graf rasta razine pismenosti gotovo da nagibom prati i rast ulaganja u bogoštovlje i nastavu te kao takav služi kao eklatantan primjer utjecaja ekonomije na svakodnevni život. Rastom prihoda te njihovim ulaganjem u obrazovanje dobivaju se kvalitetniji radnici koji posljedično uzrokuju porast prihoda. Stvara se jedan *perpetuum mobile*, svojevrsni začarani krug mudrih odluka potaknutih slobodom u upravljanju vlastitim dohotcima te rastom istih. Iznesena hipoteza nije originalna misao, ona je dokazana činjenica. Upravo zato se može temetika obrazovanja zaključiti sa ekonomijom, jasno uviđajući utjecaj državnih financija na svakodnevni život.

Tablica 44: Pismeno muško i žensko stanovništvo po županijama i gradovima u postotku

Županije, upravni kotari i gradovi	Postotni dioovi od muškoga žiteljstva preko 5 g. dobe									Postotni dioovi od Ženskoga žiteljstva preko 6 g. dobe								
	Znalo je čitati i pisati			Znalo samo čitati			Nije znalo ni čitati ni pisati			Znalo je čitati i pisati			Znalo samo čitati			Nije znalo ni čitati ni pisati		
	1880	1890	1900	1880	1890	1900	1880	1890	1900	1880	1890	1900	1880	1890	1900	1880	1890	1900
Ž. Lika-Krbava																		
Kotar Brinje	13,86	16,04	27,48	0,16	0,00	0,04	85,98	83,96	72,48	4,45	4,57	7,77	0,04	0,00	0,08	95,51	95,43	92,15
Gospić	23,92	28,04	42,64	0,19	0,09	0,23	75,89	71,87	57,13	7,65	7,85	10,40	0,02	0,03	0,08	92,33	92,12	89,52
Gračac	14,31	17,96	27,66	0,07	0,04	0,23	85,62	82,00	72,11	1,89	2,02	3,02	0,05	0,04	0,09	98,06	97,94	96,89
Korenica	17,00	20,43	30,51	0,08	0,01	0,23	82,92	79,56	69,26	3,27	4,68	8,07	0,04	0,00	0,21	96,69	95,32	91,72
Lapac dolnji,	16,36	16,30	29,19	0,02	0,01	0,11	83,62	83,69	70,70	2,18	1,93	3,87	0,04	0,10	0,02	97,78	97,97	96,11
Otočac	21,24	27,03	39,82	0,16	0,07	0,09	78,60	72,90	60,09	6,02	8,04	10,12	0,03	0,05	0,14	93,95	91,91	89,74
Perušić	13,42	15,68	31,89	0,09	0,04	0,63	86,49	84,28	67,48	1,63	2,24	4,07	0,01	0,09	0,09	98,36	97,67	95,84
Senj	13,88	15,31	25,36	0,31	0,42	0,63	85,81	84,27	74,01	2,82	3,80	6,18	0,02	0,02	0,20	97,16	96,18	93,62
Udbina	14,04	16,67	26,78	0,06	0,04	0,29	85,90	83,29	72,93	1,54	2,34	5,86	0,00	0,00	0,03	98,46	97,66	94,11
Kotari	17,50	20,76	33,10	0,12	0,06	0,24	82,38	79,18	66,66	4,04	4,76	7,08	0,04	0,03	0,10	95,92	95,21	92,82
Grad Senj	72,41	77,36	83,69	0,37	0,09	0,40	27,22	22,55	15,91	48,92	58,05	55,92	1,04	0,65	1,65	50,04	41,30	42,43
Ukupno	18,53	21,59	33,84	0,13	0,06	0,26	81,34	78,35	65,90	4,92	5,64	7,97	0,05	0,04	0,13	95,03	94,32	91,90
Ž. Modruš-Rijeka																		
Kotar Cirkvenica	35,05	46,27	60,02	0,16	0,05	0,34	64,79	53,68	39,64	5,92	14,52	29,65	0,06	0,09	0,38	94,02	85,39	69,97
Čabar	63,24	61,48	70,13	0,46	1,19	2,59	36,30	37,33	27,28	44,88	41,74	53,57	3,31	7,28	10,72	51,81	50,98	35,71
Delnice	53,01	58,06	69,26	0,82	0,37	0,74	46,17	41,57	30,00	25,66	35,58	51,35	2,14	1,99	3,09	72,20	62,43	45,56
Ogulin	18,34	24,58	36,84	0,07	0,08	0,25	81,59	75,34	62,91	5,51	7,79	13,60	0,04	0,01	0,14	94,45	92,20	86,26
Slunj	12,13	15,86	26,42	0,06	0,01	0,17	87,81	84,13	73,41	2,97	4,11	7,53	0,03	0,02	0,05	97,00	95,87	92,42
Sušak	39,24	54,08	69,25	0,89	0,31	0,64	59,87	45,61	30,11	20,88	35,73	53,04	1,23	0,36	1,21	77,89	63,91	45,75
Vojnić	13,81	19,62	31,16	0,04	0,05	0,20	86,15	80,33	68,64	1,75	3,50	6,70	0,01	0,00	0,17	98,24	96,50	93,13
Vrbovsko	27,71	35,27	50,72	0,81	0,88	0,58	71,48	63,85	48,70	11,14	18,39	31,94	0,69	0,96	1,18	88,17	80,65	66,88
Kotari	34,87	31,70	44,50	0,20	0,14	0,39	64,93	68,16	55,11	11,07	16,47	25,95	0,64	0,66	1,10	88,29	82,87	72,95
Grad Bakar	79,23	82,68	86,33	0,00	0,16	0,63	20,77	17,16	13,04	53,86	64,53	69,17	0,19	0,77	1,44	45,95	34,70	29,39
Ukupno 0	25,32	32,09	44,91	0,20	0,15	0,39	74,48	67,76	54,70	11,59	17,00	26,36	0,64	0,66	1,11	87,77	82,34	72,53
Županija Zagreb.																		
Kotar Dugo selo	34,76	42,45	51,68	0,82	0,12	0,62	64,42	57,43	47,70	15,81	22,79	30,97	0,27	0,29	0,93	83,92	76,92	68,10
Dvor	16,89	20,37	27,88	0,04	0,08	0,04	83,07	79,55	72,08	3,76	4,96	4,87	0,04	0,07	0,11	96,20	94,97	95,02
Glina	18,47	21,86	33,22	0,01	0,01	0,21	81,52	78,13	66,57	5,47	5,33	7,61	0,03	0,00	0,16	94,50	94,67	92,23
Gorica velika	18,63	24,39	36,81	0,86	0,49	0,69	80,51	75,12	62,50	9,06	12,10	19,32	0,38	0,88	1,00	90,56	87,02	79,68
Jaska	22,36	30,94	44,88	0,21	0,11	0,68	77,43	68,95	54,44	9,01	15,30	22,92	0,21	0,18	1,31	90,78	84,52	75,77
Karlovac.	15,11	23,61	35,96	0,27	0,14	0,69	84,62	76,25	63,35	5,88	9,53	17,65	0,42	0,23	1,04	93,70	90,24	81,31
Kostajnica	29,11	35,33	46,83	0,15	0,04	0,22	70,74	64,63	52,95	9,26	12,63	17,89	0,07	0,10	0,24	90,67	87,27	81,87
Petrinja	26,77	32,67	44,84	0,04	0,01	0,20	73,19	67,32	54,96	5,65	9,00	15,68	0,02	0,02	0,16	94,33	90,98	84,16
Pisarovina	16,59	19,72	30,00	0,11	0,02	0,20	83,30	80,26	69,80	5,12	7,50	9,80	0,01	0,06	0,31	94,87	92,44	89,89
Samobor	21,54	27,02	37,94	0,20	0,55	1,22	78,26	72,43	60,84	13,40	15,76	22,47	0,38	0,92	1,92	86,22	83,32	75,61
Sisak	20,86	32,07	42,99	0,22	0,17	0,28	78,92	67,76	56,73	10,94	18,91	27,91	0,28	0,32	0,65	88,78	80,77	71,44
Stubica	19,11	25,88	38,69	0,83	0,66	2,43	80,06	73,46	58,88	8,80	15,32	17,25	0,61	0,75	2,15	90,59	83,93	80,60
Sv. Ivan Zelina.	28,55	36,34	49,13	0,42	0,17	0,69	71,03	63,49	50,18	9,86	13,01	18,16	0,27	0,12	0,94	89,87	86,87	80,90
Vrgin most	16,10	18,48	29,29	0,06	0,08	0,12	83,84	81,44	70,59	1,62	1,94	2,49	0,00	0,08	0,07	98,38	97,98	97,44
Zagreb	32,17	39,26	52,98	0,94	0,69	1,28	66,89	60,05	45,74	14,29	17,72	31,14	1,51	1,27	2,69	84,20	81,01	66,17
Kotari	33,14	28,56	40,37	0,25	0,24	0,65	66,61	71,20	58,98	8,42	12,11	17,95	0,33	0,33	0,95	91,25	87,56	81,10
Grad Karlovac	58,05	62,29	71,63	0,20	0,19	0,50	41,75	97,21	27,87	4,10	44,82	54,45	0,88	0,79	1,21	95,02	54,39	44,34
Petrinja	63,98	71,08	74,69	0,00	0,00	0,30	36,02	28,92	25,01	49,58	59,14	67,89	0,84	0,10	1,67	49,58	40,76	30,44
Sisak	66,89	70,26	75,91	0,06	0,19	0,22	33,05	29,55	23,87	53,97	58,67	64,94	0,56	0,94	1,58	45,47	40,39	33,48
Gradovi 0	61,68	66,31	73,45	0,12	0,15	0,37	38,20	33,54	26,18	45,91	51,21	59,71	0,77	0,70	1,40	53,32	48,09	38,89
Ukupno 0.	24,49	30,61	43,16	0,24	0,23	0,64	75,27	69,16	56,20	10,58	14,24	20,22	0,35	0,35	0,97	89,07	85,41	78,81
Glav. grad Zagreb.	74,79	78,10	83,70	0,79	0,49	0,73	24,42	21,41	15,57	65,26	68,91	75,76	2,65	1,81	2,53	32,09	29,28	21,71
Županija Varaždin.																		
Kotar Ivanec	23,98	29,26	42,94	0,58	3,12	0,73	75,44	67,62	56,33	11,25	14,73	23,94	0,80	2,80	1,78	87,95	82,47	74,28
Klanjec	28,76	38,92	55,88	1,70	1,02	1,58	69,54	60,06	42,54	16,44	22,23	34,86	2,93	2,35	4,43	80,63	75,42	60,71
Krapina	26,73	36,17	47,18	0,59	0,52	1,08	72,68	63,31	51,74	10,61	15,49	19,54	0,51	0,64	2,42	88,88	83,87	78,04
Ludbreg	40,88	48,06	61,12	1,50	0,75	0,92	57,62	51,19	37,96	26,88	36,62	50,58	4,08	2,05	3,65	69,04	61,33	45,77
Novi Marof	27,52	34,72	47,28	0,29	0,31	0,87	72,19	64,97	51,85	12,58	17,12	24,75	0,52	0,87	1,95	86,90	82,01	73,30
Pregrada.	25,38	38,64	56,15	2,92	1,41	1,71	71,70	59,95	42,14	14,15	22,29	38,21	5,20	2,56	5,06	80,65	75,15	56,73
Varaždin	35,49	45,20	57,41	1,31	0,87	0,99	63,20	53,93	41,60	24,51	30,52	42,05	2,80	2,62	3,29	72,69	66,86	54,66
Zlatar	21,85	31,40	45,00	0,95	0,66	1,15	77,20	67,94	53,85	9,32	13,02	21,85	0,76	0,27	2,62	89,92	86,71	75,53
Ukupno	28,77	37,72	51,33	1,23	1,11	1,11	70,00	61,17	47,56	15,81	21,65	32,02	2,23	1,84	3,10	81,96	76,51	64,88

Ž. Bjelovar Križevci																			
Kotar Bjelovar	33,08	42,60	58,14	0,37	0,98	0,66	66,55	56,42	41,20	14,26	24,10	40,43	0,88	1,01	2,07	84,86	74,89	57,50	
Čazma	42,82	50,76	62,69	0,22	0,31	0,64	56,96	48,93	36,67	16,33	23,86	38,23	0,41	0,54	1,60	83,26	75,60	60,17	
Garešnica	37,07	46,29	58,48	0,09	0,50	0,99	62,84	53,21	40,53	17,94	28,47	41,35	0,20	1,33	2,44	81,86	70,20	56,21	
Gjurjevac	41,72	50,58	63,38	0,98	0,73	1,22	57,30	48,69	35,40	24,48	34,64	49,59	1,88	1,72	3,78	73,64	63,64	46,63	
Grubišno polje	27,04	37,87	55,66	0,09	0,37	0,43	72,87	61,76	43,91	14,49	21,94	39,65	0,21	1,07	1,15	85,30	76,99	59,20	
Koprivnica	42,77	51,73	65,16	0,70	0,87	1,13	56,53	47,40	33,71	28,57	37,92	53,70	1,76	2,08	3,07	69,67	60,00	43,23	
Križevci	26,64	38,34	52,80	0,18	0,14	0,68	73,18	61,52	46,52	12,55	21,89	33,28	0,18	0,31	1,20	87,27	77,80	65,52	
Kutina	35,71	46,39	60,61	0,04	0,08	0,70	64,25	53,53	38,69	16,16	26,77	40,24	0,41	0,84	1,36	83,43	72,39	58,40	
Kotari	35,80	45,35	59,27	0,40	0,56	0,81	63,80	54,09	39,92	18,14	27,51	41,94	0,86	1,08	2,17	81,00	71,41	55,89	
Grad Bjelovar	73,51	80,56	85,65	0,27	0,27	0,88	26,22	19,17	13,47	64,39	71,67	77,12	0,87	1,01	1,66	34,74	27,32	21,22	
Koprivnica	54,52	64,02	72,42	2,49	0,52	0,89	42,99	35,46	26,69	43,49	56,31	64,45	5,25	2,26	3,02	51,26	41,43	32,53	
Križevci	65,67	72,98	79,02	0,29	0,15	0,63	34,04	26,87	20,35	58,91	65,24	69,98	1,27	0,74	1,70	39,82	34,02	28,32	
Gradovi	62,68	71,20	78,07	1,26	0,33	0,67	36,06	28,47	21,26	53,25	63,15	69,83	3,01	1,49	3,25	43,74	35,36	26,92	
Ukupno 0	37,67	46,91	60,39	0,46	0,55	0,80	61,87	52,54	38,81	20,21	29,46	43,38	0,98	1,11	2,18	78,81	69,43	54,44	
Ž. Požega.																			
Kotar Brod	39,54	49,59	64,85	0,62	0,53	1,06	59,84	49,88	34,09	29,08	38,39	57,01	1,93	1,87	3,50	68,99	59,74	39,49	
Daruvar	31,74	47,16	59,71	1,44	0,69	1,06	66,82	52,15	39,23	23,64	36,76	48,37	4,48	2,58	3,48	71,88	60,66	48,15	
Gradiška nova	40,54	49,32	63,98	0,30	0,29	0,71	59,16	50,39	35,31	25,88	35,16	52,06	1,27	0,81	1,88	72,85	64,03	46,06	
Novska	38,18	46,98	62,11	0,43	1,66	0,70	61,39	51,36	37,19	16,70	23,36	39,75	0,35	1,16	1,82	82,95	75,48	58,43	
Pakrac	21,99	32,63	46,37	0,32	0,34	0,69	77,69	67,03	52,94	14,02	23,09	33,58	1,04	0,59	1,64	84,94	76,32	64,78	
Požesga	17,81	27,26	41,86	1,04	0,56	0,97	81,15	72,18	57,17	12,61	22,44	34,26	3,27	2,17	3,29	84,12	75,39	62,45	
Kotari	33,20	42,51	56,60	0,68	0,63	0,88	66,12	56,86	42,52	21,29	30,66	45,14	2,05	1,48	2,66	76,66	67,86	52,20	
Grad Brod	68,70	70,88	78,05	0,46	0,23	0,62	30,84	28,89	21,33	57,85	64,99	67,87	3,27	1,48	2,61	38,88	33,53	29,52	
Požega	72,69	75,74	80,21	0,64	0,33	0,14	26,67	23,93	19,65	64,17	66,34	74,88	3,61	1,22	1,71	32,22	32,44	23,41	
Gradovi	70,84	72,80	78,99	0,49	0,28	0,41	28,67	26,92	20,60	60,55	65,60	70,96	3,41	1,36	2,21	36,04	33,04	26,83	
Ukupno	34,12	43,95	57,78	0,67	0,61	0,85	65,21	55,44	41,37	23,16	32,26	46,49	2,11	1,43	2,63	74,73	66,31	50,88	
Ž. Virovitica.																			
Kotar Djakovo	29,04	39,78	55,91	1,29	1,05	1,48	69,67	59,17	42,61	23,92	33,34	50,04	3,61	2,32	5,17	72,47	64,34	44,79	
Miholjac dolnji	30,24	41,71	56,34	3,96	1,01	1,57	65,80	57,28	42,09	22,47	35,51	45,29	10,98	6,07	7,27	66,55	58,42	47,44	
Našice	23,82	32,33	45,66	0,98	0,89	1,34	75,20	66,78	53,00	18,98	26,85	38,01	2,19	3,88	4,12	78,83	69,27	57,87	
Osijek	30,67	40,41	50,31	0,86	0,52	1,47	68,47	59,07	48,22	21,50	31,75	41,90	4,57	3,08	5,71	73,93	65,17	52,39	
Slatina	20,95	29,91	41,40	0,85	1,56	0,75	78,20	68,53	57,85	13,10	21,29	31,98	2,61	2,72	2,88	84,29	75,99	65,14	
Virovitica	33,00	42,61	54,81	2,34	0,81	1,28	64,66	56,58	43,91	23,48	34,42	44,72	5,65	2,61	4,57	70,87	62,97	50,71	
Ukupno	28,20	37,92	50,53	1,48	0,95	1,32	70,32	61,13	48,15	30,82	30,72	42,17	4,62	3,21	4,89	64,56	66,07	52,94	
Grud Osijek	75,32	74,05	82,44	0,82	0,19	0,54	23,86	25,76	17,02	58,43	63,61	70,73	4,80	1,71	2,59	36,77	34,68	26,68	
Ž. Srijem.																			
Kotar Ilok	45,97	55,11	66,81	0,79	0,31	1,05	53,24	44,58	32,14	30,48	39,21	54,49	3,06	2,06	3,51	66,46	58,73	42,00	
Irig	47,82	56,12	67,68	0,85	0,14	0,48	51,33	43,74	31,84	27,93	38,52	52,59	0,75	0,58	1,47	71,32	60,90	45,94	
Mitrovica	26,68	33,64	52,81	0,41	0,08	0,42	72,91	66,28	46,77	14,75	21,29	39,50	0,94	0,48	0,72	84,31	78,23	59,78	
Pazova stara	40,19	49,35	65,86	0,44	0,15	0,53	59,37	50,50	33,61	27,49	39,16	59,02	1,38	0,90	1,44	71,13	59,94	39,54	
n Ruma	40,54	49,54	63,72	0,38	0,82	0,45	59,08	49,64	35,83	25,19	37,88	53,11	2,42	1,72	2,23	72,39	60,40	44,66	
Šid	29,07	41,68	85,22	0,48	0,48	0,81	70,45	57,84	13,97	22,04	33,08	48,67	2,49	2,23	3,81	75,47	64,69	47,52	
Vinkovci	41,00	49,97	64,43	1,81	0,61	1,22	57,19	49,42	34,35	30,99	41,82	56,06	4,06	2,09	4,79	64,95	56,09	39,15	
Vukovar	41,90	51,10	64,75	1,18	0,49	0,70	56,92	48,41	34,55	27,89	38,24	53,02	5,96	2,77	3,81	66,15	58,99	43,17	
Zemun	28,48	42,99	58,16	0,84	0,26	0,49	70,68	56,75	41,35	19,98	31,28	48,99	0,32	0,61	0,94	79,70	68,11	50,07	
Županja	38,32	44,90	58,13	0,79	0,62	1,20	60,89	54,48	40,67	31,64	36,65	50,73	2,63	2,39	5,20	65,73	60,96	44,07	
Kotari	38,19	47,47	62,11	0,69	0,36	0,73	61,12	52,17	37,16	26,35	36,06	59,06	2,66	1,68	2,82	70,99	62,26	38,12	
Grad Karlovci	64,71	71,76	80,53	0,66	0,58	0,28	34,63	27,66	19,19	44,06	54,56	66,85	1,26	1,55	1,19	54,68	43,89	31,96	
Mitrovica	56,86	62,82	69,08	0,19	0,29	0,31	42,95	36,89	30,61	42,95	47,42	62,35	0,72	1,03	1,49	56,33	51,55	36,16	
Petrovaradin	77,72	81,54	86,00	0,88	0,69	0,57	21,40	17,77	13,43	65,32	70,49	79,74	3,57	2,42	2,09	31,11	27,09	18,17	
Gradovi	63,84	68,77	74,90	0,44	0,41	0,34	35,72	30,82	24,76	48,78	54,69	67,01	1,58	1,49	1,52	49,64	43,82	31,47	
Ukupno	39,63	48,73	62,89	0,68	0,38	0,72	59,69	50,89	36,39	27,66	37,13	52,91	2,60	1,66	2,74	69,74	61,21	44,35	
G.Zemun	76,04	78,78	83,33	0,37	0,28	0,18	23,59	20,94	16,49	53,98	60,86	69,87	1,97	0,96	1,19	44,05	38,18	28,94	
Hrv. I Slav. Kotari	28,44	36,68	50,04	0,69	0,49	0,77	70,87	62,83	49,19	15,45	22,29	32,90	1,54	1,21	2,14	83,01	76,50	64,96	
Hrv. I Slav. Gradovi	69,61	73,41	80,12	0,61	0,34	0,54	29,78	26,25	19,34	56,11	62,12	70,11	2,48	1,48	2,16	41,41	36,40	27,73	
Hrv. I Slav. U svem	31,51	39,36	52,45	0,60	0,48	0,75	67,89	60,16	46,80	18,45	25,25	35,97	1,62	1,23	2,14	79,93	73,52	61,89	

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak kr. Hrvatske i Slavonije 1905 i 1910

Tablica 45: Pismeno muško i žensko stanovništvo po županijama i gradovima apsolutno

Županije, upravni kotari i gradovi	Broj žitelja preko 6 godina			Od žitelja preko 6 godina											
	muških	ženskih	ukupno	znalo je čitati i pisati		znalo je samo čitati		nije znalo ni čitati ili pisati		znalo je čitati i pisati		znalo je samo čitati		nije znalo ni čitati ni pisati	
				mučkih	ženskih	mučkih	ženskih	mučkih	ženskih	mučkih	ženskih	mučkih	ženi		
Ž. Lika Krbava	Apsolutno									U %					
K. Brinje	6.580	8.006	14.586	1.962	884	55	17	4.563	7.105	29,82	11,04	0,84	0,21	69,35	88,75
Donji Lapac.	6.964	7.250	14.214	2.511	440	68	17	4.385	6.793	36,06	6,07	0,98	0,23	62,97	93,70
Gospić	12.916	16.527	29.443	6.738	2.734	96	77	6.082	13.716	52,17	16,54	0,74	0,47	47,09	82,99
Gračac	10.149	11.659	21.808	3.490	461	89	11	6.570	11.187	34,39	3,95	0,88	0,09	64,74	95,95
Korenica	8.200	10.072	18.272	3.302	1.182	90	64	4.808	8.826	40,27	11,74	1,10	0,64	58,63	87,63
Otočac	13.576	15.315	28.891	6.390	2.065	100	43	7.086	13.207	47,07	13,48	0,74	0,28	52,20	86,24
Perušić	7.651	9.591	17.242	2.928	753	70	15	4.663	8.823	38,27	7,85	0,91	0,16	60,95	91,99
Senj	4.583	5.836	9.919	1.675	572	87	33	2.871	4.731	36,55	9,80	1,90	0,57	62,64	81,07
Udbina	4.681	6.208	10.884	1.803	388	51	18	2.827	5.799	38,52	6,25	1,09	0,29	60,39	93,41
Kotari	75.300	89.959	166.250	30.799	9.477	656	298	43.845	80.187	40,90	10,53	0,87	0,33	58,23	89,14
G. Senj	1.230	1.668	2.298	1.028	963	8	52	194	653	83,58	57,73	0,65	3,12	15,77	39,15
Ukupno	76.530	91.627	168.157	31.827	10.440	664	347	44.039	80.840	41,59	11,39	0,87	0,38	57,54	88,23
Ž. Modruš-Rijeka															
K. Crikvenica	8.462	11.859	20.321	5.696	5.212	75	79	2.691	6.568	67,31	43,95	0,89	0,67	31,80	55,38
Čabar	2.202	3.919	6.121	1.717	2.599	32	269	453	1.051	77,97	66,32	1,45	6,86	20,57	26,82
Delnice	7.518	10.373	17.801	5.078	6.518	77	246	1.763	3.609	67,54	62,84	1,02	2,37	23,45	34,79
Ogulin	17.099	20.011	37.110	8.039	4.323	74	74	8.986	15.614	47,01	21,60	0,43	0,37	52,55	78,03
Slunj	17.486	19.982	37.468	5.958	2.164	73	20	11.455	17.798	34,07	10,83	0,42	0,10	65,51	89,07
Sušak	11.796	15.300	27.096	8.846	9.728	154	239	2.796	5.333	74,99	63,58	1,31	1,56	23,70	34,86
Vojnić	12.974	15.783	28.757	5.355	2.003	207	118	7.412	13.662	41,27	12,69	1,60	0,75	57,13	86,56
Vrbovsko	6.075	8.040	14.115	3.620	3.359	51	121	2.404	4.560	59,59	41,78	0,84	1,50	39,57	56,72
Kotari	83.612	105.267	188.879	44.909	35.906	743	1.166	37.960	68.195	53,71	34,11	0,89	1,11	45,40	64,78
G. Bakar	806	1.022	1.828	713	820	2	8	91	185	88,46	80,23	0,25	0,78	11,29	18,10
Ukupno	84.418	106.389	190.707	45.622	36.735	748	1.174	38.051	68.380	54,04	34,53	0,89	1,10	45,07	64,27
Ž. Zagreb.															
K. Dugo selo	9.486	9.660	19.146	5.642	3.728	69	109	3.775	6.823	59,48	38,59	0,73	1,13	39,80	70,63
Dvor	10.466	11.325	21.791	4.050	882	49	37	6.367	10.406	38,70	7,79	0,47	0,33	60,84	91,89
Glina	16.917	19.899	36.816	7.460	2.128	71	41	9.386	17.730	44,10	10,69	0,42	0,21	55,48	89,10
Jastrebarsko	14.320	17.861	33.181	7.950	6.235	117	370	6.253	11.256	55,52	34,91	0,82	2,07	43,67	63,02
Karlovac	13.697	17.950	31.647	6.736	5.460	116	260	6.845	12.230	49,18	30,42	0,85	1,45	49,97	68,13
Kostajnica	11.480	12.469	23.949	6.237	2.691	46	35	5.197	9.743	54,33	21,58	0,40	0,28	45,27	78,14
Petrinja	12.830	13.931	26.761	6.713	2.919	96	74	6.021	10.938	52,32	20,95	0,75	0,53	46,93	78,52
Pisarovna	8.464	10.458	18.922	3.272	1.476	42	57	5.150	8.925	38,66	14,11	0,50	0,55	60,85	85,34
Samobor	10.792	11.789	22.581	5.205	3.535	143	320	5.444	7.934	48,23	29,99	1,33	2,71	50,44	67,30
Sisak	11.743	12.406	24.149	6.347	4.907	97	183	5.299	7.366	54,05	39,55	0,83	1,48	45,12	59,37
Stubica	14.589	15.856	30.445	7.644	4.554	251	360	6.694	10.942	52,40	28,72	1,72	2,27	45,88	69,01
Sv. Ivan Zel.	13.684	13.674	27.358	7.883	3.572	199	175	5.652	9.927	57,61	26,12	1,45	1,28	41,30	72,60
Topusko	9.768	12.015	21.783	3.791	501	65	12	5.912	11.502	38,81	4,17	0,67	0,10	60,52	95,73
Vel. Gorica	13.267	14.619	27.886	6.244	4.215	124	131	6.899	10.273	47,06	28,83	0,93	0,90	52,00	70,27
Zagreb	18.330	18.812	37.142	11.589	8.451	248	355	6.493	10.006	63,22	44,92	1,35	1,89	35,42	53,19
Kotari	189.833	212.724	402.557	96.713	65.264	1.733	2	91.387	155.001	50,95	30,68	0,91	0,00	48,14	72,86
G. Karlovac	7.122	6.688	13.810	6.594	4.065	84	114	1.444	2.509	92,59	60,78	1,18	1,70	20,28	37,51
Petrinja	2.683	2.122	4.805	2.225	1.549	15	10	443	563	82,93	73,00	0,56	0,47	16,51	26,53
Sisak	3.439	3.355	6.794	2.760	2.362	18	48	661	945	80,26	70,40	0,52	1,43	19,22	28,17
Gradovi	13.244	12.165	26.409	10.679	7.976	117	172	2.548	4.017	80,63	65,57	0,88	1,41	19,24	33,02
Ukupno	203.077	224.889	427.966	107.292	63.230	1.850	2.641	93.935	159.018	52,83	28,12	0,91	1,17	46,26	70,71

Gi. g. Zagreb	36.685	35.183	70.668	31.288	28.167	375	806	4.022	6.210	85,29	80,06	1,02	2,29	10,96	17,65
Ž. Varaždin.															
K. Ivanec	16.691	16.754	33.445	8.152	4.961	198	443	8.341	11.350	48,84	29,61	1,19	2,64	49,97	67,75
Klanjec	11.849	12.094	23.943	7.282	5.272	191	518	4.376	6.304	61,46	43,59	1,61	4,28	36,93	52,13
Krapina	13.054	13.611	26.665	7.202	3.681	174	352	5.678	9.578	55,17	27,04	1,33	2,59	43,50	70,37
Ludbreg	14.404	15.468	29.872	9.411	8.836	193	452	4.800	6.180	65,34	57,12	1,34	2,92	33,32	39,95
Novi Marof	13.557	14.135	27.692	7.351	4.338	121	258	6.085	9.539	54,22	30,69	0,89	1,83	44,88	67,48
Pregrada	13.777	13.955	27.732	8.230	5.701	200	499	5.347	7.755	59,74	40,85	1,45	3,58	38,81	55,57
Varaždin	16.268	16.805	83.068	10.263	7.986	344	767	5.656	8.052	63,09	47,52	2,11	4,56	34,77	47,91
Zlatar	19.351	19.988	39.339	10.474	6.147	281	438	8.596	13.403	54,13	30,75	1,45	2,19	44,42	67,06
Ukupno	118.946	122.810	241.756	68.365	46.922	1.702	3.727	48.879	72.101	57,48	38,21	1,43	3,03	41,09	58,71
G. Varaždin.	6.345	5.635	11.980	5.350	4.157	56	205	939	1.273	84,32	73,77	0,88	3,64	14,80	22,59
Ž. Bjelovar Krizevci															
K. Bjelovar	26.394	27.510	53.904	17.446	14.298	216	462	8.732	12.750	66,10	51,97	0,82	1,68	33,08	46,35
Čazma	14.577	15.144	29.721	9.623	7.100	160	243	4.794	7.801	66,01	46,88	1,10	1,60	32,89	51,51
Garešnica	11.247	12.797	24.044	7.542	6.961	118	272	3.587	5.564	67,06	54,40	1,05	2,13	31,89	43,48
Gjurgjevac	22.146	23.117	45.263	14.871	13.406	429	925	6.846	8.786	67,15	57,99	1,94	4,00	30,91	38,01
Grabiš. Polje	9.323	10.066	19.389	5.869	4.689	92	150	3.362	5.227	62,95	46,58	0,99	1,49	36,06	51,93
Koprivnica	14.326	14.343	28.669	9.975	8.780	196	406	4.155	5.157	69,63	61,21	1,37	2,83	29,00	35,95
Krizevci	23.498	23.830	47.328	13.808	10.091	371	371	9.319	13.368	58,76	42,35	1,58	1,56	39,66	56,10
Kutina	9.578	9.826	19.404	6.167	4.826	104	193	3.307	4.807	64,39	49,11	1,09	1,96	34,53	48,92
Kotari	131.089	136.633	207.722	85.301	70.161	1.686	3.022	44.102	63.499	65,07	51,35	1,29	2,21	33,64	46,47
G. Bjelovar	3.700	2.902	6.602	3.262	2.207	25	41	413	654	88,16	76,05	0,68	1,41	11,16	22,54
Koprivnica	3.730	3.417	7.147	2.913	2.453	54	100	763	864	78,10	71,79	1,45	2,93	20,46	25,29
Krizevci	2.248	2.049	4.297	1.837	1.494	26	35	385	520	81,72	72,91	1,16	1,71	17,13	25,38
Gradovi	9.678	8.368	18.046	8.012	6.154	105	176	1.561	2.039	82,79	73,54	1,08	2,10	16,13	24,37
Ukupno	140.767	145.001	286.768	93.313	76.305	1.791	3.198	45.663	65.499	66,29	52,62	1,27	2,21	32,44	45,17
Ž. Požega.															
K. Brod	19.792	20.430	40.222	13.961	13.335	263	505	5.568	6.590	70,54	65,27	1,33	2,47	28,13	32,26
Daruvar	13.616	13.988	27.604	8.864	7.687	146	320	4.606	5.981	65,10	54,95	1,07	2,29	33,83	42,76
Gradiška	21.550	22.199	43.749	14.965	13.235	123	302	6.462	8.662	69,44	59,62	0,57	1,36	29,99	39,02
Novska	11.749	12.288	24.037	8.211	6.423	141	244	3.397	5.621	69,89	52,27	1,20	1,99	28,91	45,74
Pakrac	15.686	15.622	31.308	8.375	6.189	189	315	7.122	9.118	53,39	39,62	1,20	2,02	45,40	58,37
Požega	19.980	19.943	39.923	10.523	8.892	222	432	9.235	10.619	52,67	44,59	1,11	2,17	46,22	53,25
Kotari	103.373	104.470	206.043	64.899	66.761	1.084	2.118	36.390	46.691	62,78	63,90	1,05	2,03	35,20	44,69
G. Brod	4.952	3.951	8.903	4.130	2.920	42	72	780	959	83,40	73,91	0,85	1,82	15,75	24,27
Požega	2.584	2.630	5.214	2.098	1.958	62	84	424	588	81,19	74,45	2,40	3,19	16,41	22,36
Gradovi	7.636	6.681	14.117	6.228	4.878	104	156	1.204	1.547	81,56	73,01	1,36	2,33	15,77	23,16
Ukupno	109.909	111.051	220.960	71.127	60.639	1.188	2.274	37.594	48.138	64,71	54,60	1,08	2,05	34,20	43,35
Ž. Virovitica.															
K. Djakovo	19.196	19.457	38.653	12.213	11.686	275	712	6.708	7.059	63,62	60,06	1,43	3,66	34,94	36,28
G. Miholjac..	10.137	10.351	20.488	6.846	6.337	125	384	3.166	3.630	67,53	61,22	1,23	3,71	31,23	35,07
K Našice	16.322	15.944	32.266	9.292	8.018	243	532	6.787	7.394	56,93	50,29	1,49	3,34	41,58	46,37
Osijek	22.135	22.395	44.530	13.458	12.116	275	848	3.402	9.429	60,80	54,10	1,24	3,79	15,37	42,10
Slatina	15.301	15.598	30.899	8.098	6.707	137	285	7.066	8.606	52,92	43,00	0,90	1,83	46,18	55,17
Virovitica	16.034	16.568	32.602	10.574	9.817	183	488	5.277	6.263	65,95	59,25	1,14	2,95	32,91	37,80
Ukupno	99.125	100.313	199.438	60.481	54.683	1.238	3.249	37.406	42.381	61,01	54,51	1,25	3,24	37,74	42,25
G. Osijek	14.816	13.391	28.206	12.664	10.367	145	268	2.006	2.766	85,48	77,42	0,98	2,00	13,54	20,66
Ž. Srijem															
K. Ilok	12.053	11.807	23.860	8.876	7.609	132	332	3.045	3.966	73,64	64,44	1,10	2,81	25,26	33,59
Irig	10.903	10.253	21.156	8.056	6.530	80	110	2.767	3.613	73,89	63,69	0,73	1,07	25,38	35,24
Mitrovica	13.483	13.063	26.546	8.145	6.533	124	111	5.214	6.419	60,41	50,01	0,92	0,85	38,67	49,14
Ruma	20.601	19.593	40.194	14.497	12.066	150	287	5.954	7.240	70,37	61,58	0,73	1,46	28,90	36,95
Stara Pazova	19.072	19.030	38.102	13.724	12.699	161	276	5.187	6.055	71,96	66,73	0,84	1,45	27,20	31,82
Šid	13.756	13.933	27.689	9.156	8.368	185	388	4.415	5.177	66,56	60,06	1,34	2,78	32,10	37,16
Vinkovci	18.437	18.394	36.831	13.458	12.572	203	595	4.776	5.227	72,99	68,35	1,10	3,23	25,90	28,42
Vukovar	17.822	18.410	36.232	12.700	11.454	174	456	4.948	6.500	71,26	62,22	0,98	2,48	27,76	35,31
Zemun	15.763	14.960	30.723	10.507	8.996	161	203	5.095	5.761	66,66	60,13	1,02	1,36	32,32	38,51
Županja	15.519	15.075	30.594	10.096	9.281	194	513	5.229	5.281	65,06	61,57	1,25	3,40	33,69	35,03
Kotari	157.409	164.618	311.927	109.216	96.008	1.664	3.271	146.630	55.239	69,38	58,32	1,06	1,99	93,15	33,56
G. Mitrovica	6.234	5.028	11.262	4.966	3.463	55	65	1.213	1.500	79,66	68,87	0,88	1,29	19,46	29,83
Petiovaradin	3.293	1.880	5.173	2.859	1.538	22	51	412	291	86,82	81,81	0,67	2,71	12,51	15,48
Sr. Karlovci.	2.917	2.634	5.551	2.376	1.897	11	17	530	720	81,45	72,02	0,38	0,65	18,17	27,33
Gradovi	13.444	9.642	21.986	10.201	6.898	88	133	2.155	2.611	75,88	71,54	0,65	1,38	16,03	27,08
Ukupno	169.853	164.060	333.913	119.416	102.906	1.652	3.404	48.785	57.750	70,31	62,72	0,97	2,07	28,72	35,20
G. Zemun	8.111	6.839	14.960	7.096	5.392	57	72	958	1.375	87,49	78,84	0,70	1,05	11,81	20,11
Kraj. Hrvatska i Slavonija	1.067.581	1.127.088	2.194.669	653.841	499.943	11.463	21.365	402.277	605.780	61,25	44,36	1,07	1,90	37,68	53,75

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak kr. Hrvatske i Slavonije 1905 i 1910

3.3. Zdravstvo

Zdravstveno područje valjalo bi početno smjestiti u kontekst površine i broja stanovnika, što je obrađeno u prethodnim poglavljima. Ipak, broj stanovnika je nešto što je u direktnoj korelaciji sa ovom jedinicom, odnosno sa zdravstvom. Kao što je već istaknuto, misao vodilja ovog dijela rada je pokušaj ilustracije o ekonomiji i njenim kretnjama koje utječu na život pojedinca, što je idealno primjenjivo u zdravstvenom području.

Pitanje koje se nameće jest odakle nagli i iznenadni porast broja stanovnika. Kao moguće odgovore može se ponuditi bolji životni standard, što dolazi u direktnu vezu s hipotezom da je Hrvatska i Slavonija u navedenom periodu bila u razdoblju intenzivnog rasta, a ne stagnacije. Također i rast nataliteta kojeg se ponovo može dovesti u odnos sa životnim standardom. Može se iznijeti teza o padu mortaliteta među djecom te broj mrtvorodene djece, a tome se mogu tražiti razlozi u kvalitetnijoj zdravstvenoj zaštiti ili u obrazovanjem zdravstvenom kadru i populaciji općenito.

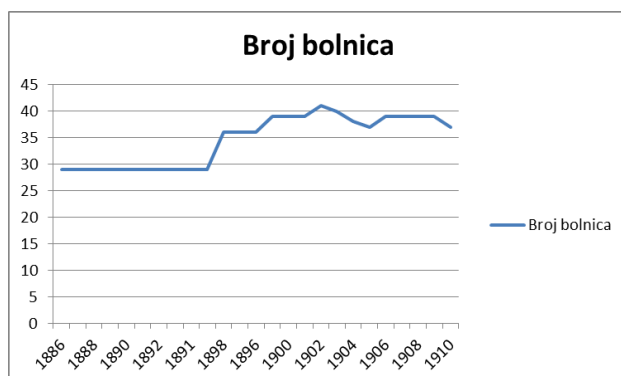
Sve navedeno, može se povezati sa obrazovanjem što opet vodi do ekonomije i financiranja istog. Ukratko, može se zaključiti kako je promatranje samo jednog od ovih poglavlja, premda zanimljivo i svrsishodno, nepotpuno bez ekonomskog temelja. Analiza državnog proračuna nije *deus ex machina* koji nudi odgovore na sva pitanja, ali predstavlja polazišnu točku jer odgovara na vrlo jednostavno pitanje – koji su financijski izvori u pitanju.

Tablica 46: Bolnice i broj bolesnika u kr. Hrvatskoj i Slavoniji

Bolnice i mjene bolesnika u njima od 1886 - 1910 u kralj. Hrv. i Slav.																	
Godine	Broj bolnica	broj bolničkih postelja	Bolesnika			od ovih					broj opskrbnih dana	Na 100000 žitelja			Na 1 bolnicu		na 1 bolesnika opskrbnih dana
			preostalo od prošle godine	primljeno tečajem godine -	ukupno	otpušteno			umrlo	ostalo u bol. koncem godine		bolnica	opskrbljenih bolesnika		koncem	tečajem	
						izlječenih	oporavljenih	neizlječenih					koncem	tečajem			
															godine		
1886	29	2.272	1.544	15.606	17.150	12.218	1.586	651	1.254	1.541	537.759	1,40	75	836	53	590	31
1887	29	2.368	1.541	16.088	17.629	12.047	1.912	557	1.256	1.857	544.777	1,40	73	844	63	608	31
1888	29	2.404	1.857	17.658	19.515	13.768	2.052	538	1.350	1.817	579.295	1,40	87	920	64	673	30
1889	29	2.508	1.817	18.433	20.250	14.133	2.004	658	1.427	2.028	588.830	1,30	84	941	63	698	29
1890	29	2.602	2.028	20.424	22.452	16.388	2.418	759	1.625	2.362	629.524	1,30	93	1.031	70	774	28
Proj. 1886 -1890	29	2.431	1.757	17.642	19.399	13.509	11.394	613	1.362	1.921	576.637	1,40	89	909	66	669	30
1891	29	2.715	2.362	21.705	24.067	17.096	2.397	788	1.621	2.165	691.898	1,30	98	1.095	75	830	29
1892	29	2.864	2.165	25.190	27.356	20.009	2.521	831	1.723	2.271	731.550	1,30	103	1.237	78	943	27
1893	29	2.887	2.271	22.916	26.187	17.945	2.453	902	1.684	2.223	679.927	1,30	100	1.133	77	869	27
1891	29	3.030	2.223	24.081	28.304	17.651	3.094	1.374	1.675	2.510	736.254	1,10	111	1.172	87	907	28
1895	29	3.409	2.510	27.939	30.449	19.988	4.261	1.733	1.756	2.711	889.803	1,10	129	1.231	90	1.050	29
Proj. - 1891 — 1895	29	2.981	2.306	24.366	26.672	18538	2.945	1.125	1.688	2.376	745.886	1,30	106	1.190	82	970	28
1898	36	3.736	2.723	30.466	33.189	22.456	4.332	1781)	1.890	2.728	938.766	1,50	118	1.442	76	922	28
1897	36	3.841	2.721	31.565	34.286	22.781	4.620	2.061	1.988	2.836	962.241	1,50	122	1.481	79	952	28
1896	36	3.829	2.840	31.730	34.570	22.090	5.623	2.144	1.882	2.831	938.948	1,50	120	1.476	79	960	27
1899	39	4.144	2.825	33.807	36.632	22.538	8.581	2.198	1.944	3.371	1.029.657	1,60	141	1.545	86	939	28
1900	39	4.366	3.381	34.230	37.611	23.549	6.579	2.158	2.016	3.309	1.079.791	1,60	137	1.566	85	964	29
Proj. 1898 -1900	37	3.983	2.898	32.360	35.258	22.683	5.547	2.069	1.944	3.015	989.881	1,60	128	1.502	81	953	28
1901	39	4.380	3.309	35.218	38.527	24.097	6.967	2.001	2.141	3.331	1.116.231	1,60	137	1.586	85	988	29
1902	41	4.575	3.321	38.013	41.334	25.808	7.637	1.999	2.032	3.858	1.168.523	1,60	156	1.680	94	1.008	28
1903	40	4.617	3.868	38.496	42.354	26.290	7.768	2.214	2.191	3.891	1.226.689	1,60	152	1.701	97	1.059	29
1904	38	4.863	3.890	42.010	45.900	27.776	9.112	2.566	2.283	4.163	1.322.074	1,50	165	1.821	110	1.208	29
1905	37	5.056	4.159	44.773	48.932	29.602	9.754	2.746	2.640	4.191	1.387.800	1,50	164	1.919	113	1.323	28
Proj. 1901-1905	39	4.698	3.707	39.702	43.409	26715	8.247	2.305	2.257	3.886	1.244.263	1,60	155	1.743	100	1.113	29
1906	39	5.193	.4191	45.428	49.619	28.669	11.525	2.522	2.579	4.334	1.430.124	1,60	171	1.960	111	1.272	29
1907	39	5.219	4.334	46.872	51.206	29.867	11.325	3.340	2.583	4.091	1.508.802	1,50	160	2.005	105	1.313	29
1908	39	5.242	4011)	48.758	52.849	30.488	U 962	2.992	2.744	4.663	1.565.288	1,50	181	2.054	120	1.355	30
1909	39	5.279	4.663	46.460	51 123	29.746	11.507	2.992	2.656	4.222	1.519.445	1,50	162	1.966	108	1.311	30
1910	37	6.461	4.222	47.782	52.004	29.760	11.862	3.330	2.568	4.484	1.512.683	1,40	171	1.983	121	1.405	29
Proaj. 1906—1910	39	8.279	4.300	47.060	51.360	29.704	11.838	3.035	2.626	4.359	1.507.268	1,50	169	1.994	112	1.317	29

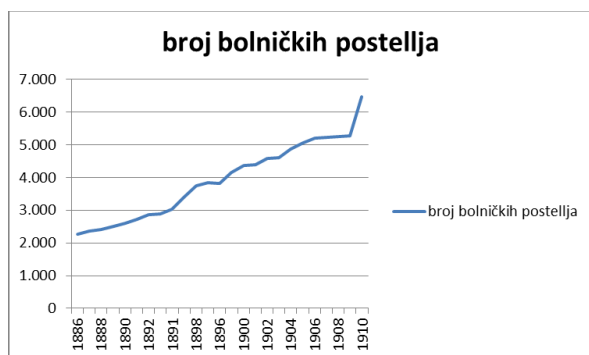
Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak kr. Hrvatske i Slavonije 1905 i 1910

Graf 30: Broj bolnica u kr. Hrvatskoj i Slavoniji

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak kr. Hrvatske i Slavonije 1905 i 1910

Graf 31: Broj kreveta u bolnicama u kr. Hrvatskoj i Slavoniji

Iz tablice i grafova 30 i 31, jasno je da se situacija u zdravstvu popravlja. Na prvi pogled raste broj umrlih i neizlječenih, ali ipak još brže raste i broj oporavljenih pacijenata. Imajući na umu demografsku sliku, koja se kroz ovaj rad permanentno spominje, možda je i najznačajniji podatak broj bolnica na 100.000 stanovnika. Kao što se može vidjeti, broj bolnica u odnosu na broj stanovnika ostaje na približno istoj razini. I premda broj bolnica u 25 godina raste za nevjerojatnih 34,3% sa 29 na 39 ustanova, podatak koji je još ilustrativniji je rast broja bolesničkih postelja za čak 364% u tih istih 25 godina. Dakle, i više nego čvrsto može se zaključiti da je razina zdravstvene zaštite i kvalitete usluge u promatranom razdoblju rasla. I premda broj bolnica ne prati svojim rastom demografska kretanja, bolnice šire svoje kapacitete i to višestruko brže od porasta populacije. Sukladno tome može se zaključiti da raste razina usluge koja može napredovati samo uz financijsku potporu, odnosno visoka ulaganja u sektor zdravstva, što još jednom pobija tezu o stagnaciji gospodarstva.

Tablica 47: Funkcioniranje bolnica u kr. Hrvatskoj i Slavoniji

Godine	broj bolnica	Bolestnika			od ovih				ostalo u bolnici	broj obskrbnih dana	na 100.000 žitelja bilo je			na jednu bolnicu bilo je bolesnika		na 1 bol. bilo prosječno dana
		preostalo od prošle godine	primljeno tečajem godine	Ukupno	otpušteno			umrlih			bolnica	obs. bolesn.		koncem godine	tečajem godine	
					izlječenih	kojima bolest krenula na bolje	neizlječeno					koncem godine	tečajem godine			
	Ugarska.															
1892	347	12.425	147.424	159.849	117.092	15.724	3.693	11.437	11.903	3.939.097	2,30	77	1.044	34	461	25
1893	310	11.740	142.475	154.215	101.581	23.743	6.097	10.918	11.876	4.324.559	2,00	76	998	38	497	28
1894	332	11.491	148.308	159.799	104.531	25.508	6.906	10.823	12.031	4.245.808	2,10	77	1.022	36	481	27
1895	342	11.941	154.544	166.485	107.478	28.049	7.328	11.229	12.401	4.447.594	2,10	78	1.053	36	487	27
1892-95	333	11.899	148.188	160.087	107.670	23.256	6.006	11.102	12.053	4.239.265	2,10	77	1.032	36	481	26
1896	350	12.255	154.854	167.109	106.913	28.455	7.595	11.133	13.013	4.600.431	2,20	81	1.044	35	477	28
Rijeka, grad i kotar																
1892	2	166	3.035	3.201	2.115	566	80	233	207	70.518	6,60	686	10.672	104	1.601	22
1893	2	207	3.261	3.468	2.096	709	175	242	246	72.480	6,60	809	11.449	123	1.734	21
1894	2	191	3.534	3.725	2.488	683	115	250	189	72.150	6,60	617	12.201	95	1.863	19
1895	2	219	3.848	4.067	2.736	784	135	239	173	66.981	6,40	557	13.184	87	2.034	16
1892—95	2	196	3.419	3.615	2.359	685	126	241	204	70.532	6,60	667	11.885	102	1.808	19
1896	2	194	3.999	4.193	2.807	852	107	235	192	73.010	6,40	615	13.441	96	2.096	23
Hrva. i slav.																
1892	29	2.165	25.190	27.355	20.009	2.521	831	1.723	2.271	731.550	1,30	103	1.237	78	943	27
1893	29	2.271	22.916	25.187	17.945	2.453	902	1.664	2.223	679.927	1,30	100	1.133	77	869	27
1894	29	2.223	24.081	26.304	17.651	3.094	1.374	1.675	2.510	736.254	1,10	111	1.172	87	907	28
1895	29	2.510	27.939	30.449	19.988	4.261	1.733	1.756	2.711	889.803	1,10	129	1.231	90	1.050	29
1892—95	29	2.292	25.032	27.324	18.898	3.082	1.210	1.705	2.429	759.385	1,20	106	1.191	79	942	28
1896	35	2.720	30.354	33.074	22.348	4.332	1.783	1.890	2.721	937.710	1,20	119	1.441	78	944	28
Zemlje ugarske krune																
1892	378	14.756	175.649	190.405	139.216	18.811	4.604	13.393	14.381	4.741.165	2,20	82	1.085	38	503	25
1893	341	14.218	168.652	182.870	121.622	26.905	7.174	12.824	14.345	5.076.966	2,00	81	1.033	42	536	28
1894	363	13.905	175.923	189.828	124.670	29.285	8.395	12.748	14.730	5.054.212	2,00	81	1.060	40	523	27
1895	373	14.670	186.331	201.001	130.202	33.094	9.196	13.224	15.285	5.404.378	2,00	84	1.110	41	539	27
1892—95	364	14.387	176.639	191.026	128.928	27.024	7.342	13.047	14.685	5.069.180	2,00	82	1.072	40	525	27
1896	387	15.169	189.207	204.376	132.068	33.639	9.485	13.258	15.926	5.611.191	2,10	87	1.115	39	528	27

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak kr. Hrvatske i Slavonije 1905 i 1910

Uspoređujući tablicu Zemalja ugarske krune vidi se da su Hrvatska i Slavonija ipak značajno ispod prosjeka. Ipak, smisao i hipoteza ovoga rada nije dokazivanje loše startne pozicije u odnosu na druge teritorijalne cjeline, već je pokazivanje rasta, a ne stagnacije prostora Hrvatske i Slavonije u promatranom periodu. Dalje, kako navedena tablica u potpunosti ne bi odvela do krivih zaključaka, „forte“ u zdravstvu na prostoru Hrvatske i Slavonije rast je bolesničkih kreveta i kvalitete usluga, odnosno investiranje u postojeće institucije. Jasno je da je 34% porast u broju institucija impresivan, a 364% porasta u kapacitetima je zapanjujuće.

Tablica 48: Zdravstveno osoblje u kr. Hrvatskoj i Slavoniji

Godine	Doktora, liječnika	Dipl. Ranarnik	Dipl. primalja	Dipi. Ljekarnik	Razgledaca mrtvaca			Na 100.000 žitelja			
					liječnika	neliječnika	svih	dokt. Liječ	ranarnika	primalja	ljekarnika
1892	197	66	596	117				9,0	3,0	27,1	5,3
1893	211	60	619	113				9,4	2,7	27,7	5,1
1894	228	62	640	117				10,1	2,7	28,8	5,2
1895	240	64	670	117				10,6	2,8	29,2	5,1
1896	277	53	635	117	153	2.836	2.989	12,0	2,3	27,6	5,1
1897	287	51	686	120	158	2.893	3.051	12,3	2,2	29,5	5,2
1898	304	47	731	120	160	2.885	3.045	13,0	2,0	31,2	5,1
1899	317	46	757	126	165	2.874	3.039	13,4	1,9	31,9	5,3
1900	318	41	799	123	162	2.913	3.075	13,2	1,7	33,3	5,1
1901	330	32	834	125	166	2.874	3.040	13,6	1,3	34,3	5,0
1903	339	31	853	128	161	2.765	2.926	13,8	1,3	34,7	5,2
1903	344	28	883	126	161	2.903	3.064	13,8	1,1	35,5	5,1
1904	347	21	899	125	160	2.913	3.073	13,8	0,8	35,7	5,0
1905	349	17	888	129	160	3.014	3.174	13,7	0,7	34,8	5,1
1906	362	15	894	126	156	3.030	3.186	14,3	0,6	35,3	5,0
1907	377	11	907	131	157	3.066	3.223	14,8	0,4	35,5	5,1
1908	391	9	896	132	157	3.058	3.215	15,2	0,3	34,8	5,0
1909	390	9	915	138	153	3.140	3.293	15,0	0,3	35,2	5,3
1910	386	10	925	143	150	3.106	3.256	14,7	0,4	35,3	5,5

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak kr. Hrvatske i Slavonije 1905 i 1910

Također, govoreći o zdravstvu na promatranom prostoru i hvaleći porast kapaciteta, kao uvjet se postavlja promatranje i broja zaposlenih u navedenim institucijama. Iako broj bolnica ne raste izuzetno brzo, broj liječnika i primalja donosi drugačije podatke. Tablica pokazuje da se u promatranih 18 godina broj i jednih i drugih gotovo udvostručio. Taj podatak govori o rastu kvalitete života, ali utječe i na natalitet.

Tablica 49: Zdravstveno osoblje u Zemljama ugarske krune

Zdravstveno osoblje i broj ljekarna																
Godine	Broj										na 100000 žitelja ima					na 100 km2
	lječnika	ranarnika	dipl. primalja	ljekarnika	real.prav	osob. prav	filijalnih	kućnih	ručnih	svih	lječnika	ranarnika	dipl. primalja	ljekarnika	ljekarna	
Ugarska																
1892	3.536	491	7.539	1.217	398	783	36	28	331	1.576	23,10	3,20	49,20	8,00	10,30	0,50
1893	3.722	451	7.627	1.310	404	872	34	29	311	1.630	23,90	2,90	49,10	8,40	10,70	0,59
1894	3.824	433	8.054	1.347	407	905	35	32	304	1.683	24,30	2,70	51,50	3,60	10,80	0,60
1895	4.006	391	8.455	1.383	406	939	38	38	328	1.749	25,20	2,50	53,10	8,70	11,00	0,63
1896	4.245	365	8.153	1.413	406	963	38	39	347	1.793	26,40	2,30	59,60	8,80	11,10	0,64
Rijeka, grad i kotar																
1892	20	—	31	5	3	2	—	—	—	3	66,70	—	103,40	16,70	16,70	25,00
1893	22	—	30	6	3	3	—	-	---	6	72,40	—	98,70	19,70	19,80	30,00
1894	23	—	27	6	3	3	—	—	—	6	75,30	—	88,40	19,70	19,70	30,00
1895	27	—	27	6	3	3	—	—	—	6	87,00	—	87,00	19,30	19,30	30,00
1896	27	—	37	6	3	3	--	—	—	6	86,10	--	118,00	19,10	19,10	30,00
Hrvatska i Slavonija.																
1892	197	66	596	117	20	97	—	3	9	129	9,00	3,00	27,10	5,30	5,80	0,30
1893	211	60	619	113	15	113	—	—	10	138	9,40	2,70	27,70	5,10	6,20	0,32
1894	228	62	640	117	24	93	—	—	50	167	10,10	2,70	28,30	5,30	7,40	0,40
1895	240	64	670	117	24	90	—	—	87	201	10,60	2,80	29,20	5,10	8,90	0,47
1896	277	53	635	117	24	93	—	—	87	204	12,00	2,30	27,50	5,10	8,80	0,48
Zemlje ugarske krune																
1892	3.753	557	8.166	1.339	421	882	36	31	340	1.710	21,40	3,20	46,50	7,60	9,70	0,53
1893	3.955	511	8.276	1.429	422	988	34	29	321	1.794	22,20	2,90	46,50	8,00	10,10	0,55
1894	4.075	495	8.721	1.470	434	1.001	35	32	354	1.850	22,60	2,70	50,00	8,10	10,30	0,57
1895	4.273	455	9.152	1.506	433	1.032	38	38	415	1.950	23,50	2,50	50,20	8,20	10,30	0,61
1896	4.549	418	8.827	1.536	433	1.059	38	39	434	2.002	24,70	2,30	47,90	8,30	10,90	0,62

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak Zemalja ugarske krune 1896 i 1906

Tablica 50: Zdravstveno osoblje u Zemljama ugarske krune

Godine	Zdravstveno osoblje											
	Ugarska i Rijeka				Hrvatska i Slavonija				Zemlje ugarske krune			
	Lječnika	Dipl. ranarnika	Dipl. primalja	Dipl. ljekarnika	Lječnika	Dipl. ranarnika	Dipl. primalja	Dipl. ljekarnika	Lječnika	Dipl. ranarnika	Dipl. primalja	Dipl. ljekarnika
	Apsolutni brojevi											
1898	4.514	302	8.878	1.473	304	47	731	120	4.818	349	9.609	1.593
1899	4.697	284	9.335	1.478	317	46	757	126	5.014	330	10.092	1.604
1900	4.811	262	9.684	1.486	318	41	799	123	5.129	303	10.483	1.609
1901	4.844	247	10.130	1.521	330	32	834	125	5.174	279	10.964	1.646
1902	4.904	223	10.566	1.536	339	31	853	128	5.243	256	11.419	1.664
1903	4.920	202	10.946	1.557	344	28	883	126	5.264	230	11.829	1.683
1904	4.926	196	11.460	1.592	347	21	899	125	5.273	217	12.339	1.717
1905	4.966	179	11.723	1.605	349	17	888	129	5.315	196	12.611	1.734
Na 100000 žitelja ima												
1898	27,50	1,60	54,10	9,00	13,00	2,00	31,90	5,10	25,70	1,90	51,30	8,50
1899	28,40	1,70	56,40	8,90	13,40	1,90	31,90	5,30	26,40	1,70	53,30	8,50
1900	28,70	1,60	57,80	8,90	13,50	1,70	33,30	5,10	26,60	1,60	54,70	8,40
1901	28,60	1,50	59,80	9,00	13,60	1,30	34,40	5,1	26,70	1,40	56,60	8,50
1902	28,60	1,30	61,70	8,90	13,80	1,30	34,70	5,30	26,40	1,30	58,30	8,50
1903	28,40	1,30	63,30	9,00	13,80	1,10	35,30	5,1	26,60	1,20	59,80	8,50
1904	28,20	1,10	63,60	9,10	13,80	0,80	35,70	5,00	26,40	1,10	61,50	8,60
1905	28,20	1,00	66,30	9,10	13,70	0,70	34,80	5,10	26,30	1,00	62,40	8,60

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak Zemalja ugarske krune 1896 i 1906

Tablica 51: Broj ljekarna u Zemljama ugarske krune

Godine	Broj ljekarna															
	Ugarska i Rijeka								Hrvatska i Slavonija							
	real. Pravnih	osob. Pravnih	filijalnih	kućnih	ručnih	svih	na 100000 žitelja	na 100 km ²	real. Pravnih	osob. Pravnih	filijalnih i kućnih	ručnih	karakter nije ustanovljen	svih	na 100000 žitelja	na 100 km ²
	ljekarna															
1898	411	1.018	41	43	346	1.839	11,3	0,66	31	77		59	8	175	7,50	0,41
1899	411	1.040	36	48	331	1.866	11,3	0,66	33	80	2	59	5	179	7,60	0,42
1900	411	1.058	34	50	338	1.891	11,3	0,67	38	77	1	60	3	179	7,60	0,42
1901	411	1.087	32	50	353	1.933	11,4	0,68	36	80	2	58	2	178	7,30	0,43
1902	411	1.122	28	53	346	1.960	11,4	0,69	35	82	3	57	1	178	7,30	0,43
1903	411	1.143	29	53	315	1.953	11,3	0,69	34	87	3	57	1	182	7,30	0,43
1904	411	1.168	28	56	316	1.979	11,3	0,70	33	85	4	60	3	185	7,30	0,44
1905	412	1.189	32	58	313	2.004	11,4	0,71	37	87	5	62	—	191	7,50	0,45

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak Zemalja ugarske krune 1896 i 1906

Hrvatska i Slavonija u svim navedenim usporedbama jesu ispod prosjeka, no vidljiv je i značajan napredak. O napretku može se govoriti bilo da je riječ o zdravstvenom osoblju, bilo da je riječ o ustanovama. Bio on brži ili pak sporiji svakako je vidljiv, a još su i vidljiviji rezultati tog napretka na demografskoj slici.

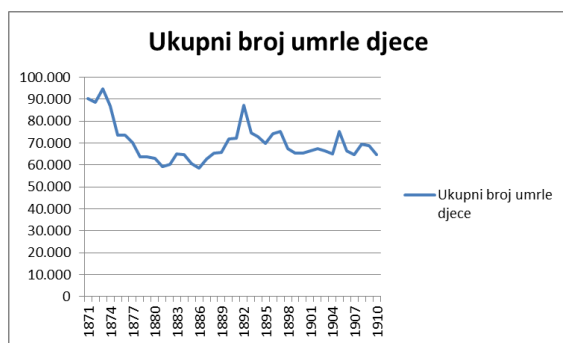
Tablica 52: Broj umrle djece u kr. Hrvatskoj i Slavoniji

Godine	Umrlo																	Pomor djece u 1oj godini u % živorođenih
	U svem			U dobi od godina						Vjeroispovijest								
				1		2 do 5		6 i preko i nepoznato		Rimo- katol	Grčko. Katol.	Grčko- istoč.	Evang.		Izraelske	Ostalih		
	muških	ženskih	ukupno	mučkih	ženskih	muških	ženskih	muških	ženskih				aug. Konf.	reformira ni				
Pojedinih godina																		
1871	46.855	43.494	90.349	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
1872	45.690	42.775	88.465	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
1873	48.495	46.442	94.937	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
1874	44.982	42.084	87.066	12.320	10.646	8.342	8.122	24.320	23.316	61.056	326	24.834	425	196	229	—	29,52	
1875	38.547	35.116	73.663	10.691	8.729	7.500	7.001	20.356	19.386	49.577	374	22.847	475	176	214	—	23,16	
1876	38.063	35.526	73.589	11.456	9.778	8.029	7.816	18.578	17.932	45.757	330	26.598	434	221	254	—	24,17	
1877	36.312	33.793	70.105	10.837	9.073	7.739	7.481	17.786	17.239	47.539	345	21.320	426	195	280	—	24,69	
1878	33.026	30.880	63.906	9.427	7.849	6.435	6.565	17.164	16.466	44.550	368	17.995	553	234	206	—	21,57	
1879	33.299	30.574	63.873	10.282	8.318	6.174	6.132	16.843	16.124	45.777	347	16.884	454	192	219	—	21,46	
1880	32.696	30.522	63.218	10.372	8.871	6.170	6.077	16.154	15.574	43.712	397	18.228	503	202	176	—	23,16	
1881	30.565	28.711	59.276	9.737	7.970	5.595	5.536	15.233	15.205	41.694	392	16.366	479	158	187	—	21,68	
1888	30.691	29.484	60.175	9.609	8.172	6.294	6.468	14.788	14.844	42.624	326	16.351	435	218	221	—	21,25	
1883	33.483	31.587	65.070	10.254	8.362	7.396	7.217	15.833	16.008	45.792	413	17.980	432	226	227	—	21,01	
1884	33.136	31.613	64.749	10.427	8.488	7.076	6.889	15.633	16.236	44.252	348	19.128	536	225	258	2	20,73	
1885	31.011	29.575	60.586	10.569	8.688	5.461	5.384	14.981	15.503	42.537	363	16.776	456	227	226	1	20,77	
1886	29.895	28.584	58.479	10.682	9.071	5.351	5.230	13.862	14.283	41.554	322	15.714	460	224	203	2	20,32	
1887	31.939	30.890	62.829	11.481	9.470	6.140	6.342	14.318	15.078	43.382	425	18.000	570	195	246	5	22,03	
1888	33.321	32.096	65.417	11.370	9.365	6.055	6.151	15.896	16.580	44.751	399	19.221	533	263	250	—	22,03	
1889	33.305	32.414	65.719	11.573	9.559	6.030	5.915	15.702	16.940	44.925	357	19.462	512	220	242	1	21,81	
1890	36.410	35.485	71.895	11.165	9.197	7.243	7.022	18.002	19.266	50.878	379	19.446	649	239	299	5	21,82	
1891	36.493	35.732	72.225	11.657	9.643	7.958	7.998	16.878	18.091	51.151	367	19.328	753	322	303	2	23,63	
1892	43.809	43.314	87.123	13.015	11.177	10.571	10.728	20.223	21.409	58.646	582	26.072	1.151	315	357	—	22,66	
1883	37.996	36.756	74.762	11.649	9.570	7.967	7.909	18.380	19.277	50.680	446	22.305	780	231	310	—	26,61	
1884	37.093	35.964	73.057	11.579	9.602	7.958	7.813	17.556	18.549	50.056	375	21.162	833	320	311	—	22,46	
1895	35.869	34.138	70.007	12.262	10.026	6.751	6.305	16.856	17.807	48.689	343	19.626	759	284	306	—	22,01	
1890	37.693	36.706	74.399	11.680	9.569	7.964	7.738	18.049	19.399	50.648	3/9	22.003	783	269	314	3	22,50	
1897	37.841	37.411	75.252	11.164	9.394	8.501	8.761	18.176	19.256	52.196	438	21.088	831	362	281	56	22,37	
1898	34.449	33.205	67.654	10.365	8.264	6.798	6.720	17.286	18.221	46.201	397	19.599	902	230	264	61	21,32	
1889	33.156	32.422	65.578	10.286	8.157	5.743	5.663	17.127	18.602	45.411	360	18.451	743	273	250	90	20,12	
1900	33.093	32.399	65.492	10.580	8.597	6.228	6.160	16.285	17.642	4.4712	399	18.956	787	269	294	75	18,69	
1901	33.724	33.806	66.530	10.249	8.255	6.391	6.283	17.084	18.268	45.481	321	19.168	886	296	301	77	19,76	
1908	33.889	33.578	67.467	11.132	9.149	6.050	6.216	16.707	18.213	45.643	339	20.021	837	263	274	70	19,47	
1903	33.549	32.813	66.367	11.207	9.218	5.542	5.561	16.800	18.039	44.653	345	19.767	960	275	301	54	19,98	
1904	32.843	32.233	65.076	10.078	7.973	5.993	5.999	16.770	18.261	44.041	373	18.909	1.067	301	325	60	18,18	
1905	38.055	37.242	75.297	12.179	9.871	6.988	7.099	18.888	20.272	51.685	380	21.494	983	345	343	67	21,87	
1906	33.675	32.673	66.318	13.459	11.453	3.924	4.077	16.292	17.143	46.712	350	17.782	797	293	310	104	24,93	
1907	32.826	31.811	64.637	12.702	10.439	3.684	3.783	16.440	17.589	44.254	407	18.230	961	321	312	152	23,19	
1908	35.346	34.266	69.612	13.477	11.068	4.118	4.257	17.751	18.041	47.993	507	19.376	944	396	294	100	24,44	
1909	34.873	34.139	69.012	14.315	12.206	3.766	3.969	16.792	17.964	47.676	388	19.409	909	305	284	41	24,57	
1910	32.766	31.901	64.667	12.873	10.909	3.352	3.406	16.541	17.586	44.399	393	18.864	883	336	256	37	24,05	

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak kr. Hrvatske i Slavonije 1905 i 1910

Graf 32: Ukupni broj umrle djece

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak kr. Hrvatske i Slavonije 1905 i 1910

Iako broj fluktuirao, vidljiv je trend opadanja pomora među malom djecom, što se svakako može staviti u korelaciju sa zdravstvenom uslugom, pa tako možda i sa obrazovanjem, odnosno pismenošću stanovništva.

Također, uspoređujući navedeni graf sa grafom koji pokazuje prirodni prirast te broj vjenčanih na tisuću stanovnika, svakako se može pronaći svojevrsnu korelaciju.

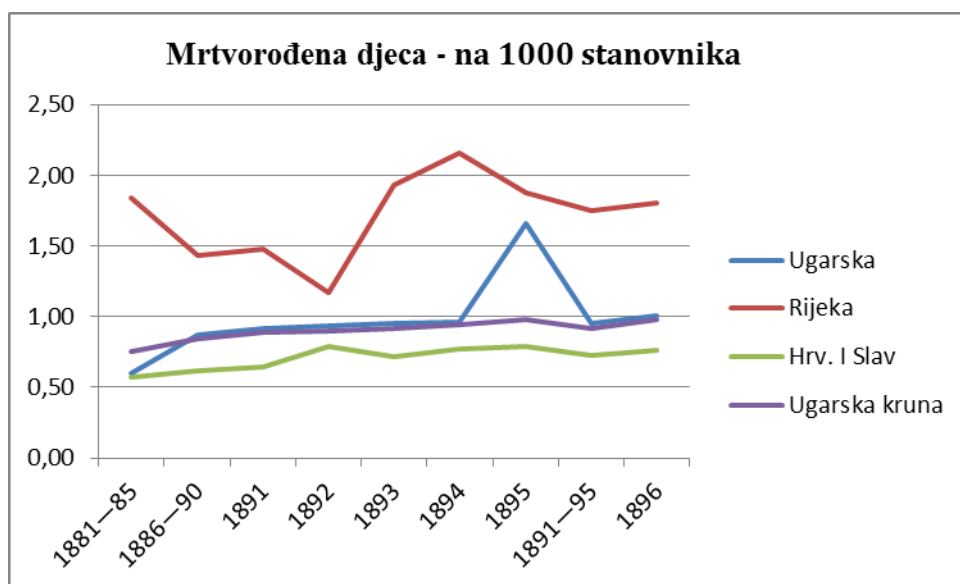
Tablica 53: Prirodni prirast Zemalja ugarske krune

	Godine	Rodilo se zakonsko djece			Rodilo so nezakonske djece						Rodilo se djece u svem			Na 1000 žitelja	Rodilo se zakonsko djece			Rodilo so nezakonske djece						Rodilo se djece u svem			Na 1000 žitelja
		dječaka	djevojčica	ukapao	dječaka		djevojčica		ukupno		dječaka	djevojčica	ukupno		dječaka	djevojčica	ukapao	dječaka		djevojčica		ukupno		dječaka	djevojčica	ukupno	
		broj			broj	%	broj	%	broj	%	broj				broj			broj	%	broj	%	broj	%	broj			
		Živorodjena djeca.														Mrtvorodjena djeca											
Ugarska	1881—85	294.915	279.551	574.466	26.014	8,11	25.005	8,21	51.019	8,16	320.929	304.556	625.485	44,60	5.283	1.032	9.315	841	13,78	740	15,11	1.584	14,53	6.127	4.773	10.399	0,60
	1886—90	302.725	287.964	590.689	27.834	8,42	26.960	8,56	54.794	8,49	330.559	314.924	645.483	43,70	6.286	4.799	11.085	921	12,78	799	14,73	1.720	13,43	7.207	5.308	12.805	0,87
	1891	302.404	286.343	588.747	29.228	8,81	28.437	9,03	57.665	8,92	331.632	314.780	646.412	42,50	6.934	5.176	12.110	1.016	12,78	875	14,46	1.891	13,51	7.950	6.051	14.001	0,92
	1892	289.775	275.119	564.894	28.471	8,05	26.890	8,90	55.361	8,93	315.246	302.009	620.255	40,50	6.932	5.175	12.157	1.011	12,65	940	15,97	1.951	13,83	7.993	6.115	14.108	0,93
	1893	310.453	294.227	604.680	29.468	8,67	28.083	8,71	57.551	8,69	339.921	322.310	662.231	42,90	7.338	3.438	12.776	1.025	12,26	845	13,45	1.870	12,77	8.363	6.283	14.646	0,95
	1894	302.530	286.747	589.277	29.596	8,91	28.300	8,93	57.896	8,94	332.126	315.047	647.173	41,40	7.601	5.542	13.143	1.035	11,98	847	13,35	1.882	12,52	8.636	6.389	15.025	0,96
	1895	307.250	291.276	598.526	29.530	8,77	28.162	8,82	57.692	8,80	336.780	319.438	656.218	41,50	7.337	5.954	13.841	1.110	12,31	941	13,05	2.051	12,9	8.997	6.895	15.392	1,66
	1891—95	302.482	286.742	589.224	29.259	8,83	27.974	8,89	57.233	8,85	331.741	314.716	646.457	41,90	7.349	5.457	12.806	1.039	12,37	890	14,6	1929	13,07	8.388	6.347	14.735	0,95
1896	302.343	287.004	589.347	29.341	8,83	27.843	8,84	57.184	8,84	331.684	314.847	646.531	40,10	7.937	0.139	14.076	1.156	12,11	832	12,56	2.038	12,05	9.093	7.021	16.114	1,01	
Rijeka, gr., kot.	1881—85	465	432	897	52	10,06	54	11,11	106	10,57	517	486	1.003	43,70	21	10	31	7	25	4	28,57	1.1	26,19	28	14	42	1,84
	1886—90	585	547	1.132	76	11,50	73	11,77	149	11,63	661	620	1.281	47,10	20	11	31	5	20	3	21,43	8	20,51	25	14	39	1,43
	1891	611	590	1.201	103	14,43	85	12,69	188	13,84	714	675	1.389	46,80	20	15	44	—	—	—	—	—	29	15	44	1,48	
	J892	578	576	1.154	72	11,08	87	13,12	159	12,11	650	663	1.313	43,80	19	11	30	5	20,83	—	—	5	14,2	24	11	35	1,17
	1893	605	595	1.200	90	12,95	87	12,70	177	12,85	695	682	1.377	45,40	26	20	48	6	17,66	6	23,08	12	20	34	26	60	1,93
	1894	616	599	1.215	108	14,93	85	12,43	193	13,71	724	684	1.408	46,10	41	14	35	8	16,32	3	17,64	11	16,6	49	17	66	2,16
	1895	616	665	1.281	97	13,60	105	13,04	202	13,62	713	770	1.483	48,10	33	12	45	10	23,25	3	20	13	22,41	43	15	58	1,88
	1891—95	605	605	1.210	4	13,46	90	12,95	184	13,20	699	695	1.394	46,10	30	14	44	6	14,28	2	12,5	8	13,72	36	16	52	1,75
1896	649	584	1.233	106	14,04	107	15,48	213	14,73	755	691	1.146	45,30	24	16	40	0	27,27	7	30,43	16	28,57	33	28	56	1,80	
Hrvatska i Slavonija	1881/85	42.492	40.064	82.556	2.586	5,71	2.436	5,73	5.022	5,79	13.078	42.500	87.578	44,70	544	430	974	70	12,68	62	12,6	141	12,65	623	492	1115	0,57
	1880/90	13.391	43.101	88.332	2.803	5,89	2.702	5,89	5.510	5,86	48.199	45.863	94.002	44,00	641	511	1.152	81	11,22	72	12,35	153	11,72	719	583	1.305	0,62
	1891	45.327	41.301	88.828	2.811	5,82	2.762	5,90	5.373	5,90	48.338	46.063	94.401	43,00	710	535	1.245	1	11,36	66	10,98	157	11,19	801	601	1.402	0,64
	1892	43.908	41.711	83.619	2.096	5,78	2.331	5,72	5.227	5,75	46.004	44.212	90.840	41,10	775	622	1.397	105	11,93	81	11,62	186	11,75	880	703	1.583	0,79
	1893	46.142	43.039	89.181	2.076	5,41	2.356	5,61	5.232	5,51	48.818	45.593	94.413	42,50	831	633	1.464	77	8,48	60	8,66	137	8,56	908	693	1.601	0,72
	1894	40.53	41.073	90.603	2.873	5,88	2.723	5,81	5.396	5,81	19.401	40.798	90.199	42,90	886	672	1.558	95	9,66	83	10,99	178	10,29	981	755	1.736	0,77
	1895	48.080	45.083	93.163	2.947	5,78	2.892	6,03	5.839	5,90	31.027	17.973	99.002	43,70	910	684	1.603	102	9,99	81	10,59	183	10,25	1.021	765	1.786	0,79
	1891/95	46.038	43,44	89.480	2.800	5,75	2,69	5,85	5.493	5,78	18.838	46.135	94.073	42,60	824	620	1.453	94	10,24	74	10,63	168	10,36	918	703	1.621	0,73
1896	43.75	43.432	89.178	2.933	6,03	2.848	6,15	5.781	6,09	48.679	40.280	94.959	41,40	915	650	1.574	96	9,5	84	11,31	180	10,26	1.011	743	1.754	0,76	
Zemlje ugarske krune	1881/85	337.872	320.047	637.919	25.652	7,82	27.49	7,92	56.147	7,86	366.524	317.312	714.066	44,60	5.848	4.472	10.820	930	13,72	806	15,27	1.736	14,4	6.778	5.278	12.056	0,75
	1886/90	348.701	331.672	680.373	30.713	8,10	29.735	8,20	60.433	8,16	379.419	361.407	740.826	43,70	6.947	5.321	12.268	1.007	12	874	14,09	1.881	13,38	7.954	6.195	14.149	0,84
	1891	348.542	330.234	78.776	32.142	8,44	31.284	8,65	63.426	8,33	380.684	361.518	742.202	42,60	7.673	5.726	13.399	1.107	12,61	941	14,11	2.048	13,26	8.780	6.667	15.447	0,89
	1892	334.261	317.406	651.007	31.239	8,53	29.508	8,31	60.747	8,53	363.300	346.911	712.414	40,60	7.776	5.808	13.584	1.121	12,59	1.021	14,03	2142	13,62	8.897	6.820	15.726	0,90
	1893	357.200	337.861	695.061	32.234	8,28	30.726	8,34	62.960	8,31	389.434	368.587	758.021	42,80	8.197	6.091	14.288	1.108	11,91	911	13,01	2.019	12,38	9.305	7.002	16.307	0,92
	1894	349.674	331.421	631.005	32.377	8,52	31.108	8,58	63.085	8,55	382.251	362.529	744.780	41,70	8.528	6.228	14.756	1.138	11,76	933	13,02	2.071	12,3	9.666	7.161	16.827	0,94
	1895	355.946	337.024	692.970	32.374	8,38	31.139	8,46	63.733	8,42	388.520	308.183	756.703	11,80	8.839	6.650	15.489	1.223	12,15	1.025	13,36	2.247	12,07	10.061	7.675	17.736	0,98
	1891/95	349.125	330.789	679.914	32.153	8,43	30.757	8,51	62.910	8,47	381.278	301.546	742.824	41,90	8.203	6.100	14.303	1.139	12,19	966	13,67	2.105	12,83	9.342	7.066	16108	0,92
1896	348.738	331.020	679.758	32.350	8,30	30.798	8,51	63.178	8,50	381.118	361.818	742.936	40,30	8876	6814	15690	1261	12,44	973	12,5	2.234	12,46	10.137	7.787	17.924	0,98	

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak Zemalja ugarske krune 1896 i 1906

U obranu zdravstvenog sustava Hrvatske i Slavonije u promatranom periodu, staje i broj mrtvorodne djece na 1.000 stanovnika, koji je značajno manji od istoga na području Ugarske, ali i Rijeke koja ima najveći broj bolnica po stanovniku. Upravo iz navedenog razloga valja istaknuti da su razlozi ovim rezultatima višedimenzionalni te da se nameću kao pitanje koje zasigurno vrijedi dodatno istražiti.

graf 33: Mrtvorodeni na 1000 stanovnika u Zemljama ugarske krune

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak Zemalja ugarske krune 1896 i 1906

Tablica 54: Prirodni prirast kr. Hrvatske i Slavonije

Hrvatska i Slavonija																							
Godine	Rodilo se žive djece				Rodilo se mrtve djece						Živorodjena djeca po vjerozdpovijesti								Mrtvorodena djeca u postocima sve djece	Na 1000 žena živo se rodilo mšuske djece	Nezakon. djeca u %		
	zakonske		nezakonske		zakonske		nezakon.		u svem		Rimo katoličko	Grko katoličko	Grčko istočno	Evangeliske		Izraelske	Ostali	Živorodena djeca			Mrtvorodena rođena djeca		
	muške	ženske	muške	ženske	muške	ženske	muške	ženske	muške	ženske				ukupno	Augsb.							Reformi r.	
Pojedinih godina.																							
1871	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	104,7	—	—
1872	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	107,5	—	—
1873	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	105,9	—	—
874	38.398	36.125	1.683	1.597	367	290	50	44	417	334	751	55.352	416	20.905	586	205	339	—	0,96	106,2	4,21	12,51	
1875	40.856	38.970	2.002	1.986	375	249	27	31	402	280	682	57.861	366	24.300	641	191	455	—	0,81	104,6	4,76	8,51	
1876	42.567	40.589	2.205	2.113	443	315	43	40	486	355	841	61.444	455	24.206	667	245	457	—	0,95	104,8	4,98	9,87	
1877	39.272	37.061	2.172	2.117	452	350	81	61	533	411	944	55.400	520	23.320	661	167	554	—	1,15	105,8	5,82	15,04	
1878	38.940	36.778	2.235	2.125	449	328	58	60	507	388	895	54.024	433	24.278	691	234	418	—	1,11	105,8	5,44	13,18	
1879	41.949	39.905	2.398	2.437	556	385	76	66	632	451	1.083	59.502	474	25.348	684	229	447	5	1,23	104,7	5,67	13,11	
1880	39.860	38.460	2.450	2.305	493	375	82	67	575	442	1.017	58.329	485	22.905	688	212	456	—	1,21	103,8	5,72	14,65	
1881	39.680	37.266	2.428	2.295	505	404	73	49	578	453	1.031	55.431	498	24.346	736	198	460	—	1,94	104,9	5,78	11,88	
1882	40.536	38.287	2.518	2.317	530	408	83	76	613	484	1.097	57.556	453	24.205	680	270	494	—	1,99	106,4	5,79	14,5	
1883	42.994	40.551	2.581	2.453	541	417	77	52	618	469	1.087	60.649	527	25.882	779	236	506	—	1,21	106,3	5,68	11,87	
1884	44.350	41.639	2.689	2.576	575	438	75	67	650	505	1.155	63.077	534	26.024	829	315	473	2	1,25	105,9	5,77	12,8	
1885	44.902	42.576	2.714	2.537	578	481	84	63	662	544	1.206	64.223	542	26.354	874	265	469	2	1,28	106,4	5,66	12,19	
1886	46.905	44.587	2.845	2.846	617	459	66	68	683	527	1.210	67.333	592	27.662	897	269	430	—	1,28	105,3	5,86	11,08	
1887	45.979	43.686	2.753	2.662	616	483	85	79	701	562	1.263	65.898	559	26.935	913	284	491	—	1,81	105,1	5,69	12,98	
1888	45.928	43.702	2.774	2.681	625	575	90	69	715	644	1.859	65.966	649	26.812	931	266	460	1	1,41	105,6	5,73	11,7	
1889	46.629	44.542	2.881	2.761	708	501	93	82	801	583	1.384	66.981	622	27.540	925	265	479	1	1,41	104,6	5,82	12,66	
1890	41.513	39.290	2.786	2.558	641	536	71	61	712	597	1.309	59.679	545	24.322	812	248	539	2	1,49	104,9	6,2	10,01	
1891	45.548	43.321	2.811	2.762	711	535	91	66	802	601	1.403	65.605	542	26.571	952	258	513	1	1,46	104,9	5,9	11,19	
1892	43.927	41.730	2.696	2.531	777	622	105	81	882	703	1.585	63.414	536	25.121	1.038	274	501	—	1,72	103,1	5,76	11,74	
1893	46.162	43.058	2.676	2.556	832	633	77	60	909	693	1.602	65.247	530	26.747	1.063	281	584	—	1,67	107,0	5,64	8,65	
1894	46.559	44.083	2.873	2.723	886	672	95	83	981	755	1.736	67.079	571	26.440	1.259	326	563	—	1,77	105,3	5,81	10,26	
1895	48.094	45.096	2.947	2.892	920	684	102	81	1.022	765	1.787	69.193	550	27.196	1.198	334	558	—	1,77	106,4	5,89	10,24	
1896	45.746	43.432	2.933	2.848	915	659	96	84	1.011	743	1.754	66.498	542	25.732	1.262	289	636	—	1,81	105,3	6,09	10,26	
1897	46.545	43.272	3.352	3.228	1053	834	150	78	1.203	912	2.115	66.585	570	26.891	1.333	379	601	38	2,16	107,8	6,82	10,78	
1898	44.548	41.623	3.287	3.120	1041	760	114	77	1.155	837	1.992	64.554	537	25.192	1.288	355	555	97	2,11	106,9	6,92	9,59	
1899	47.157	44.876	3.376	3.286	1112	854	124	100	1.236	954	2.190	68.198	554	27.662	1.235	403	539	104	2,17	104,9	6,75	10,28	
1900	46.595	43.776	3.368	3.305	1071	837	124	115	1.195	952	2.147	67.294	578	26.627	1.430	414	590	111	2,16	106,1	6,87	11,13	
1901	45.562	42.823	3.373	3.271	1144	873	118	100	1.262	973	2.235	66.355	509	25.855	1.365	362	496	87	2,29	106,1	6,99	9,75	
1903	48.312	46.114	3.549	3.524	1205	909	113	100	1.318	1009	2.327	70.870	539	27.554	1.470	426	551	89	2,24	104,6	6,96	9,16	
1903	46.238	43.721	3.396	3.360	1109	846	122	108	1.231	954	2.185	67.957	577	25.765	1.379	432	519	86	2,21	105,4	6,98	10,52	
1904	47.497	44.684	3.647	3.464	1112	878	137	100	1.249	978	2.227	68.999	587	27.065	1.608	447	512	74	2,19	106,2	7,16	10,64	
1905	48.007	45.367	3.490	3.492	1145	851	111	103	1.256	954	2.210	70.237	626	26.922	1.465	431	521	164	2,16	105,4	6,95	9,69	
1906	47.720	45.261	3.548	3.395	1236	831	108	102	1.344	933	2.277	69743	611	26.853	1.506	475	534	202	2,23	105,4	6,95	9,22	
1907	47.809	44.931	3.597	3.472	1144	822	139	118	1.283	940	2.223	69969	643	26.612	1.563	422	451	149	2,18	106,2	7,08	11,56	
1908	47.952	45.225	3.641	3.624	1094	946	107	101	1.201	1074	2.248	70282	627	27.041	1.423	459	503	107	2,19	105,6	7,23	9,25	
1909	50.976	49.041	4.126	3.778	1217	952	120	133	1.337	1085	2.422	74703	713	29.869	1.663	474	436	63	2,2	104,3	7,32	10,48	
1910	46.741	44.718	3.791	3.637	1146	958	135	116	1.281	1074	2.355	69263	619	26.435	1.642	452	429	47	2,33	104,5	7,51	10,66	

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak kr. Hrvatske i Slavonije 1905 i 1910

Godine	bolnica	bolesničkih postelja	bolesnika	Opskrbnih dana	bolnica	bolesničkih postelja	bolesnika	Opskrbnih dana	bolnica	bolesničkih postelja	bolesnika	Opskrbnih dana	bolnica	bolesničkih postelja	bolesnika	Opskrbnih dana
	Zemaljski zavod za umobolne				Zemaljske bolnice				Županijske (i okružne) bolnice				Gradske i trgovačke bolnice			
1886	1	250	412	97.801	2	344	3.433	97.874	8	562	3.152	80.099	12	512	4.296	93.157
1887	1	329	451	103.233	2	344	3.474	93.851	8	562	3.470	79.012	13	530	4.348	89.600
1888	1	329	450	103.450	2	344	3.521	95.716	8	565	3.785	83.528	12	480	4.346	96.676
1889	1	329	480	107.252	2	344	3.630	95.455	8	553	3.743	80.611	12	505	4.628	99.413
1890	1	329	499	113.798	2	344	3.434	88.507	8	543	3.894	79.483	12	546	5.370	112.335
Prosij. — 1886—1889	1	313	458	105.107	3	344	3.502	94.381	8	557	3.669	80.547	12	615	4.598	98.236
1891	1	329	540	123.460	2	344	3.524	94.622	8	543	4.088	85.867	12	596	5.641	122.541
1892	1	329	565	134.892	2	344			8	585	4.834	96.236	12	629	6.214	124.289
1893	1	329	638	139.557	2	344	3.444	77.177	8	581	4.188	83.666	12	649	5.920	124.023
1894	1	329	597	140.777	2	344	3.534	92.307	8	544	4.875	104.765	12	630	6.233	135.023
1895	1	480	589	136.992	2	394	3.371	94.944	8	630	6.727	141.573	12	645	6.384	149.368
Prosij. — 1891—1895	1	359	586	135.137	3	354	3.526	90.170	8	577	4.942	102.421	12	630	6.078	131.049
1896	1	333	598	139.622	2	444	2.851	92.803	9	650	8.624	179.048	12	679	6.481	144.463
1897	1	388	679	142.588	1	300	2.444	58.667	11	763	9.320	179.707	12	783	8.022	185.983
1898	1	450	830	152.157	1	220	2.338	58.741	11	751	10.047	187.568	12	817	7.579	182.206
1899	1	450	1.001	169.933	2	350	2.906	87.297	13	835	10.690	201.415	12	883	8.745	205.737
1900	1	484	952	189.396	2	375	3.166	102.856	13	893	11.374	221.624	12	907	8.916	209.743
Prosij. — 1896—1900	1	431	812	158.739	3	308	3.739	80.073	11	778	10.011	193.872	12	814	7.949	185.626
1901	1	500	968	194.550	2	358	3.350	110.691	13	940	11.135	227.357	12	904	9.020	228.808
1902	1	500	869	191.948	2	356	3.677	115.612	14	1.035	12.410	250.366	12	1.002	9.518	238.137
1903	1	500	901	195.915	2	356	3.935	110.189	14	1.024	13.088	272.329	12	1.019	9.812	238.747
1904	1	500	860	194.986	2	356	4.238	129.192	12	1.075	13.954	292.567	12	1.052	10.447	250.760
1905	1	500	800	195.662	2	361	4.739	148.058	12	1.072	14.932	3*10793	12	1.041	11.056	256.881
Prosij. 1901—1908	1	500	880	194.472	3	357	3.986	124.548	13	1.029	13.104	270.682	12	1.004	9.971	242.667
1906	1	532	812	199.647	2	411	5.471	173.586	12	1.137	15.057	316.770	12	1.029	11.076	256.255
1907	1	594	852	210.801	2	411	5.765	176.250	12	1.144	15.727	325.512	12	1.052	11.275	249.099
1908	1	559	889	218.287	2	411	6.021	180.461	12	1.168	16.028	344.053	12	1.053	12.094	271.808
1909	1	559	850	218.746	2	511	5.911	172.744	12	1.156	18.150	341.293	12	1.005	11.425	264.982
1910	1	580	955	218.128	2	708	6.386	194.322	11	1.160	15.465	328.618	12	990	10.949	245.061
Prosij. — 1906—1910	1	565	871	213.132	3	490	5.912	179.462	12	1.153	15.685	331.249	12	1.026	11.364	257.441
	Bolnice kazionice i uzišta				Bolnice redova milosrdne braće i sestara				Privatne bolnice				Sve bolnice ukupno			
1886	3	83	607	24.394	2	521	4.950	144.434	Nema podataka				29	2.272	17.150	637.739
1887	3	82	638	26.387	2	521	5.248	152.804					29	2.368	17.629	544.777
1888	3	87	775	29.099	3	599	6.638	170.826					29	2.404	19.515	579.295
1889	3	88	865	27.825	3	689	6.884	178.274					29	2.508	20.250	588.830
1890	3	88	843	21.139	3	752	8.412	214.262					29	2.602	22.452	629.524
Prosij. — 1886—1890	3	86	746	25.769	3	616	6.426	172.098					29	2.431	19.399	576.037
1891	3	87	625	19.557	3	816	9.649	245.851					29	2.715	24.067	691.898
1892	3	85	1.059	21.336	3	892	10.924	262.991					29	2.864	27.355	731.550
1893	3	92	767	21.692	3	892	10.230	233.812					29	2.887	25.187	679.927
1894	3	108	796	19.463	3	1.075	10.269	243.919					29	3.030	26.304	736.254
1895	3	108	756	20.543	3	1.152	12.622	346.383					29	3.409	30.449	889.803
Prosij. — 1891—1895	3	96	801	20.518	3	965	10.739	266.591					29	2.981	26.672	745.886
1896	3	108	912	21.489	3	1.388	12.534	354.229	6	84	1.189	7.112	36	3.736	33.189	938.766
1897	3	132	916	23.946	3	1.404	12.353	363.710	5	71	552	7.640	36	3.841	34.286	962.241
1898	3	132	834	24.195	3	1.388	12.385	326.652	5	71	567	7.429	36	3.829	34.570	938.948
1899	3	147	851	23.786	3	1.410	12.035	335.038	5	69	404	6.451	39	4.144	36.632	1.029.657
1900	3	147	643	25.407	3	1.490	12.172	323.475	5	70	388	7.290	39	4.366	37.611	1.079.791
Prosij. — 1896—1900	3	133	831	23.765	3	1.416	12.296	340.621	5	73	620	7.184	37	3.983	35.258	989.881
1901	3	146	660	26.060	3	1.461	12.982	322.372	5	71	412	6.393	39	4.380	38.527	1.116.231
1902	3	150	834	22.097	3	1.461	13.680	344.460	5	71	346	5.903	41	4.575	41.334	1.168.523
1903	4	148	728	25.303	3	1.504	13.667	371.056	4	66	233	4.850	40	4.617	42.354	1.226.689
1904	4	150	967	33.181	3	1.656	15.045	414.911	4	74	389	6.477	38	4.863	45.900	1.322.074
1905	3	166	813	28.557	3	1.842	16.263	442.907	4	73	329	4.942	37	5.055	48.932	1.387.800
Prosij. — 1901—1905	3	152	800	27.040	3	1.585	14.327	379.141	4	71	342	5.713	39	4.698	43.409	1.244.263
1906	3	144	744	24.006	3	1.848	16.111	454.160	6	92	348	5.750	39	5.193	49.619	1.430.124
1907	3	144	695	26.344	3	1.794	16.483	514.019	6	80	409	6.777	39	5.219	51.206	1.508.802
1908	3	144	551	26.741	3	1.825	16.594	517.738	6	82	372	6.200	39	5.242	52.849	1.565.288
1909	3	144	768	25.454	3	1.824	15.614	489.957	6	80	405	6.269	39	5.279	51.123	1.519.445
1910	3	144	678	22.264	3	1.808	17.199	498.096	5	71	372	6.194	37	5.461	52.004	1.519.683
Prosij. — 1905 - 1910	3	144	747	24.962	3	1.820	16.400	494.794	6	81	381	6.238	39	5.279	51.360	1.507.268

Rad autora; Izvor: Statistički godišnjak kr. Hrvatske i Slavonije 1905 i 1910

4. Zaključak

Supsumirajući navedeno, možemo sa zavidnom dozom sigurnosti utvrditi da je potvrđena hipoteza ovoga rada. Period od revizije Hrvatsko-ugarske nagodbe do početka Prvoga svjetskoga rata, bilo je vrijeme zavidnog ekonomskog rasta i društvene modernizacije i propulzije.

„Odnosi između Hrvata i Mađara, utjelovljeni u višestoljetnoj komunikaciji dvaju naroda, verificirani su tijekom 1860-ih i ranih 1870-ih godina na način koji je u vremenu poslije uvođenja dualizma 1867. godine bio esencijalno važan ne samo za adekvatno vrednovanje obrazaca njihove uzajamne koegzistencije, nego i za analogno usmjeravanje životne zbilje na povijesnim prostorima zemalja ugarske krune između obronaka Karpata i Sjevernog Jadrana u okviru dvojne Austro –Ugarske.“⁴⁴

Istina je, inicijalna nagodba ni u kojem slučaju nije se mogla tretirati kao povoljna. Jasno, i revidirana verzija iste imala je svojih nedostataka. No, promotrimo li malo bolje poglavlja ovoga rada kroz njegove cjeline, financijsku analizu i zanalizu rasta BDP-a, utjecaj ekonomskog rasta na svakodnevni život kroz područja kao što su školstvo, zdravstvo i prometna povezanost, možemo deducirati da revidirana nagodba ipak nije bila nepovoljna.

Sama činjenica da se BDP utrostručio, teška je za povjerovati. Rast BDP-a *per capita* za gotovo 2% godišnje, na razini najačih europskih ekonomija, unatoč rastu broja stanovnika u promatranom periodu za 37%. Utjecaju koji je taj volumen novca ostavio na modernizaciju zdravstva gdje broj kapaciteta i liječnika raste i brže od populacije. Utjecaj modernizacije zdravstva na pad mortaliteta i posebno na pad mrtvorodene djece i mortalitet djece u ranoj dobi. Porast broja školskih objekata i pad nepismenosti, odnosno značajan porast pismenosti u populaciji te ogromne količine novca koje su utrošene u prometnu povezanost kroz cestovnu i željezničku mrežu. Iz svega navedenoga možemo samo zaključiti da je rast bio iznimno stabilan, građen na dobrim premisama te iako su zaostatci za ostatkom Europe, promatranjem početka razdoblja interesa ovoga rada, i više nego jasni. Temelji na kojima rast počiva očito su napravljeni manirom dobrog gospodarstvenika.

---

⁴⁴ Željko Holjevac, *Proračuni zemalja ugarske krune i hrvatsko-slavonske „potriebštine“ od 1869. do 1874. godine*. Zagreb: FF Press, Spomenica Josipa Adamčeka, 2009, 385.

Uzroke takvoga rasta pokušali smo raščlaniti te istaknuti tri ključna međusobno povezana faktora. Novčana sredstva koja su kroz zajednički proračun bila plasirana na područje Hrvatske i Slavonije, bilo kroz plaće vojnika, subvencije ili pak kapitalne investicije. Rast osobne potrošnje, koji je očit kroz rast prihoda od izravnih poreza i trošarina u omjeru kojega nikako ne možemo dovesti u korelaciju sa rastom stopa istih. I zadnje, ali ne i najmanje važno, kroz investicije iz autonomnog proračuna plasirane na promatrani prostor u okvirima mogućnosti navedenog proračuna i širini autonomnog djelovanja.

Lako je napreskokce zaključiti, uzimajući u obzir samo BDP-*per capita* Hrvatske i Slavonije i Ugarske za jednu godinu, da je u Ugarskoj taj pokazatelj bio veći. Dužnost nam je takve podatke kontekstualizirati, staviti u prostorno-vremenski okvir, pogledati početne pozicije i uzroke te posljedice toga rasta kako bismo mogli doći do valjanih konkluzija. Jasno, bez multidisciplinarnog pristupa teško je ne donositi zaključke koji se temelje na subjektivnosti izvora, a ne na objektivnim izvorima informacija kao što je to državni proračun.

5. Popis literature

Holjevac, Ž., Proračuni zemalja ugarske krune i hrvatsko slavonske „potriebštine“ od 1869. do 1874. godine, Spomenica Josipa Adamčeka, FF press, Zagreb, 2009

Žugaj, M., Dumičić, K., Dušak, V., *Temelji znanstvenoistraživačkog rada: metodologija i metodika*, Sveučilište u Zagrebu, Fakultet organizacije i informatike Varaždin, Varaždin, 2006

Spomenica Josipa Adamčeka, Holjevac, Ž., Proračuni zemalja ugarske krune i hrvatsko slavonske potriebštine od 1869. do 1874. godine, FF press, Zagreb, 2009

Žager, K., Žager, Lj., Analiza financijskih izvještaja, Masmedia, Zagreb, 1999

Needles, B. E., Financial accounting, Hugton Mifflin Co., Boston, 1989

Habek, M., Tadijačević, S., Tepšić, R., Računovodstvena teorija i metoda, Progres, Zagreb, 1990

Skupina autora, Računovodstvo, Sveučilišna tiskara, Zagreb, 2006., str. 50.

Babić, Š., teorija i tehnika računovodstva, Informator, Zagreb, 1971., str. 60.

Vujević, I., Financijska analiza u teoriji i praksi, Ekonomski fakultet Split, Split, 2005., str. 89.

Međunarodni standardi financijskog izvještavanja 2004., prijevod, HZRFID, Zagreb, 2004., str. 32.

Narodne novine, Zakon o računovodstvu, Narodne novine d.d., Zagreb, 2007, br. 109/07

Vidučić, Lj., Financijski menadžment, RriF, Zagreb, 2006., str. 386.

Međunarodni standardi financijskog izvještavanja 2004., prijevod, HZRFID, Zagreb, 2004., str. 36.

Habek, Mladen; i ostali: Temelji računovodstva i analitika knjigovodstva, RRIF-Plus, 2004., str. 25.

Žager, K., Žager, Lj., Analiza financijskih izvještaja, Masmedia, Zagreb, 1999., str. 215.

Lovrinović, I., Ivanov, M. Monetarna politika, RRIF plus d.o.o., Zagreb, 2009., str.387

Blanchard, O. 2005. Makroekonomija, Mate, Zagreb.

Keynes, J.M., Ekonomski eseji, IRO Matica Srpska, Evropski centar za mir i razvoj, Novi Sad, 1987., str.31

Samuelson, P. A., Nordhaus, W. D., Ekonomija str402

Blanchard, O., Makroekonomija, Mate, Zagreb, 2005., str 22.

Polovina, S., Medić, Đ., Osnove ekonomije, Medinek, Zagreb, 2002

Akrap, V. [et. al.] Državna revizija, Masmedia, Zagreb, 2009., str. 70.

Serdarušić, J., Revizorska izvješća Državnog ureda za reviziju. Revizija 5., 1998

Šidak, J., Gross, M., Karaman, I., Povijest hrvatskog naroda g. 1860. – 1914., Zagreb, 1968., str. 125.

Macan, T., Mirošević, F., Hrvatska i svijet u XVIII. i XIX. stoljeću, Školska knjiga, Zagreb, 1995

Stipetić, V., Gospodarski rast Hrvatske i središnje Europe između 1850. i 1913. godine, rad HAZU,

Gelo, J., Demografske promjene u Hrvatskoj od 1780. do 1981. godine, Zagreb, 1987.,

6. Popis tablica

Tablica 1: Broj stanovnika po povijesnim pokrajinama

Tablica 2: Stanovništvo, BDP, BDP *per capita* (Stipetić)

Tablica 3: BDP *per capita* (Good)

Tablica 4: Stanovništvo po županijama i gradovima

Tablica 5: Prirodni prirast Hrvatske i Slavonije

Tablica 6: Stanovništvo Zemalja ugarske krune

Tablica 7: Prirodni prirast Zemalja ugarske krune

Tablica 8: Godišnji porast BDP-a Hrvatske i Slavonije

Tablica 9: BDP *per capita* izabranih zemalja

Tablica 10: Stopa rasta BDP-a izabranih zemalja

Tablica 11: Proračuni Kraljevine Hrvatske i Slavonije

Tablica 12: Zaključni računi Kraljevine Hrvatske i Slavonije

Tablica 13: Proračunski izdatci Hrvatske i Slavonije

Tablica 14: Vertikalna analiza proračunskih izdataka Hrvatske i Slavonije

Tablica 15: Horizontalna analiza proračunskih izdataka Hrvatske i Slavonije

Tablica 16: Pokriće po proračunu

Tablica 17: Vertikalna analiza primitaka po proračunu

Tablica 18: Horizontalna analiza primitaka po proračunu

Tablica 19: Usporedba primitaka i izdataka proračuna i zaključnog računa

Tablica 20: Usporedba primitaka i izdataka zaključnog računa

Tablica 21: Usporedba primitaka i izdataka proračuna

Tablica 22: Dohodci kraljevine Hrvatske i Slavonije

Tablica 23: Horizontalna analiza dohodaka kraljevine Hrvatske i Slavonije

Tablica 24: Relevantniji dohodci kr. Hrvatske i Slavonije

Tablica 25: Državni izdatci zemalja ugarske krune

Tablica 26: Primitci Zemalja ugarske krune po zaključnom računu

Tablica 27: Državni primitci Zemalja ugarske krune

Tablica 28: Horizontalna analiza redovnih primitaka Zemalja ugarske krune

Tablica 29: Horizontalna analiza izvanrednih primitaka Zemalja ugarske krune

Tablica 30: Izdatci iz proračuna Zemalja ugarske krune usmjereni prema kr. Hrvatskoj i Slavoniji

Tablica 31: Izdatci iz proračuna zemalja ugarske krune usmjereni prema kr. Hrvatskoj i Slavoniji

Tablica 32: Mreža javnih cesta Zemalja ugarske krune

Tablica 33: Mreža javnih cesta kraljevine Hrvatske i Slavonije

Tablica 34: Duljina zemaljskih cesta i njihov trošak u kr. Hrvatskoj i Slavoniji

Tablica 35: Investicije za gradnju cesta iz autonomnog proračuna kr. Hrvatske i Slavonije

Tablica 36: Vrste cesta u Zemljama ugarske krune

Tablica 37: Trošak održavanja državnih cesta u Zemljama ugarske krune

Tablica 38: Iznos redovnih i izvanrednih izdataka za državne ceste u Zemljama ugarske krune

Tablica 39: Popisi i uplate otkupnine javnih radnji u kr. Hrvatskoj i Slavoniji

Tablica 40: Duljina željezničke mreže u kr. Hrvatskoj i Slavoniji

Tablica 41: Razvoj željezničke mreže u Zemljama ugarske krune

Tablica 42: Broj stanovnika i prirodni prirast Zemalja ugarske krune

Tablica 43: Broj učilišta kr. Hrvatske i Slavonije u odnosu na učilišta Ugarske i Rijeke

Tablica 44: Pismeno muško i žensko stanovništvo po županijama i gradovima u postotku

Tablica 45: Pismeno muško i žensko stanovništvo po županijama i gradovima apsolutno

Tablica 46: Bolnice i broj bolesnika u kr. Hrvatskoj i Slavoniji

Tablica 47: Funkcioniranje bolnica u kr. Hrvatskoj i Slavoniji

Tablica 48: Zdravstveno osoblje u kr. Hrvatskoj i Slavoniji

Tablica 49: Zdravstveno osoblje u Zemljama ugarske krune

Tablica 50: Zdravstveno osoblje u Zemljama ugarske krune

Tablica 51: Broj ljekarna u Zemljama ugarske krune

Tablica 52: Broj umrle djece u kr. Hrvatskoj i Slavoniji

Tablica 54: Prirodni prirast kr. Hrvatske i Slavonije

Tablica 53: Prirodni prirast Zemalja ugarske krune

7. Popis grafova

Graf 1: Žiteljstvo po županijama i gradovima

Graf 2: Prirodni prirast Hrvatske i Slavonije

Graf 3: Prirodni prirast Zemalja ugarske krune

Graf 4: Proračunski prihodi Hrvatske i Slavonije

Graf 5: Proračunski rashodi Hrvatske i Slavonije

Graf 6: Rashodi po zaključnom računu Hrvatske i Slavonije

Graf 7: Prihodi po zaključnom računu Hrvatske i Slavonije

Graf 8: Horizontalna i vertikalna analiza izdataka po proračunu

Graf 9: Horizontalna analiza primitaka po proračunu

Graf 10: Horizontalna analiza primitaka pozaključnom računu

Graf 11: Usporedba primitaka i izdataka proračuna i zaključnog računa

Graf 12: Kumulativni iznos dohodata kr. Hrvatske i Slavonije

Graf 13: Rast dohodaka kr. Hrvatske i Slavonije po skupinama

Graf 14: Kumulativni izdatci Zemalja ugarske krune

Graf 15: Komparacija izdataka Zemalja ugarske krune i kr. Hrvatske i Slavonije

Graf 16: Kumulativni primitci Zemalja ugarske krune po zaključnom računu

Graf 17: Komparacija izdataka Zemalja ugarske krune i kr. Hrvatske i Slavonije po zaključnom računu

Graf 18: Rast dohodaka Zemalja ugarske krune

Graf 19: Rast ukupnih dohodaka Zemalja ugarske krune

Graf 20: Komparacija rasta dohodaka Zemalja ugarske krune i kr. Hrvatske i Slavonije

Graf 21: Razvoj željezničke mreže u kr. Hrvatskoj i Slavoniji

Graf 22: Razvoj željezničke mreže u kr. Hrvatskoj i Slavoniji po županijama

Graf 23: Površina kr. Hrvatske i Slavonije u odnosu na površinu Ugarske

Graf 24: Broj nižih pučkih škola kr. Hrvatske i Slavonije

Graf 25: Izdatci odjela za bogoštovlje i nastavu

Graf 26: Pismeno muško stanovništvo starije od 5 godina

Graf 27: Pismeno žensko stanovništvo starije od 6 godina

Graf 28: Pismeno muško stanovništvo starije od 5 godina po županijama i gradovima

Graf 29: Pismeno žensko stanovništvo starije od 6 godina po županijama i gradovima

Graf 30: Broj bolnica u kr. Hrvatskoj i Slavoniji

Graf 31: Broj kreveta u bolnicama u kr. Hrvatskoj i Slavoniji

Graf 32: Ukupni broj umrle djece

Graf 33: Mrtvorodeni na 1000 stanovnika u Zemljama ugarske krune